

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**LİNDER HİPOTEZİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’NİN GELİR GRUPLARINA
GÖRE ÜLKELERLE OLAN KARŞILIKLI TİCARETLERİNE DAİR
EKONOMETRİK ANALİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NEVAL TEKİN

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. BURCU KILINÇ SAVRUL

ÇANAKKALE – 2022

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**LİNDER HİPOTEZİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’NİN GELİR GRUPLARINA
GÖRE ÜLKELERLE OLAN KARŞILIKLI TİCARETLERİNE DAİR
EKONOMETRİK ANALİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NEVAL TEKİN

Tez Danışmanı
DOÇ. DR. BURCU KILINÇ SAVRUL

ÇANAKKALE – 2022

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Neval TEKİN tarafından Doç. Dr. Burcu KILINÇ SAVRUL hazırlanan ve **27/06/2022** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Linder Hipotezi Çerçevesinde Türkiye’nin Gelir Gruplarına Göre Ülkelerle Olan Karşılıklı Ticaretlerine Dair Ekonometrik Analiz**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **İktisat Anabilim Dalı**’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Doç. Dr. Burcu KILINÇ SAVRUL (Danışman)

.....

Dr. Öğr. Üyesi Aslı OKAY TOPRAK

.....

Prof. Dr. Meliha ENER

.....

Tez No : 10479671

Tez Savunma Tarihi : 27/06/2022

.....
Doç. Dr. Yener PAZARCIK
Enstitü Müdürü

22/07/2022

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Neval TEKİN
27/06/2022

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım bu çalışma, Linder Hipotezi Çerçevesinde Türkiye'nin Gelir Gruplarına Göre Ülkelerle Olan Karşılıklı Ticaretlerine Dair Ekonometrik Analizini yapmak üzere Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İktisat Bölümü'nde hazırlanmıştır. Çalışma boyunca bilgi ve tecrübeleriyle bana destek veren çok değerli hocam Sayın Doç. Dr. Burcu KILINÇ SAVRUL'a, sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın zor ve stresli günlerinde yardımlarını ve hoşgörülerini esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Neval TEKİN
Çanakkale, 2022

ÖZET

LİNDER HİPOTEZİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’NİN GELİR GRUPLARINA GÖRE ÜLKELERLE OLAN KARŞILIKLI TİCARETLERİNE DAİR EKONOMETRİK ANALİZ

Neval TEKİN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Burcu KILINÇ SAVRUL

27/06/2022, 144

Dış ticareti açıklamaya çalışan karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ve Heckscher-Ohlin teorisi, dış ticarete ülkelerin sahip oldukları üretim faktörlerinin üzerinde durmuşlardır. 1970’li yıllardan sonra geliştirilen yeni dış ticaret teorileri bu arz yönlü teorilerin her zaman geçerli olmadığı ve dış ticarete talep olgusuna da yer verilmesi gerektiğini ortaya koymuşlardır. Linder Hipotezi ’de dış ticaretin benzer taleplere sahip olan ülkeler arasında olacağını savunmuştur. Bu çalışma, aynı gelir grubunda olan ülkeler arasında dış ticaretin daha yoğun olarak yapıldığını açıklamaya çalışmaktadır. Özellikle ülkelerin kişi başına düşen milli gelirlerin dış ticaretleri üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılmıştır. İhracat ve ithalat çeşitleri, teorik altyapıları ele alınarak tarihsel perspektiften incelenmiş ve veriler ile desteklenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada Linder Hipotezi Çerçevesinde Türkiye’nin Gelir Gruplarına Göre Ülkelerle Olan Karşılıklı Ticaretlerine Dair Ekonometrik Analizi [2006-2019] dönemine ait yıllık veriler kullanılarak “Toplam Linder Talep Etkisini” gösteren çekim modeli (gravity type model) ve panel veri analizi kullanılmıştır.

Driscoll-Kraay tesadüfi etkili dirençli tahmin Metodu sonuçlarına göre bu çalışmada, 2006-2019 döneminde Türkiye’nin önemli ticari partneri olan 28 ülkeyle karşılıklı ticaretinde Linder hipotezinin geçerliliği sınanmıştır. Türkiye’yle aynı gelir grubunda (Üst Orta Gelirli Ülkeler-14 ülke) bulunan ülkeler ile dış ticaretinde Linder hipotezi tekrar test edilmiştir. Türkiye ve dış ticaret ortağı ülkeler arasındaki ticaretinin test edilmesinde

“Toplam Linder Talep Etkisini” gösteren çekim modeli (gravity type model) ve panel veri analizi kullanılmıştır. Her iki analizin sonuçları Linder değişkeninin Türkiye’nin ithalat yoğunluğu üzerinde belirgin bir etkisi olduğunu ortaya koyarken, ihracat yönüyle hipotezi desteklememektedir.

Anahtar Kelimeler: Tercihlerde Benzerlik Teorisi, Dış Ticaret Teorileri, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

ECONOMETRIC ANALYSIS ON TURKEY'S RECIPROCAL TRADE WITH COUNTRIES BY INCOME GROUPS WITHIN THE FRAMEWORK OF THE LINDER HYPOTHESIS

Neval TEKİN

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Animal Science

Advisor: Assoc. Doç. Dr. Burcu KILINÇ SAVRUL

27/06/2022, 144

The theory of comparative superiority and theory of Heckscher-Ohlin sat are above the production factors that countries have in foreign trade. The new foreign trade theories developed after the 1970s have revealed that these supply-side theories are not always valid and the demand phenomenon in foreign trade should also be included. Linder hypothesis (the) argued that foreign trade would be among the countries with similar demands. Accordingly, exports and imports examined in detail in the study are carried out more intensively among the countries in the same income group. The main reason why countries in the same income group turn towards each other in foreign trade is the demands of the countries that are similar due to their per capita national income.

In the study, gravity model (gravity type model) and panel data analysis were used, showing the "Total Linder Demand Effect" by using the annual data of the period [2006-2019] of the Econometric Analysis of Turkey's Mutual Trade with Countries by Income Groups within the Framework of the Linder Hypothesis.

According to the results of the Driscoll-Kraay Random Effect Resistant Estimation Method, in this study, the validity of the Linder hypothesis was tested in the mutual trade of 28 countries, which were Turkey's important trade partners, in the period of 2006-2019. Linder Hypothesis was tested again in foreign trade. In testing the trade between Turkey and foreign trade partner countries, gravity type model and panel data analysis showing the "Total Linder Demand Effect" were used. While the results of both analyzes reveal that the

Linder variable has a significant effect on Turkey's import intensity, they do not support the hypothesis in terms of exports.

Keywords: Similarity Theory in Preferences, Foreign Trade Theories, Panel Data Analysis

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER ve KISALTMALAR.....	x
TABLolar DİZİNİ.....	xii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xvii

BİRİNCİ BÖLÜM

1

GİRİŞ

İKİNCİ BÖLÜM

3

KURAMSAL ÇERÇEVE/ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

2.1. Kavramsal Çerçeve.....	3
2.1.1. Gayri Safi Milli Hasıla Kavramı.....	3
2.1.2. Kişi Başına Düşen Milli Gelir Kavramı.....	4
2.1.3. İhracat Kavramı.....	5
2.1.4. İthalat Kavramı.....	5
2.2. İhracat ve İthalat Çeşitleri.....	6
2.2.1. İhracat Çeşitleri.....	6
2.2.2. İthalat Çeşitleri.....	10
2.3. Kişi Başına Düşen Milli Gelir, İhracat ve İthalatın Teorik Altyapısı.....	12
2.3.1. Kişi Başına Düşen Milli Gelirin Teorik Altyapısı.....	13
2.3.2. İhracat ve İthalatın Teorik Altyapısı.....	14
2.4. Türkiye'nin Gelir Gruplarına Göre Ülkelerle Olan İhracatı ve İthalatı.....	43
2.4.1. Türkiye'nin Aynı Gelir Grubunda Olduğu Ülkeler ile İhracatı ve İthalatı..	44
2.4.2. Türkiye'nin Yüksek Gelirli Ülkeler ile İhracatı ve İthalatı.....	72

2.5. Literatür Taraması.....	97
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	
3.1. Model ve Veri Seti.....	103
3.2. Ekonometrik Yöntem.....	105
3.2.1. Panel Veri Analizi.....	105
3.2.2. Panel Veri Modelleri.....	107
3.2.3. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testi.....	108
3.2.4. Panel Birim Kök Testleri.....	110
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
ARAŞTIRMA BULGULARI	
4.1. Bulgular ve Değerlendirme.....	112
4.1.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları.....	114
4.1.2. Panel Birim Kök Testi Sonuçları.....	116
BEŞİNCİ BÖLÜM	
SONUÇ ve ÖNERİLER	
KAYNAKÇA	128

SİMGELER VE KISALTMALAR

ASEAN	Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği
AB	Avrupa Birliği
ADASO	Adana Sanayi Odası
ASO	Ankara Sanayi Odası
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
ETO	Eskişehir Ticaret Odası
GEBZETO	Gebze Ticaret Odası
GSMG	Gayri Safi Milli Gelir
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İHKİB	İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçılar Birliği
İTKİB	İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri
İZTO	İzmir Ticaret Odası
KDV	Katma Değer Vergisi
Kg	Kilogram
KIRIKKALETSO	Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası
KUTSO	Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası
M	Metre
MERCOSUR	Güney Ortak Pazarı
NATO	Kuzey Atlantik Anlaması Örgütü
NTO	Nazilli Ticaret Odası
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OKA	Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ÖTOSAD	Ömrünü Tamamlamış Araç Sanayicileri Derneği
R.G.	Resmî Gazete
SALİHLİTSO	Salihli Ticaret ve Sanayi Odası
SERKA	Serhat Kalkınma Ajansı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

STA	Serbest Ticaret Anlaşması
TL	Türk Lirası
UİB	Uludağ İhracatçı Birlikleri
VANTSO	Van Ticaret ve Sanayi Odası
Vd.	Ve Diğerleri

TABLULAR DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Kumaş ve Buğdayın Mutlak Üstünlüğü	18
Tablo 2	İngiltere ve Portekiz'in Karşılaştırmalı Üstünlüğü	19
Tablo 3	Dünya Bankası Sınıflandırmasına Göre Ülke Grupları	43
Tablo 4	Türkiye ve Aynı Gelir Grubunda Olduğu Ülkelerin Kişi Başına Düşen Milli Gelirleri 2020 (ABD Doları)	44
Tablo 5	2021 Yılında Azerbaycan'ın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	45
Tablo 6	2021 Yılında Bosna Hersek'in En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	46
Tablo 7	2021 Yılında Brezilya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	47
Tablo 8	2021 Yılında Bulgaristan'ın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	48
Tablo 9	2021 Yılında Çin'in En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	49
Tablo 10	2021 Yılında Irak'ın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	50
Tablo 11	2021 Yılında Kazakistan'ın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	51
Tablo 12	2021 Yılında Libya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	52
Tablo 13	2021 Yılında Makedonya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	53

Tablo 14	2021 Yılında Malezya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	54
Tablo 15	2021 Yılında Rusya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	55
Tablo 16	2021 Yılında Sırbistan'ın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	56
Tablo 17	2021 Yılında Tayland'ın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	57
Tablo 18	2021 Yılında Türkiye'nin En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	58
Tablo 19	2021 Yılında Türkmenistan'ın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	59
Tablo 20	Türkiye-Azerbaycan Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	60
Tablo 21	Türkiye-Bosna Hersek Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	60
Tablo 22	Türkiye-Brezilya Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	61
Tablo 23	Türkiye-Bulgaristan Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	61
Tablo 24	Türkiye-Çin Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	62
Tablo 25	Türkiye-İrak Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	62
Tablo 26	Türkiye-Kazakistan Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	63
Tablo 27	Türkiye- Libya Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	63
Tablo 28	Türkiye-Makedonya Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	64
Tablo 29	Türkiye- Malezya Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	65
Tablo 30	Türkiye- Rusya Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	65

Tablo 31	Türkiye-Sırbistan Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	66
Tablo 32	Türkiye-Tayland Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	66
Tablo 33	Türkiye-Türkmenistan Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	67
Tablo 34	Türkiye'nin Orta Düzeyde Yüksek Gelirli Ülkelerden İhracatının Toplam İhracatındaki Payı (%) (2021)	68
Tablo 35	Türkiye'nin En Çok İhracat Yaptığı 10 Fası (2021)	69
Tablo 36	Türkiye'nin En Çok İthalat Yaptığı 10 Fası (2021)	70
Tablo 37	Türkiye'nin Orta Düzeyde Yüksek Gelirli Ülkelerden İthalatının Toplam İthalatındaki Payı (%) (2021)	71
Tablo 38	Türkiye'nin İhracat ve İthalat Yaptığı Yüksek Gelir Grubunda Olan Ülkelerin Kişi Başına Düşen Milli Gelirleri 2020 (ABD Doları)	72
Tablo 39	2021 Yılında Almanya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	73
Tablo 40	2021 Yılında ABD'nin En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	74
Tablo 41	2021 Yılında Birleşik Krallığı'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	75
Tablo 42	2021 Yılında İtalya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	76
Tablo 43	2021 Yılında Hollanda'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	77
Tablo 44	2021 Yılında İspanya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	78

Tablo 45	2021 Yılında Fransa'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	79
Tablo 46	2021 Yılında Suudi Arabistan'ın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	80
Tablo 47	2021 Yılında Yunanistan'ın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	81
Tablo 48	2021 Yılında Birleşik Arap Emirlikleri'nin En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	82
Tablo 49	2021 Yılında Avusturya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	83
Tablo 50	2021 Yılında Polonya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	84
Tablo 51	2021 Yılında Japonya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	85
Tablo 52	2021 Yılında Güney Kore'nin En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke	86
Tablo 53	Türkiye-Almanya Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	86
Tablo 54	Türkiye-ABD Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	87
Tablo 55	Türkiye-İtalya Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	88
Tablo 56	Türkiye-Birleşik Krallık Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	88
Tablo 57	Türkiye- Hollanda Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	89
Tablo 58	Türkiye-İspanya Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	89
Tablo 59	Türkiye-Fransa Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	90

Tablo 60	Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	91
Tablo 61	Türkiye-Yunanistan Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	91
Tablo 62	Türkiye-Birleşik Arap Emirlikleri Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	92
Tablo 63	Türkiye-Avusturya Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	92
Tablo 64	Türkiye-Polonya Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	93
Tablo 65	Türkiye-Japonya Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	93
Tablo 66	Türkiye-Güney Kore Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	94
Tablo 67	Türkiye'nin Yüksek Gelirli Ülkelerden İhracatının Toplam İhracatındaki Payı (%)	95
Tablo 68	Türkiye'nin Yüksek Gelirli Ülkelerden İthalatının Toplam İthalatındaki Payı (%)	96
Tablo 69	Türkiye ve 28 Dış Ticaret Ortağı Arasındaki Dış Ticaret Modeline İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler	113
Tablo 70	Türkiye ve Aynı Gelir Grubunda Yer Aldığı 14 Dış Ticaret Ortağı Arasındaki Dış Ticaret Modeline İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler	113
Tablo 71	Yatay Kesit Bağımlılığı Testi	114
Tablo 72	Homojenlik Test Sonuçları	116
Tablo 73	Ele Alınan Ülkeler İçin Birim Kök Testi Sonuçları	117
Tablo 74	Panel Veri Regresyon Analizi Tahmincisi Ve Temel Varsayım Test Sonuçları	118
Tablo 75	Driscoll-Kraay Tesadüfi Etkili Dirençli Tahmin Metodu	121

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa No
Şekil 1	J Eğrisi	39
Şekil 2	Mundell- Fleming Analizi	42

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Dış ticaret teorileri ülkeler arasındaki dış ticaretin nedenlerini açıklamaya çalışmaktadır. Merkantilist düşünceye kadar uzanan dış ticaret teorisinin bilimsel olarak temelleri Adam Smith'in 1776 yılında yayınlamış olduğu Ulusların Zenginliği adlı eseri ile atılmıştır. Ricardo ise daha sonra 1817 yılında Smith'in teorisinin geçerlilik alanını genişleterek günümüze kadar süren izler bırakmıştır. Klasiklerin dış ticarete sadece emek faktörünü kullanmaları, sadece arz koşullarını dikkate almaları eleştirilmiştir ve eksiklikler Neoklasikler tarafından giderilmeye çalışılmıştır.

Neoklasik dış ticaret teorileri de temelinde klasik dış ticaret teorilerine dayanmaktadır. Ricardo teorisinde karşılaştırmalı üstünlüğün emek verimliliğindeki farklılıklardan kaynaklandığını açıklamıştır ancak ülkeler arasında emek verimliliğinin neden farklı olduğunu tatmin edici bir şekilde açıklamamıştır. Heckscher ve Ohlin, geliştirdikleri Faktör Donatımı Teorisinde karşılaştırmalı avantajın faktör donanımlarındaki farklılıklardan dolayı olduğunu savunmuşlardır. Bu zamana kadar olan dış ticaret teorileri aslında günümüzdeki karmaşık dünyanın dış ticaret akımlarını açıklayamamıştır.

Ülkelerin karşılıklı ticaretlerini niçin yaptıklarını açıklamakta eksik kalan klasik dış ticaret teorileri yerini yeni dış ticaret teorilerine bırakmıştır. İktisatçılar Heckscher-Ohlin teorisini değiştirmişler ve modern ticaret teorileri veya tamamlayıcı ticaret teorileri geliştirmişlerdir. Bu yeni teoriler, ölçek ekonomilerine, kusurlu rekabete ve uluslararası teknoloji farklılıklarına dayanmaktadır.

Heckscher-Ohlin teorisi; ülkeler arasında faktör donanımı farklı ise ve zevkleri birbirlerine benzemiyorsa o ülkeler arasında ticaret daha yoğun olacağını ileri sürmüştür. Aslında 1940'lı yıllardan sonra yapılan incelemeler sonucunda, uluslararası ticaretin mamul mallar arasında daha çok gerçekleştiğini göstermiştir. Yani gerçekte olan Heckscher-Ohlin teorisi ile farklı sonuçlar ortaya koymuştur. Klasik teori sanayi ürünlerinin ticaretinde geçersiz fakat primer ürün ticaretinde geçerli olmuştur. Klasik teorisinin bu yetersizliklerini gidermek amacıyla Tercihlerde Benzerlik Teorisi geliştirilmiştir.

Linder tarafından geliştirilen teori iki ülke arasında benzerlik ne kadar yakınsa, aralarındaki ticaret hacminin o kadar arttığını varsaymıştır. Teoride, ülkelerin kişi başına düşen gelirleri, taleplerinin yapısı ile yakından ilişkilidir. Çünkü kişi başına düşen milli gelirleri birbirine yakın olan ülkelerin tercihleri de benzer olacaktır.

Çalışmada Türkiye'nin gelir gruplarına göre ülkelerle olan karşılıklı ticareti Linder hipotezi değişkenleriyle analiz edilmektedir. Türkiye ile aynı gelir grubunda bulunan ülkelerin birbirleri ile karşılıklı ticaretinde bu hipotezin geçerli olup olmadığı sınanmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, gayri safi milli hasıla, kişi başına düşen milli gelir, ihracat ve ithalat kavramlarının tanımı, ihracat ve ithalat çeşitleri açıklanmıştır. İhracat ve ithalatın teorik gelişimi incelenmiştir. Türkiye ile aynı gelir grubunda bulunan ülkeler (üst orta gelirli ülkeler) ve yüksek gelirli ülkeler arasından seçilmiş ülkelerin birbirleri ile karşılıklı ticareti ve bu ülkelerin en fazla ticaret yaptıkları ülkeler incelenmiştir. Linder hipotezi ile ilgili önceki çalışmalara yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümünde Türkiye ile yoğun bir şekilde dış ticarete bulunan 28 ülkenin karşılıklı ticareti Linder Hipotezi çerçevesinde panel veri analizi yöntemiyle incelenmiştir. 28 ülke içerisinde Türkiye ile aynı gelir grubunda bulunan 14 ülkenin karşılıklı dış ticareti hipotez çerçevesinde ayrıca test edilmiştir. 28 ülkeli analizden, Türkiye ile aynı gelir grubunda bulunan 14 ülkeyi ayırarak tekrar test etmemizin sebebi ise Türkiye'nin ticaret yapısının ve yönünün bu ülkelere doğru gösterdiği olumlu değişimdir.

Çalışmanın son bölümü olan beşinci bölümde ise çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümündeki bilgiler doğrultusunda dördüncü bölümde elde edilen sonuçlar yorumlanacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE/ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Çalışmanın bu bölümünde ilk olarak gayrisafi milli hasıla, kişi başına düşen milli gelir, ihracat ve ithalat kavramsal olarak ele alınacak, ihracat ve ithalat çeşitleri açıklanacaktır ve bu kavramların teorik altyapısı incelenecektir. Türkiye'nin gelir gruplarına göre ülkelerle olan ihracatı ve ithalatı incelenek ve tablolar yardımı ile açıklanacaktır. En son olarak Linder Hipotezi ile ilgili önceki çalışmalara değinilecektir.

2.1. Kavramsal Çerçeve

Aşağıda gayrisafi milli hasıla, kişi başına düşen milli gelir, ihracat ve ithalat kavramları açıklanacaktır.

2.1.1. Gayrisafi Milli Hâsıla Kavramı

Bir yıl içerisinde, bir ekonomide ülke vatandaşlarının ürettiği nihai mal ve hizmetlerin piyasa fiyatları cinsinden değerine GSMH denir. Ülke vatandaşları yalnızca ülke sınırları içerisinde yaşamamaktadır, yurt dışında da yaşamaktadır. Bu ülkenin vatandaşlarının yurt dışında üretmiş oldukları değerlere, dış âlem faktör gelirleri denir (Bilgili, 2014: 36).

Diğer bir tanım ise gayrisafi milli hasıla, bir ülkede belirli bir süre içerisinde, genellikle bir yıl boyunca üretilmiş olan bütün nihai mal ve hizmetlerin piyasa değerinin toplamıdır. Nihai ulusal ürünün piyasa değeri, tüm nihai mal ve hizmetlerin parasal değeridir. Ulusal üretimin piyasa değeri hem sabit hem de cari fiyatlarla elde edilir. Buna göre, GSMH sırasıyla sabit fiyatlarla GSMH ve cari fiyatlarla GSMH olarak bilinir. GSMH'nin bütün nihai mal ve hizmetlerin piyasa değeri şeklinde ölçülmesidir. Bundan dolayı pazarlanmamış mal ve hizmetler, çiftçilerin kendileri tarafından üretilen ve tüketilen çiftlik ürünleri ve sahiplerin işgal ettiği evlerin kira değeri vb., kaçakçılık, uyuşturucu ve silah gibi yasaklanmış malların üretimi ve satışı gibi yasadışı faaliyetlerden ve mesleklerden elde edilen gelirler GSMH hesaplanırken dahil edilmez (Dwivedi, 2005: 41-42).

Gayrisafi milli hâsıla aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Parasız, 1993: 4):

$$\text{GSMH} = \text{GSYİH} + \text{net dış varlıklar}$$

Burada GSMH'yi hesaplariken GSYİH kavramını bilmemiz gerekmektedir. GSYİH, bir ülkede bir yıl içerisinde üretilmiş olan, tüm nihai (tamamlanmış) mal ve hizmetlerin toplam değerine denir (Somel, 2014: 21).

Net dış varlıkları da ülke vatandaşlarının yabancı ülkelerdeki üretime yapmış oldukları katkıyı yansıtır. Benzer şekilde yabancı ülke vatandaşlarının ülke içerisinde elde ettiği faktör gelirleri ise ülkedeki üretime yapmış olduğu katkıyı yansıtmaktadır (Ünsal, 2009: 52):

$\text{GSMH} = \text{GSYİH} + \text{yerli üretim faktörlerinin yabancı ülkelerde elde ettikleri faktör gelirleri} - \text{yabancı üretim faktörlerinin ülkede elde ettikleri faktör gelirleri}.$

2.1.2. Kişi Başına Düşen Milli Gelir Kavramı

Kişi başına düşen milli gelir kavramı, bir ülke içerisinde yaşamakta olan insanların ortalama refah seviyelerini ifade eder. Kişi başına düşen milli gelir, yalnızca bir ortalamanın göstergesidir. Bu gelir, bir ülkede yaşayan kişilerin milli gelirden aldıkları gerçek geliri göstermemektedir (Yılmaz, 2016: 68).

Kişi başına düşen milli geliri hesaplariken GSYİH'yi ülke nüfusuna böleriz. Ortalama refah seviyesindeki gerçek artışı hesaplayabilmek için ise toplam rakamlar nüfusa bölünür. Sonuç ise reel gayrisafi milli hâsıla ve reel milli gelir olacaktır (Alkin, 2009: 55).

Kişi başına düşen milli gelir uluslararası alanda bir ülkenin diğer ülkelerle kıyaslanmasında en fazla kullanılan değişkenlerden birtanesidir. Ayrıca bir ülkenin ekonomik gelişmişliğinin en önemli göstergelerinden birtanesi olarak kişi başına düşen milli geliri kabul edilir (Savrul, 2017: 212).

2.1.3. İhracat Kavramı

İhracat kavramı, yürürlükte olan ihracat mevzuatı ile gümrük mevzuatının gereklerine uygun olarak bir malın, Türkiye gümrük bölgesi dışına ya da serbest bölgelere çıkarılması veya Müsteşarlık tarafından ihracat olarak onaylanacak sair çıkış ve işlemleri şeklinde tanımlanmaktadır. Buna göre ihracat, bir malın belirlenen kurallara göre ülke dışına çıkarılması işlemidir (Resmî Gazete, 1996: 7).

Bir başka şekilde ihracat, yurt içindeki işletmelerin üretmiş oldukları mal ve hizmetleri dış pazarlara sunması ve satması olarak tanımlanabilir (Koşar, 2018:19).

Aynı zamanda ihracat, kazanç sağlamak için alıcı gruplarının gereksinimlerini, taleplerini ve tercihlerini karşılamak için işletme imkânlarının planlanma, değerlendirme, denetlenme ve kullanılma işlemlerinin uluslararası alanda yürütülmesi işlemidir (Pektaş vd., 2018: 71).

İhracat, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasında önemli bir faktördür ve bu nedenle de kalkınma olgusunun en önemli öğelerinden birisidir. İhracattaki artış, milli geliri artırır ve kalkınmayı doğrudan pozitif olarak etkiler. Öte taraftan ekonomideki kalkınmayı döviz darboğazını aşmak yoluyla da desteklemektedir. Bu sebeple, ihracatı artırmak için verilen çabalar ve uygulanan politikalar uluslararası ticarete rekabetin eskiden beri temel öğesini oluşturmuştur (Sakarya, 2009: 118).

2.1.4. İthalat Kavramı

İthalat kavramını, yurt dışından mal ve hizmet almak olarak tanımlayabiliriz (Hinkelman, 2008: 93). Kelime anlamı olarak ithalat ise ülkeye farklı bir ülkeden mal getirmek ya da satın almak, dış alımdır. Bir ülke için farklı bir ülkeden satın alınan malların tamamı şeklinde tanımlayabiliriz (Türk Dil Kurumu, 2020: 1).

İthalat, yürürlükte olan mevzuat ve uluslararası teamüller gereğince ithalatı yasak olan malların haricinde her çeşit malın gümrük ve ithalat mevzuatı gerekliliklerine uyarak

yurt içine getirilmesi, malların ücretlerinin kambiyo mevzuatı kapsamında ödenmesidir (Akın, 2019).

Başka bir tanım yaparsak, mal ve hizmetlerin ülkede yerleşik olmayanlar tarafından sağlanması ve ülke yerleşikleri tarafından satın alınmasına ithalat denir (Black vd., 2012: 196).

2.2. İhracat ve İthalat Çeşitleri

Bu kısımda ihracat ve ithalat çeşitleri açıklanacaktır.

2.2.1. İhracat Çeşitleri

İhracat özellik arz etmeyen ihracat, kayda bağlı ihracat, özelliği olan ihracat, serbest bölgelere yapılacak ihracat, yurt dışı fuar ve sergilere katılım, sınır ve kıyı ticareti olmak üzere kendi içerisinde altı türe ayrılmaktadır.

Özellik Arz Etmeyen İhracat

İhracatçı ihracatın yapılacağı gümrük idaresine gümrüğe vereceği gümrük çıkış belgesi ve ticari faturayı birliklerine onaylatıp daha sonra gümrük beyannamesi ile beraber başvurusunu yapar (Keskin, 2020: 204).

Kayda Bağlı İhracat

Bazı malların ihracatı, Türkiye'deki ihracat mevzuatı gereği kayıt altında tutulmaktadır. Bu kayıt ihracat yönetmeliğinde belirtildiği üzere İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği tarafından alınır. Kayıt altına alınacak ürünlerin bazılarının ihracatında Destekleme Fiyat İstikrar Fonu kesintisi yapılmaktadır. Bundan dolayı ihracat yapan firmalar ihracat yapmadan önce ihracatını yapmak istedikleri malların Destekleme Fiyat İstikrar Fonu kesintisine tabi olup olmadıklarını belirlemesi gerekmektedir. (Yılmaz ve Özken, 2016: 18).

Özelliği Olan İhracat

Özelliği olan ihracat sekize ayrılmaktadır.

Kredili İhracat

Kredili ihracat türünü, ihracat yönetmeliğinde belirtildiği şekilde, iki ve ikiden fazla tarafı olan kredi anlaşmaları dışında kalmak şartıyla ihracat bedelinin Türk Parası Kıymetini Koruma Mevzuatı'nda belirtilen süreleri geçecek şekilde ülkeye getirilmesine imkan sağlayan ihracat çeşidi olarak tanımlayabiliriz (Şahin, 2007: 34).

Kredili ihracat taleplerinin müracaatları satış sözleşmesi ve sözleşmenin Türkçe'ye çevirisi ile beraber ihracatçı birliklerine yapılır. Satış sözleşmesi ürünün çeşidini, ödeme zamanını ve ödeme planını içermektedir. Madde ve/veya ülke politikası bakımından Müsteşarlık tarafından yapılabilecek düzenlemeler kapsamındaki mallar ile ilgili kredili ihracat talepleri için ilk önce Müsteşarlığın görüşü alınır. Daha sonrasında bunların dışındaki mallarla ilgili talepler, satış sözleşmesinde belirtilmiş olan esaslar çerçevesinde direkt ihracatçı birlikleri tarafından sonuçlandırılır. Tüketim mallarının kredili ihracatında süre iki yıl, yatırım mallarının kredili ihracatında süre beş yıl olarak belirlenmiştir (Resmi Gazete, 2006a: Madde: 8).

Konsinye İhracat

İthalatçı firmaya, başka ülkedeki şubeye veya komisyonculara kesin satışı daha sonra yapılması şartıyla mal gönderilmesidir. Konsinye ihracat türünde malın mülkiyeti kesin satış yapılmadığı için satıcının elindedir. Satıcı, ihracatı fiili olarak yaptığı tarihten itibaren bir yıl içerisinde kesin satışı gerçekleştirmesi gerekmektedir ve kesin satışın yapıldığı tarihten en geç otuz gün sonra ise mal bedelinin ödeneceği bankaya fatura ve diğer belgeleri bildirmek zorundadır (Toroslu, 1999: 316).

Transit Ticaret

Transit ticaret, serbest bölgede ya da yurt dışında yerleşik olan bir firmadan veya antrepodan satın alınan malın, yeniden başka bir serbest bölgede ya da yurt dışında farklı bir alıcıya veya antrepoya satılması işlemine denir. Satın alınan bir mal transit rejim kapsamında ise Türkiye üzerinden transit bir şekilde ya da direkt (Türkiye üzerinden geçiş yapılmadan) farklı bir ülke alıcısına teslimi yapılabilmektedir. Para transferlerinin transit ticaret işlemlerinde bankalar aracılığı ile yapılması zorunluluğu vardır (Baral ve Gürsoy, 2019: 225).

Yurt dışında İhracat Yapan Müteahhitlerin Yapacağı İhracat

Türk firmaları yurt dışında taahhüt, mühendislik, müşavirlik, köprü, baraj, proje vb. inşaat işleri yaptıklarında bu işlemler yurt dışında döviz geliri olan işlemler şeklinde kabul edilir. Yurtdışı müteahhitlik ve müşavirlik hizmetleri kapsamında ihracat olarak kabul edilir. Müsteşarlığın bağlı olduğu Bakanlık tarafından yurt dışı müteahhitlik ve teknik müşavirlik kapsamında belirlenmektedir (Resmi Gazete, 2013).

Ticari Kiralama Yoluyla Yapılacak İhracat

Ticari kiralama yoluyla yapılacak ihracatta, mallar belirlenen bir bedelin karşılığında, belirlenen bir süre içerisinde kullanılması için geçici olarak ülke dışarısına çıkarılmaktadır. Ticari kiralama yoluyla yapılacak ihracat için talepler, üyesi olunan ya da bulunulan bölgedeki ihracatçı birliğine yapılır. İhracatçı birlikleri, uygun görülenlerin ticari kiralama yoluyla ihracatına onay verir. Ticari kiralama yolu ile yapılan ihracatta süre üç yılı aşmamalıdır. İhracatçı birliği fiili ihracat tarihinden itibaren süreyi başlatır (Resmi Gazete, 2006b: Madde 2-4).

Bağlı Muamele veya Takas Yoluyla Yapılacak İhracat

İki ülke arasında ihracatı veya ithalatı yapılacak olan mal ya da hizmetin bedelinin bir bölümünün veya hepsinin teknoloji ya da mal ve hizmet transferiyle sağlanmasına takas denir. Ödemenin hepsi ya da bir bölümü para dışında farklı araçlar ile yapılır. İkidenden daha

fazla ÷lke arasında yapılan takas işlemlerinde baēlı muamele kullanılır. Bu ihracat türleri için ihracatçı birliklerine başvuru yapılması gereklidir (Kont, 2015: 3).

Dolaylı Offset

Ürünlerden ihale kapsamında olmayanlar ve pazarlanmasında zorluk çekilenlerin Türkiye’den, geleneksel olarak ihracat yapılan pazarların dışında olan ÷lkelere ya da ihaleyi kazanan firmanın ÷lkesine ihracatını ve bu ürünler için sağlanacak olan piyasa desteēine dolaylı offset denir (NTO, 2017: 14).

İthal Edilmiş Malların İhracatı

Gümrük mevzuatı kapsamında kullanılmış malın ihracatı ya da serbest dolaşıma giren yeni malın ihracatı genel kurallar kapsamında yapılmaktadır. Fakat ihracata destek verilmesine yönelik olan mevzuat, yatırım mevzuatı ile gümrük mevzuatının mahrecine iade hükümleri saklıdır (İTKİB, 2021: 2).

Serbest Bölgelere Yapılacak İhracat

İhracatı artırmak için serbest bölgeler bir teşvik yöntemidir. Yurt içinden ihracatı yapılan mallara göre maliyetleri daha düşük olduğundan serbest bölgelerde mal ihraç etmek daha avantajlıdır. Serbest bölge ile Türkiye’nin diğer bölgeleri arasında yapılacak ticaretin dış ticaret rejimine tabi olması Serbest Bölgeler Kanunu md. 8’de belirtilmiştir. Serbest bölgelerden Türkiye’ye yapılacak mal teslim ve hizmet ödemeleri KDV’ye tabidir (Gümüş, 2007: 48-55).

Yurt dışı Fuar ve Sergilere Katılım

Türkiye’yi temsil etmek için ulusal seviyede ya da bireysel olarak uluslararası ticari fuarlara katılacak olan firma ve kuruluşlar tarafından bedelli ya da bedelsiz mallar yurt dışına gönderilir. Bunların yanında yurt dışında düzenlenecek olan bilim, kültür, sanat veya tanıtım amacıyla yapılan fuar/sergi, seminer, konferans gibi etkinliklere kişi ya da kuruluşlar tarafından gönderilecek olan bedelli ya da bedelsiz malların yurt dışına çıkışı için başvuru

direkt olarak ilgili gümrük idarelerine yapılmaktadır. İlgili mevzuat çerçevesinde söz konusu olan malların yurt dışına çıkışı için yapılan talepler gümrük idareleri tarafından incelenip sonuçlandırılır (Resmi Gazete, 2006a: Madde 10).

Sınır ve Kıyı Ticareti

Türkiye’de, sınır ve kıyı ticareti, sınır ve kıyı illeri ile bu illere komşu olan illerin karşılıklı olan ihtiyaçlarının giderilmesi için yaptıkları işlemlerdir şeklinde, 1 Eylül 1993 tarih ve 21685 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Sınır ve Kıyı Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar’ın 2. Maddesinde yer almaktadır. Sınır ticareti, genel olarak iki ülkenin de sınır bölgesinde yaşayan kişilerin bölgesel olan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik komşu ülkeler arasında yapılan karşılıklı anlaşmalar ile düzenlenmektedir (Kara, 2005: 63-64).

2.2.2. İthalat Çeşitleri

İthalat libere ithalat, izne bağlı ithalat, özelliği olan ithalat ve bedelsiz ithalat olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

Libere İthalat

Özel kanunlar ile ithalatının yasaklandığı mallar ile izin verilmeyenlerin dışında kalan malların serbestçe ithalatının yapılmasına libere ithalat denir (Kutlu, 2000: 45).

İzne Bağlı İthalat

İthalat rejimi çerçevesinde yapılacak olan işlemlerde, ilgili kurumlardan alınacak izinler ve uygulanması gereken prosedür Ticaret Bakanlığı tarafından yayımlanır. Prosedür İthalat Tebliğleri ve rn Güvenliği ve Denetimi Tebliğleri kapsamında düzenlenmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2020), (1).

Özelliği Olan İthalat

Özelliği olan ithalat kendi içerisinde beş ayrıdır. Bunlar kamu sektörü ithalatı, özel anlaşmalara dayanan ithalat, kitap ve diğer yayınların ithalatı, film ve videokaset ithalatı, kesin ithal olarak sıralanabilir.

Kamu Sektörü İthalatı

Serbest Dolaşıma Giriş Rejimi kapsamında kamu kurum ve kuruluşlarının yapacakları ithalat izne tabidir. İzin belgesi elektronik ya da fiziksel olarak düzenlenir. Gümrük beyannamesi tescili de ilgili gümrük idaresince aranır. Başvurular usulüne uygun bir şekilde yapıldıysa, ithalatın ülkenin ekonomisine yararlı olması adına, Genel Müdürlük tarafından ithal malın yerli tedarik şartları da dikkate alınarak sonuçlandırılır. (Resmi Gazete, 2020), (1).

Özel Anlaşmalara Dayanan İthalat

Özel anlaşmalara dayanan ithalat ile ilgili işlemler Müsteşarlık tarafından verilen talimatlara ve aşağıda belirtilmiş olan esaslara göre yürütölmektedir. NATO ithalatı için gümrük idarelerine, ilgili kamu kurum ve kuruluşları tarafından onaylanmış üç adet nüsha müracat mektubu ile başvuru yapılır. Yapılan başvurular gümrük idareleri tarafından, gümrük beyannamesine eklenmektedir. NATO Ortak Alt Yapı Projelerinin sona ermesinin ardından, ilgili merciin görüşü alınır. Mal, eşya, araç ve malzemelerin ithalatçılara bırakılması her türlü mali yükümlölüklerin ödenmesi şartıyla Müsteşarlığın iznine tabidir (OTOSAD, 2021: 2).

Kitap ve Diğer Yayınların İthalatı

Yetkili makamlar tarafından yayınlanması yasaklanan yayınlar için alınmış ve alınacak olan kararların saklı kalması şartıyla, kitap ve diğer yayınların ithali serbesttir. Dergi ve gazetelerin ithalatı yapılırken, ithalat izni aranmayacak ve bunlara ait transferler, bankalar, gümrük ya da PTT idareleri tarafından tasdikli orijinal faturaya istinaden yapılacaktır (Kutlu ve Şıklar, 2000: 46).

Kesin İthal

Kesin ithal, yürürlükte olan ithalat ve gümrük mevzuatına uygun bir şekilde, ticaret politikası önlemlerinin alınıp, ithalat vergileri ödendikten sonra Türkiye Gümrük Bölgesi içerisine mal getirilmesi işlemine denir. Türkiye’de yapılan uluslararası sergi ya da fuarlarda yer alan firma ya da ülkelere ait olan mallar yalnızca teşhir amacıyla kullanılmaktadır ve perakende satışları yapılamaz. Fuar sonunda yabancı firma ya da ülkelere ait olan mallar gümrük mevzuatı kapsamında kesin ithali gerçekleştirilebilir. (Doğruyol vd., 2020: 360).

Film ve Video Kaset İthalatı

Dolu olan sinema filmleri, videokasetleri ve bunlara ait olan resim, afiş ve ilanların ithalatında bankalar tarafından yalnızca mal bedeli üzerinden ithalat izni düzenlenmektedir (Kutlu ve Şıklar, 2000: 47).

Bedelsiz İthalat

Malın bedeli karşılırken döviz transferi yapılmaz onun yerine yurt dışından elde edilmiş olan ve ülkeye getirilmesi zorunlu olmayan dış kazanç ve tasarruflar ile karşılır. Bu malların azı kişisel ve ticari nitelikte olup ülkeye ithal edilmesine bedelsiz ithalat denir. Bedelsiz ithalat vasıtasıyla ülkeye gelen kişisel nitelikteki malların kapsamı kullanılan ev eşyaları, büro ve dükkan malzemeleri, işyeri nakli sureti ile getirilen sermaye malları, motorlu ve motorsuz özel nakil araçları ve teknik malzelerdir. Ülkeye bedelsiz ithalat kapsamında getirilen motorlu ve motorsuz özel nakil araçlardan motorlu olanlar otomobil, otomobile bağlı getirilen römorklar ve karavanlar, özel uçaklar, motosikletler ve diğer eğlence ve spor amaçlı araçlar, motorsuz özel nakil araçlar her çeşit bisiklet, kürekli kayak ve kanolardır (Ticaret Bakanlığı, 2020), (2).

2.3. Kişi Başına Düşen Milli Gelir, İhracat ve İthalatın Teorik Altyapısı

Bu kısımda kişi başına düşen milli gelir, ihracat ve ithalatın teorik altyapısı açıklanacaktır.

2.3.1. Kişi Başına Düşen Milli Gelirin Teorik Altyapısı

Ekonomiler dört ana gelir grubuna ayrılmaktadır. Kişi başına düşen milli gelire göre düşük gelirli, alt-orta gelirli, üst-orta gelirli ve yüksek gelirli olarak ayrılır (ABD doları cinsinden, Atlas yöntemini kullanarak yerel para biriminden dönüştürülmüştür). 1970'li yılların sonlarında bu gruplara benzer şekilde gruplar ilk kez Dünya Kalkınma Raporu ile tanıtılmıştır. Fakat ülke sınıflandırmaları tutarlı olarak sınıflandırılmamıştır. Gelişmekte olan ülkeler düşük gelirli ve orta gelirli olarak ayrılmıştır. Endüstriyel ülkeleri tanımlamak için OECD üyeliği kullanılmıştır ve diğer ekonomiler sermaye fazlası petrol ihracatçıları ve merkezi olarak planlanan ekonomiler olarak listelenmiştir. 1989 yılında düşük, orta ve yüksek gelir grubu eşikleri daha önce kurulmuş olan operasyonel eşiklere dayanılarak oluşturulmuştur. Gelir gruplarının bankanın kendisi için herhangi bir operasyonel etkisi yoktur. Fakat kullanılan yöntem, ekonomilerin operasyonel amaçlı olarak sınıflandırılması için kullanılanla aynıdır (yani kişi başına gayrisafi milli gelirin hesaplanması ve enflasyon eşiklerinin ayarlanması) (World Bank, 2021).

Dünya Bankası kişi başına düşen milli gelirlerine göre ülkeleri belli sınıflandırmaya tabi tutmaktadır. Ülkeler, düşük gelirli, orta gelirli ve yüksek gelirli olmak üzere 3 kategori olarak sınıflandırılmaktadır.

Dünya Bankası kişi başına düşen milli geliri 1,046 doların altında olan ülkeleri düşük gelirli ülkeler, 1,046-12,695 dolar arasında olan ülkeleri orta gelirli ülkeler olarak sınıflandırmaktadır. Orta gelir grubu bandı geniş olduğu için ikiye bölünmüştür. Bu gelir grubunda kişi başına geliri 1,046- 4,095 dolar arasında olan ülkeler alt orta gelirli ülkeler, kişi başına geliri 4,096- 12,695 dolar olan ülkeler ise üst orta gelirli ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır. Kişi başına geliri 12,695 doların üstünde olan ülkeler ise yüksek gelirli ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır (World Bank, 2021).

Türkiye, Dünya Bankasının gelir sınıflandırmasına göre Üst Orta Gelirli ülkeler sınıfındadır.

2.3.2. İhracat ve İthalatın Teorik Altyapısı

Dış ticaret teorileri ülkeler arasındaki ticaretin nedenlerini açıklamaya çalışmaktadır. Dış ticaret teorileri klasik dış ticaret teorileri ve yeni dış ticaret teorileri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Klasik dış ticaret teorilerinden önce merkantilistler ve fizyokratlar dış ticaretin nedenlerini açıklamaya çalışmıştır. Adam Smith 1776 yılındaki çalışmasında bu iki öğretinin attığı temel üzerine ilk defa bilimsel olarak uluslararası ticareti açıklamıştır. Bu sebepten dolayı konuyu bütün olarak ele almak için dış ticarete getirilen klasik ve yeni teorilere geçmeden önce merkantilistler ve fizyokratların uluslararası dış ticaret ile ilgili görüşlerinden kısaca bahsetmek gerekmektedir (Pişkin, 2021: 15).

Orta çağ ve fizyokrat öğretinin arasında 1450-1750 yılları arasındaki dönemde gelişmiş olan iktisadi düşünceler bütününe Merkantilizm denir. Hazinesinin büyümesi bu dönem için güçlü olmanın belirleyicilerinden bir tanesidir. Bunu sağlamak için ihracatı ithalattan daha fazla yapmak gereklidir yani dış ticaret dengesi pozitif olmalıdır. Bunun sonucunda da hükümdar ile tacirler çıkarları için birlik olmuşlardır. Merkantilizm özünde devlet yönetimine dayanmaktadır. Ekonomi politikası, devlet ve ekonominin beraber büyümesini ve güçlenmesini sağlayacak önemli bir araç olarak kabul edilmiştir (Aydemir ve Güneş, 2006: 136).

Merkantilistlere göre, ithalat ile ihracat arasındaki fark ancak ülke içerisine değerli maden girişi ile kapanacaktır. Ülkede altın, gümüş değerli madenler ne kadar çok ise ülke o derece de zengin ve güçlü olur. Aynı zamanda merkantilistlere göre, zenginleşmek için ticaret yapmak gerekmektedir. Bunun içinde merkantilistler, devletlerin ihracatı teşvik etmesi aynı zamanda ithalata kısıtlama getirmelerini savunmuştur. Merkantilistlere göre, dünyadaki altın ve gümüş stoku sabittir, bir ülke ticari kar elde ettiği zaman diğer ülke ise ticari zarar yapmaktadır. Merkantilistler, dış ticareti iki ülke arasında oynanan sıfır toplamlı oyun olarak ele almışlardır (Kahraman ve Sevim, 2014: 43-44).

Merkantilistlerin savunduğu müdahalecilik anlayışı 18. yüzyılda yerini klasik liberalizm anlayışını savunan fikiyokrat düşünceye bırakmıştır (Alagöz ve Yapar, 2007: 3).

Fizyokrat düşünceye göre, değerli madenlerin fazlalığı zenginlik göstergesi değildir. Asıl zenginlik, tarımsal üretim yaparak kazanılan artıktır. Fizyokratlara göre, ülke içerisindeki ticaret gibi dış ticarete de bir mal verilir yerine başka bir mal alınır. Bir değer karşılığında sunulan farklı bir eş değer bulunmaktadır. Bir malı satmadan karşılığında farklı bir mal satın alınamayacağından dolayı dış ticaret dengesinin de fazla vermesi mümkün değildir. Fizyokrat düşünce ticareti yalnızca üretilmiş olan malların bir kişiden başka bir kişiye geçmesini sağladığını ve üretken bir etkinlik olduğunu kabul etmemişlerdir. Ticaret fazlası yaratmak istemelerinin sonucunda tarımsal ürünlerin talebinde düşüş meydana gelmektedir bu da ulusal zenginliği negatif olarak etkilemektedir. Fizyokratlar evren ve dünya arasında bir uyumun ve dengenin olduğunu, doğal bir düzen içerisinde işlediğini aynı şekilde bu durumun toplumlarda da olduğunu savunmuşlardır. Devletin ekonomiye müdahale etmediği durumda dış ticaret ve enflasyon sorunu piyasanın doğal işleyişi ile kendiliğinden çözülecektir (Öztürk, 2003: 110).

Klasik Dış Ticaret Teorileri

Servetin kaynağını değerli madenlerin olduğunu gören ve dünyadaki servet stokunun da sabit olmasından dolayı uluslararası ticaretin de taraflardan yalnızca bir tanesinin (ihracat yapan tarafın) lehine olduğunu savunan merkantilistler, sanayi devrimi sonucu ortaya çıkmış olan kitlesel üretim için serbest ticaret ihtiyacını karşılayamamıştır. Bunun sonucunda klasik iktisat 18. yüzyılın sonlarından başlayarak, Newtongil modele benzer olarak birlikte gelişmeye başlamıştır. Newtongil bakış açısı, ekonominin kuruluşunu ve işleyişini doğanın kuruluşuna ve işleyişine benzetmektedir. Bundan dolayı da ekonomi bilimi tıpkı Newtongil fizik bilimi gibi doğayı kusursuz bir şekilde açıkladığından Newtongil fizik bilimine benzemesi gerektiği algısı, bir gelenek haline gelmiştir. 1776 yılında Adam Smith, Ulusların Zenginliği adlı eserini yayınlaması ile genel anlamda iktisat biliminin özelde ise uluslararası ticaret teorisinin temeli atılmış oldu. Ricardo ise 1817 yılında Adam Smith'in teorisinin geçerlilik alanını genişletip günümüze kadar süren izler bırakmıştır (Bayraktutan, 2003: 176).

Geleneksel dış ticaret kuramlarında olduğu gibi klasik dış ticaret kuramları da dış ticaretin neden yapıldığını kanıtlamaya çalışmıştır. Klasik dış ticaret teorileri Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisinden, Heckscher ve Ohlin'in Faktör Donatımı Teorisine ve

1960'lı yıllarda ise bu kuramdaki çelişkiyi ortaya çıkarmasına kadar olan dönemi kapsamaktadır (Aka ve Ürünal, 2018: 158).

Klasik dış ticaret teorisinin varsayımlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Karluk, 2013: 26-27):

- Para yansızdır. Yani parasal değişkenlerde meydana gelen herhangi bir artma veya azalmalar nisbi fiyatları etkilemez.
- Ekonomide fiyatlar tam rekabet şartları altında belirlenir ve fiyatlar tam esnektir.
- Emek, tek bir üretim faktörüdür ve kapalı olan bir ekonomide bütün malların fiyatları, emek değeri ile ölçülmektedir. Emek değer teorisine göre mallar, nisbi olarak içerdikleri emek değerine göre değiştirilmektedir.
- Üretim miktarı ticaret yapan her ülkede sabittir.
- Klasik teoride uluslararası faktör hareketliliğinin olmadığı varsayılmaktadır.
- Ülke içinde üretim faktörleri tam hareketlidir.
- Her ülkede üretim fonksiyonlarının özdeş olduğu varsayılmaktadır.
- Talep yönü ele alınarak yapılan analizlerde zevklerin değişmediği varsayılmaktadır.
- Ekonomide gelir dağılımının veri olduğu kabul edilir.
- Esnek fiyatlar ve paranın yansız olması varsayımının sonucu olarak ekonomide verimli kaynakların hepsinin tam kullanım halinde olduğu varsayılır.
- Ekonomi tam istihdam ve tam kapasite durumundadır.
- Dünyada yalnızca iki ülke ve iki mal vardır.
- Dış ticarete kota ve diğer kısıtlamalar yoktur.
- Ulaştırma ve haberleşme maliyetlerinin sıfır olduğu varsayılmaktadır.
- Ülkeye göre sabit getiri bulunmaktadır.

- Emeğin homojen fakat emek verimliliğinin ülkeler arasında farklı ve ürünlerin homojen olduğu varsayılmaktadır.
- Emeğin verimliliğini dış ticarete konu olan mallar belirlemektedir.
- Serbest dış ticaret politikası izlendiği varsayılmaktadır.

Bu varsayımlara dayanan klasik teori statik niteliktedir.

Mutlak Üstünlükler Teorisi

Adam Smith 1776 yılında yayınladığı *Ulusların Zenginliği* eserinde yer alan Mutlak Üstünlükler Teorisi dış ticaretin neden yapıldığını açıklamak üzere ileri sürmüş olduğu teoridir. Daha önce merkantilist sistemin iki büyük mekanizmasıyla ihracatın teşvik edilip, ithalatın yasaklanması şeklindeki ticari sistemle her ülkeyi zenginleştirmeyi önermiştir. Fakat bazı belirli mallarla ilgili olarak bunun tam tersi bir tutum ihracatın yasaklanması ve ithalatın teşvik edilmesi izlenmiştir. Bununla birlikte, nihayetinde her zaman aynı ülkeyi avantajlı bir ticaret dengesiyle zenginleştirmek amacındadır (Smith, 1869: 226).

Adam Smith, iki ülkenin gönüllü olarak birbirleriyle ticaret yapmasını savunmaktadır. Smith'e göre, karşılıklı fayda sağlayan ticaret mutlak avantaja dayalı olarak gerçekleşir. Bir ülke, diğer ülkeden daha verimli olduğu (veya mutlak bir avantaja sahip olduğu) ikinci bir mal üretir. Her iki ülke de mutlak üstünlüğe sahip olduğu ürünün üretiminde uzmanlaşacaktır, mutlak dezavantaja sahip olduğu malı diğer ülkeden ithal edecektir (Zhang, 2008: 24).

Smith'in işbölümü üzerine düşünceleri, onun uluslararası ticaret teorisinin temelini oluşturmaktadır. Ona göre, işbölümü emeğin üretken güçlerinde büyük bir gelişmeye yol açmaktadır. Daha gelişmiş bir işbölümünün sonucunda, aynı miktarda emekle daha yüksek çıktı üretilebilir. Bu kısmı, işbölümü aynı sayıda insanın yapabildiği iş miktarında bir artma yarattığını gösteren ünlü toplu iğne fabrikası örneğiyle açıklamıştır. İş bölümü, niceliksel ve niteliksel üretim iyileştirmelerine sebep olmaktadır. Bu, çıktının yükseldiği, teknolojik gelişmenin desteklendiği ve işçilerin yeteneklerinin ve üretiminin arttığı anlamına gelir. Sonuç olarak, ekonomik büyüme teşvik edilir ve ulusal zenginlik artar. Bu durumu daha

fazla uzmanlaşma, daha fazla büyüme olarak özetleyebiliriz. İşbölümü üzerindeki tek sınırlama, mübadelenin gücü yani piyasanın kapsamıdır. Sonuç olarak pazar genişletilirse, iş bölümünde bir artış olacaktır ve bunun sonucunda ekonomik büyüme ve zenginlik artacaktır. Uluslararası ticaretin bu açıdan ele alınması gerekmektedir (Schumacher, 2012a: 58-59).

Aşağıda Amerika ve Birleşik Krallık'ın kumaş ve buğday ele alınarak mutlak üstünlükleri bir tablo üzerinde gösterilmiştir.

Tablo 1

Kumaş ve Buğdayın Mutlak Üstünlüğü

Ülkeler	Bir işçinin bir saatte üretebildiği mallar	
	Kumaş	Buğday
Amerika	4	6
Birleşik Krallık	5	1

Kaynak: Salvatore, 2013: 35

Tablo 1'de bir saatlik emek süresinin Amerika'da 6 kg buğday ürettiğini, ancak Birleşik Krallık'ta yalnızca 1 kg buğday ürettiğini göstermektedir. Öte yandan, bir saatlik emek zamanı Birleşik Krallık'ta 5 m kumaş üretirken, Amerika'da sadece 4 m kumaş üretir. Bu nedenle, Amerika buğday üretiminde Birleşik Krallık'tan daha verimli veya Birleşik Krallık'a göre mutlak bir üstünlüğe sahipken, Birleşik Krallık kumaş üretiminde Amerika'dan daha verimli veya Amerika'ya göre mutlak bir üstünlüğe sahiptir. Ticaretle birlikte Amerika buğday üretiminde uzmanlaşacak ve bunun bir kısmını Birleşik Krallık kumaşıyla değiştirecektir. Birleşik Krallık için tam tersi geçerlidir (Salvatore, 2013: 35-36).

Adam Smith'in Mutlak Üstünler Teorisi zamanında çığır açıcı olsa da, içinde birçok zayıf nokta vardır. Bunlardan biri, gelişmekte olan ülkelerin herhangi bir mal veya hizmet üretiminde mutlak üstünlük sağlayacak teknolojik kaynaklara sahip olmamalarının olmasıdır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin serbest ticaretten yararlanamayacaklarını ve küresel olarak diğer ülkelerle rekabet edemeyeceklerini göstermektedir. Bu sorun, 1817'de David Ricardo tarafından ele alınmıştır (Frederking, 2009: 3).

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

1817 yılında David Ricardo yayınladığı Politik İktisadın ve Vergilemenin İlkeleri adlı eserinde uluslararası ticareti Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ile açıklamaya çalışmıştır. Ricardo'ya göre, uluslararası ticaret yapabilmek için gerekli olan ölçüt ticareti yapmak isteyen ülkelerin seçili mallarda üretim yaparken mutlak üstünlüğe sahip olmalarıdır. Bir ülke ürettiği mallarda diğer ülkelere kıyasla karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malların üretiminde uzmanlaşmalıdır. Bunun sonucu olarak gerçekleşen ticaretten, ticarete katılmış bütün ülkeler kazanç sağlayacaktır (Dinler, 2012: 464).

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisine göre, ticaretten faydalanmak dünya üzerindeki kaynakları (emek, sermaye, arazi) daha verimli kullandığımızda ticaretin tamamıyla sınırsız olduğu durumda mümkündür (Kara ve Erkan, 2011: 70).

Ricardo, serbest ticaretin katılımcı ülkeler için faydalı olduğunu göstermektedir. Bu varsayım, Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisine dayanmaktadır. Smith gibi, Ricardo da serbest ticaretin arzu edilir olduğuna ve ulusların bundan yararlandığına inanmıştır. Smith'in tersine Ricardo, dış ve iç ticaret arasında temel bir fark görmüştür. Bir ülkedeki malların reel değerini düzenleyen aynı kural, iki veya daha fazla ülke arasında yapılan malların mübadelesinde malların görece değerini düzenlemez. Onun ayrımı, emek ve sermayenin ülkeler arasında bir ülke içinde olduğu gibi hareket etmediği varsayımına dayanmaktadır. Sermayenin hareketsizliğinin nedeni, sahibinin doğrudan kontrolü altında olmadığı zaman, sermayenin hayali veya gerçek güvensizliğidir. Sonuç olarak, uluslararası ticaret bir ülkedeki değer miktarını artırmaz (Schumacher, 2012b: 26).

Tablo 2

İngiltere ve Portekiz'in Karşılaştırmalı Üstünlüğü

İşçilik açısından üretimin birim maliyetleri		
Ürünler	İngiltere	Portekiz
Kumaş	4	6
Şarap	8	10

Kaynak: Gandolfo, 2013: 13

İncelenen teorinin temel önermesi, uluslararası ticaretin gerçekleşmesi koşulunun, karşılaştırmalı maliyetler arasında bir farkın varlığı olduğudur. Yukarıdaki Tablo 2'ye baktığımızda, her iki malın üretiminde de İngiltere Portekiz'den üstün olduğu için uluslararası ticarete imkan yokmuş gibi görünebilir ama öyle değildir. Karşılaştırmalı maliyetler İngiltere ve Portekiz'de sırasıyla $4/8 = 0,5$ ve $6/10 = 0,6$ 'dır. İngiltere de kumaş üretiminde görece daha avantajlıdır. Aslında birim maliyetleri İngiltere'de Portekiz'e göre %33,3 (2/6) daha düşüktür, şarap birim fiyatı ise birinci ülkede ikinci ülkeye göre %20 (2/10) daha düşüktür. Benzer şekilde, Portekiz'in şarap üretiminde nispeten daha küçük bir dezavantaja sahip olduğu da görülmektedir. Aslında birim maliyeti Portekiz'de İngiltere'ye göre %25 (2/8) daha yüksektir, kumaş birim maliyeti ise şarap üretiminde daha yüksektir. Bu nedenle, ticaret hadlerinin 0,5'ten büyük ve 0,6'dan küçük olması koşuluyla, her iki ülkenin yararına olan İngiliz kumaşı Portekiz şarabı ile değiştirilecektir (Gandolfo, 2013: 14).

Ülkelerin dış ticaretten avantajlı pay almaları bazı ölçütlere bağlı olarak mümkündür. Bu ölçütler ise ülkelerin karşılaştırmalı üstünlük yapıları, yetişmiş insan gücü potansiyellerine, teknoloji düzeylerine ve doğal kaynaklarına bağlıdır (Coşkun, 2014: 4).

Ricardo'ya göre uluslararası ticaretin temelini oluşturan Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'dir. Varsayımlarını; iki ülkenin ve iki malın olduğu, dış ticarete kota olmadığını, paranın geçersiz olduğu, teknolojik gelişmişlik olmadığı varsayımlarına dayanır. Varsayımlar teorinin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır ancak teoride bazı eksiklikler dikkat çekmektedir. Bu eksiklikleri teoride işgücündeki verimlilik farklılıklarının açıklanmış olmaması, emek değer kuramına dayanıyor olması, ülkeler arasındaki iş gücünde verimlilik farklarının olması ve bu durumun açıklanmaması, ülke içerisinde işgücünün hareketli olması ancak ülkeler arasında hareketsiz olmasıdır aynı zamanda da teorinin arza dayalı statik bir teori olmasıdır (Kesgingöz, 2018: 510).

Ricardo fiziksel ve doğal etkilere vurgu yaparken, faktör donatımı, teknolojik ve insani faktörlere daha sonraki ekonomistler tarafından ağırlık verilmiştir. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin gelişmesi Ricardo'dan Mill ve Marshall aracılığıyla Heckscher, Ohlin ve Samuelson'a kadar devam etmiştir bu da rekabetin sürekliliğini ortaya koymaktadır (Goldin, 1990: 14).

John Stuart Mill'in Dış Ticaret Teorisine Katkıları

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinde Ricardo, ekonomik ilişki içerisinde olan iki ülke varsayımına dayanarak, ülkelerden her birinin iki mal ürettiği durumda bir ülke her iki malın üretiminde maliyetler açısından daha avantajlı olarak üstün bile olsa kısmen daha az üstün olduğu malın ihracatını yapmasını ifade etmiştir. Ricardo teorisinde, hangi mallar arasında değiş tokuş yapılacağını göstermiştir. Ayrıca Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisinin arz teorsisi olmasının sebebi ülkeler arasındaki üretim maliyetlerindeki farklılıklara dayanmasıdır. Dış ticaret yapan ülkelerin talep koşullarına yer verilmediği durumda analizin dış ticaretin üretim ve tüketim noktaları, uluslararası denge fiyatı oranı gibi alanlar göz ardı edilmiş olacaktır. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin sözü edilen bu eksikliklerini ve aksaklıklarını J. S. Mill gidermeye çalışmıştır. Uluslararası iktisat literatürüne talep unsurunu getirmiştir ve uluslararası ticarete fiyatın ne seviyede belirleneceği ile ilgili araştırma yapmıştır. Mill, bu konu hakkındaki fikirlerini İktisat Biliminin Bazı Tartışmalı Problemlerine İlişkin Analizler isimli eserinde ticaret serbestisi sistemi kısmında anlatmıştır (Doğruyol ve Cicioğlu, 2013: 126).

Dış ticareti talep yönünden ele alan J. S. Mill, dış ticaret hadlerinin nasıl oluştuğunu Karşılıklı Talep Kanunu ile açıklamaya çalışmıştır. Mill dış ticaret yaparak kazanılanlar karşılıklı olan talebin yoğunluğuna göre değiştiğini ve dış ticarete konu olan fiyatlar her iki ülkenin de ticaret dengesini temin edecek şekilde ve karşılıklı talep yasasına göre belirlenmekte olduğunu savunmaktadır (Altun ve Benli, 2021: 141).

Dünya fiyatlarının oluşması J. S. Mill'e göre, ticaret yapan ülkelerin birbirlerinin ürettikleri mallara nispi taleplerinin yoğunluğunun ne kadar olduğu ile ilgilidir. İç fiyatlar seviyesinde uluslararası fiyatlar belirlenir. Bunun sebebi ülkelerin kendi iç piyasalarında daha düşük fiyattan temin edebileceği malı ülke dışında daha pahalıya satın alıp ithalatını yapmak istememesidir. Bu doğrultuda ülkelerin her birinin kendi iç fiyatlarının arasındaki ticaret hadleri, ülkelerin birbirlerinin mallarına olan karşılıklı talebi oluşturacaktır. Karşılıklı talebin tanımını yapacak olursak, bir ülke ihracatını yaptığı malın belirli bir miktarını verip karşılığında ne ölçüde ithal malı talep edeceği şeklinde tanımlayabiliriz. Karşılıklı talep kanununa göre oluşan uluslararası fiyat, her iki ülkenin ticaret dengesini düzenleyecek biçimde belirlenmelidir (Düğer, 1990: 237).

John Stuart Mill tüm bunlara ilaveten modern bir görüş ileri sürmüştür. Mill teknolojik gelişmede birbirinden farklı iki durum tespiti yapmıştır. İlki, ihracatta olacak bir teknolojik gelişme ülkenin daha önceden ihracatını yapmadığı yeni bir ürünün ihracatının yapılmasına yol açması durumudur. İkincisi ise hali hazırda ihracatını yaptığı malların maliyetlerinin azalmasına yol açan durumdur (Kargül, 1973: 98).

Klasik Dış Ticaret Teorinin Eksik Yönleri

Klasik dış ticaret teorisinde bazı eksiklikler dikkat çekmiştir. Bu eksiklikleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 200);

- Maliyet ve fiyat gibi kavramları yalnızca arz koşullarını dikkate alarak ve bir arz teorisi özelliği taşıyan Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi yine bir klasik iktisatçı olan John Stuart Mill tarafından eleştirilmiş ve Mill talep koşullarını da dış ticarete ekleyerek Karşılıklı Talep Kanunu'nu geliştirmiştir. Buna göre, bir ülkenin diğer ülkenin malına olan talebinin yoğunluğunun derecesinin bilinmesi, dış ticaret hadlerinin belirlenmesinde o derecede mümkün olacaktır. Mill, dış ticaret hadlerinin belirlenmesinde, arz ve talebin etkisini açıklamada eksik kalmıştır ve Alfred Marshall teklif eğrileri ile bu eksiklikleri tamamlamaya çalışmıştır.
- Gottfried Haberler, klasik teorinin emek değer kuramını ve homojen emek varsayımlarını eleştirmiştir. Emek maliyetinin haricinde doğal kaynakları, sermayeyi, girişimcilik faktörlerinin de içine dahil olduğu fırsat maliyeti kavramını geliştirmiştir. Bu şekilde karşılaştırmalı üstünlüklerin fırsat maliyetleri ile belirlenebileceğini öne sürerek Ricardo'nun modeline açıklık getirmiştir.
- Uluslararası ticareti açıklamada klasik teorinin yetersiz olduğu diğer bir konu ise karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, emeğin verimliliğindeki farklılıkla ilgili iken uluslararası emek verimlilikleri farklılığına sebep olan nedenlerin üzerinde yeterince durmamasıdır. Bu eksiklikleri geliştirdikleri Faktör Donanımı Teorisi ile E. Heckscher ve B. Ohlin kapatmışlardır.

Neoklasik Dış Ticaret Teorileri

Neoklasik dış ticaret teorileri, klasiklerinden farklı olarak emeğin yanında diğer faktörleride kullanmışlardır. Neoklasik dış ticaret teorileride, sonrasında gelişen teorilerde temelinde klasiklere dayanmaktadır.

Alfred Marshall tarafından geliştirilen temsili balyalar kavramı ile birlikte Ricardo'nun modelini iki mallı olmaktan çıkarmıştır. Marshall malların değerlerinde karşılaştırma yaparken fayda-değer kavramını kullanmıştır. Emeğin yanında sermayeyi de maliyete etki eden bir faktör şeklinde ele almıştır. Fakat emek-değer kuramının etkisinden tam anlamıyla çıkamamıştır (Marshall, 1922: 157-160).

Haberler ise Marshall'a karşı olarak fırsat maliyeti kavramı ile malların değerini ölçmüştür ve emek-değer kuramını dikkate almamıştır (Haberler, 1933: 177).

Fırsat maliyeti kavramı, dönüşüm eğrileri ile birlikte analizlerde kullanılabilir hale getirilirken, kayıtsızlık eğrileri ve teklif eğrilerinin de kullanılmasıyla, mutlak üstünlükler ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde ihmal edilen talep faktörü, analizlerde dikkat edilmeye başlamıştır. Ayrıca Neoklasikler Mill'in teknolojik gelişmelerin dış ticarete olan etkisi için yapmış olduğu tespitleri de geliştirmişlerdir (Marshall, 1922: 159).

Fırsat Maliyeti Teorisi

Neoklasik iktisatçılar, emek-değer kuramının geçerli olduğunu savunmanın zor olduğunu görmüşlerdir. Çünkü bir malı üretirken emek ile beraber diğer üretim faktörlerinin de önemi büyüktür. Bunun yanında bütün ülkelerde işgücü aynı niteliklerde değildir. Gottfried Haberler, emek faktörünün yanında modele diğer üretim faktörlerinin de dahil edilmesi halinde, emek-değer teorisine dayanmadan da karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin işlediğini ileri sürmüştür. Gottfried Haberler emek değer teorisinin yerine Friedrich von Wieser'in tanımlamış olduğu alternatif maliyet kavramını kullanmıştır (İyibozkurt vd., 2014: 24).

Teoriye göre, bir malın fırsat maliyeti, o malın üretilmesi için vazgeçilen bütün üretim faktörlerinin maliyetlerinin toplamına eşittir. Böyle bir durumda bir mal üretmek için ortaya çıkan maliyet, sermaye, toprak, emek, girişimci gibi bütün üretim faktörlerini kapsamaktadır. Böylece faktörlerin homojen ya da heterojen olması da sorun olmaktan çıkmıştır. Çünkü bir malın üretiminden vazgeçerek (kaçırılan fırsat) diğer malı üretiyoruz, üretmediğimiz maldan tasarruf ettiğimiz faktörleri ise ürettiğimiz mal için kullanmış oluyoruz (Karluk, 2013: 52).

Bu yaklaşım Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin geçerli olduğunu ancak emek değer teorisindeki malların üretiminde kullanılan emeğin maliyetini göz ardı eder (Cherunilam, 2008: 135).

Faktör Donatımı Teorisi: Heckscher-Ohlin Modeli

Ricardo, karşılaştırmalı üstünlüğün emek verimliliğindeki farklılıklardan kaynaklandığını açıklamıştır. Ancak ülkeler arasında emek verimliliğinin neden farklı olduğunu tatmin edici bir şekilde açıklamamıştır. Yirminci yüzyılın başlarında, uluslararası ticaretin önemli bir yeni teorisi olan Heckscher-Ohlin modeli, iki İsveçli ekonomist tarafından geliştirilmiştir. Heckscher ve Ohlin, karşılaştırmalı üstünlüğün faktör donanımlarındaki farklılıklardan dolayı olduğunu savunmuştur. Faktör donatımı teorisine göre ülkelerin ve malların temelde iki tane özelliği bulunmaktadır. Ülkeler sahip oldukları üretim faktörlerine bağlı olarak birbirlerinden farklıdırlar (Cho, 2013: 11).

Faktör Donatımı Teorisi, ticaretin doğrudan temelinde, ticaret yapan ulusların ticaretten önce görelî ürün fiyatları arasındaki fark olduğunu ileri sürer. Bu fiyatlar, ticaret yapan ülkelerdeki üretim olanakları eğrileri, zevk ve tercihleri ile ilişkilidir. Teori, teknoloji ve talebin ülkeler arasında yaklaşık olarak aynı olduğunu varsayar. Karşılaştırmalı avantajın nihai belirleyicisi olarak kaynak donatımlarındaki görelî farklılıkların rolünü vurgular. Faktör Donatımı Teorisine göre bir ülke, görece bol olan kaynağın büyük bir miktarını kullanan ürünü ihraç edecek ve üretimde görelî olarak kıt olan kaynağı kullanan ürünü ithal edecektir (Carbaugh, 2014: 70).

Standart Heckscher-Ohlin modelinin iki temel hipotezi, üretim faktörlerinin ülkeler arasında hareketsiz olduğu ve bu faktörlerin farklı mallar üretmek için farklı kombinasyonlarda kullanıldığıdır. Bir ülke, X'in üretiminde yoğun olarak kullanılan faktörlerle nispeten iyi bir şekilde donatılmışsa, X malında karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahip olacaktır (Goldin, 1990: 14).

Ülkelerde, malların üretim fonksiyonları eşit olarak kabul edilirse, mallardaki maliyet farklılıkları ve bundan dolayı karşılaştırmalı üstünlük görüşüne göre ticaret ve uzmanlaşma olmayacaktır. Heckscher ve Ohlin, teorideki bu eksikliği ticareti, malların üretim fonksiyonları farklılığının haricinde, ülkelerdeki nispi üretim faktöründeki zenginlik ile açıklamaya çalışmışlardır. Heckscher-Ohlin geliştirdikleri modelde emek ile beraber ikinci bir üretim faktörü olarak sermayeyi de eklemiştir (Aslan ve Terzi, 2006: 2).

Heckscher-Ohlin teorisinden çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Bu teoriler; Faktör Fiyatları Eşitliği Teorisi, gelir eşitliği üzerine kurulan Stolper-Samuelson Teorisi ve Rybczynski Teorisi'dir.

Faktör Fiyatları Eşitliği Teorisi, emeği bol ülkenin emek yoğun malın ihracatında uzmanlaştığını, çünkü emeğin sermayeye kıyasla nispeten daha ucuz bir faktör olduğunu belirtmiştir. Öte yandan, sermaye bol ülke, sermayenin nispeten daha ucuz bir faktör olması nedeniyle sermaye yoğun mal ihracatında uzmanlaşmıştır. Uluslararası talebin baskısı, bol olan faktörü kıtlaştırır ve fiyatı yükselmeye başlar. Aynı zamanda, daha fazla kıt faktör girdisi gerektiren emtia ithalatı, o faktöre yönelik iç talep baskısını hafifleterek fiyatının düşmesine neden olur. Faktör fiyatlarındaki değişim süreci, nihayetinde faktörlerin fiyatlarında eşitliği getirecektir. Bu anlamda, malların serbest uluslararası ticareti, faktörlerin uluslararası hareketliliğinin yerine geçer (Nayak ve Singh, 92)

1941'de Wolfgang F. Stolper ve Paul A. Samuelson, Heckscher-Ohlin teorisinden ticaretin gelir dağılımı üzerindeki etkisine ilişkin tek ve net bir sonuç çıkarmıştır. Klasik okul, serbest ticaretin bir ülkenin üretim olanakları sınırlarının ötesinde tüketmesini sağladığını ve bu da halkının yaşam standardını yükselttiğini iddia etmiştir. Stolper ve Samuelson Teoremi şu şekilde ifade edilir: Hem serbest ticaretin gerçekleşmesinden önce hem de sonra tam istihdamda, çok olan faktörün fiyatında yaşanan artış ile ticaret nedeniyle

kıt olan faktörün fiyatında yaşanan düşüş, çok olan faktörün sahiplerinin gerçek gelirlerini artıracaklarını ve kıt faktörün sahipleri gerçek gelirlerinin düştüğünü görecektir. Söz konusu ülke, sadece iki üretim faktörü olan çelik ve kumaş gibi sadece iki mal üretmektedir. Çelik sermaye yoğunudur, kumaş emek yoğunudur ve üretim fonksiyonları birinci derecede homojendir. Ülkedeki her iki üretim faktörünün arzı sabittir. Ülkenin emek bol ve sermaye kıt olduğu varsayılmaktadır. Hem emtia hem de faktör piyasalarında tam rekabet hakimdir. Uluslararası ticaret hadleri sabit kalır. Taşıma maliyeti yoktur (Kennedy, 2014: 36-37).

Rybczynski teorisi, sabit emtia fiyatlarında, bir faktörün donatımındaki bir artışın, o faktörde yoğun olan malın çıktısını daha büyük bir oranda artıracaklarını ve diğer malın çıktısını azaltacaklarını varsayar (Salvatore, 2013: 192).

Faktör arzındaki dengesiz büyüme, emtia fiyatlarında çıktılarda daha güçlü asimetrik değişikliklere yol açma eğilimindedir. Faktörlerin ve malların sayıları eşit olarak eşleştirilirse ve üretim ortak değilse, bu asimetri, faktörlerin hepsinde olmasa da bazılarında büyümeyi gerektirir, bir veya daha fazla çıktıda fiili bir azalmayı zorlamaya hizmet eder. Benzer bir akıl yürütmeye, bileşimdeki farklılıklar benzer teknolojilere sahip ülkeler arasındaki donanımlar, tümü serbest ticaret emtia fiyatlarıyla karşı karşıya kaldığında, üretim modellerinde daha güçlü asimetrilere neden olur. Zevkler biraz benzerse, bu bağış farklılıkları Heckscher-Ohlin teoremi tarafından tanımlanan ticaret modellerini desteklemeye uygundur (Jones, 1987: 11).

Görelî faktör donanımlarının ticaret modelleri üzerindeki etkilerinin en yaygın olarak bilinen testleri, Amerika Birleşik Devletleri için girdi-çıkıtı verileri kullanılarak Leontief tarafından yapılmıştır. Temel bulgu, Amerika Birleşik Devletleri'nin o zamanlar dünyanın en sermaye yoğun ülkesi olmasına rağmen, görece emek yoğun ihraç ettiği mallar ve nispeten sermaye yoğun olan malları ithal ediyor olmasıdır (Dietzenbacher and Lahr, 2004: 167). Ancak ABD en fazla sermaye stoğuna sahip bir ülke olarak Heckscher-Ohlin teorisine göre emek yoğun malları ithal ederken sermaye yoğun malları ihraç etmiş olmalıdır. Bu sonuç, Heckscher-Ohlin modeli tarafından tahmin edilen beklenen sonucu içermemiştir. Bu sonuç literatür tarafından Leontief Paradoksu olarak adlandırılmıştır ve ekonomistler arasında büyük bir kafa karışıklığına ve Heckscher-Ohlin modeli üzerine yoğun tartışmalara

neden olmuştur. Sonuç olarak, teorisyenler uluslararası ticaret teorisini geliştirmek için yeni formüller tasarlamaya başlamışlardır (Tosun, 2021: 27).

Neoklasik Teorinin Yetersizlikleri

Neoklasik dış ticaret teorisi zaman içerisinde, dış ticareti açıklarken yetersiz kalmıştır. Varsayımları tartışmalı bir duruma gelmeye başlamıştır. Teori için birçok eleştiriler yöneltilmiştir. Neoklasik dış ticaret teorisi günümüzün karmaşık dünyasında dış ticaret akımlarını açıklamakta eksik kalmıştır. 1970'li yıllardan başlayarak bu eksiklik şu şekilde ortaya konulmuştur. Eğer ki karşılaştırmalı üstünlükler belirleyici olsaydı, uluslararası ticaretin önemli bir kısmı, ekonomileri birbirlerine benzemeyen ülkelerin arasında olacaktır. Fakat bu durumun tam tersi olmuştur. 1980'li yıllardan itibaren Klasik teori, yöntem ve sınanma zorlukları nedenleri ile eleştirilmiştir. Heckscher-Ohlin teoremi tabii tutulduğu iyileştirilmelere karşılık, kolay bir şekilde matematik modele dönüştürülemediği ve sınanması da tatmin edici sonuçlar vermemiştir (Dura, 2000:2-4).

Modern Dış Ticaret Teorileri

Ricardo'nun teorisi ve Heckscher-Ohlin teorisinin 20. yüzyılın ilk yarısına kadar ticaret teorisine iyi açıklamalar sağladığı görülmüştür. Ancak, zamanı gelince birçok araştırmacı karşılaştırmalı üstünlüğün modern dünyada daha az alakalı görüldüğünü gözlemlemiştir. Ekonomistler artık geleneksel ticaret teorilerinin (yani Ricardian teorisi ve Heckscher-Ohlin teorisi) dünya ticaretinin yapısının tam bir açıklamasını sağlayamadığına inanmışlardır. Dünya ticaret verileri artık geleneksel teorilerle tutarsız görünen birkaç ampirik düzenlilik veya stilize edilmiş gerçekler içermektedir. Dolayısıyla Heckscher-Ohlin teorisinin tam rekabet, ölçüğe göre sabit getiri ve aynı teknoloji gibi varsayımları günümüz dünya ticareti bağlamında geçersizdir. Bu nedenle, ekonomistler, varsayımlarının çoğunu gevşeterek Heckscher-Ohlin teorisini değiştirmişlerdir ve modern ticaret teorileri veya tamamlayıcı ticaret teorileri geliştirmişlerdir. Bu yeni teoriler, ölçek ekonomilerine, kusurlu rekabete ve ulusların arasındaki teknoloji farklılıklarına dayanmaktadır (Patel, 2017: 7-8).

Nitelikli İşgücü Teorisi

Nitelikli İşgücü Teorisi Keesing ve Kravis tarafından ortaya atılmıştır. Bu teoriye göre, nitelikli iş gücü farklılığı sanayileşmiş ülkelerin kendi aralarında yaptığı dış ticaretin büyük bir bölümünü açıklamaktadır. Nitelikli işgücü farklılığının nedenlerini faktör verimliliği, faktör oranları ve faktör fiyatları olarak sıralayabiliriz. Ülkelerden nitelikli emeğe sahip olanlar söz konusu olan ürünleri üretip ihracatını yaparken, ülkelerden niteliksiz emeğe sahip olanlar niteliksiz emeği içeren malların üretimini ve ihracatını yapmaktadır (Atik, 2006: 25).

Faktör Donatımı Teorisi ile Nitelikli İşgücü Teorisi aralarında birçok benzerliğe sahiptir. Tasarruf yaparak işgücü eğitilebilir ve fiziki sermaye yaratılabilir bu sebepten dolayı nitelikli emek yoğun mallar ile sermaye yoğun malların genel olarak birbirlerinin aynısı olduğu görülmüştür. Dolayısı ile iktisatçılardan bazıları bu iki mal çeşidinin türetilmiş kaynaklar ismi altında birleştirilmesini uygun görmüşlerdir. Heckscher-Ohlin Teorisinin bu değiştirilmiş haline, Neo-Faktör Donatımı Teorisi de denilmektedir (Deviren, 2004: 3).

Nitelikli işgücünün üretim modelini şekillendirdiğini ve dolayısıyla dış ticareti doğrudan etkilediğini de ortaya koymuşlardır. Kenen (1970), Ar-Ge harcamaları ve Ar-Ge ile ilişkili profesyonel istihdamın ihracat performansı ile yüksek oranda ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Nitelikli İşgücü Teorisine göre, yoğun olarak vasıflı işgücüne sahip olan ülkeler, yüksek katma değerli mallar üretmede karşılaştırmalı avantajlardan yararlanmaktadır. Sermaye yoğun ve emek yoğun arasında bulunan fark gibi emek yoğun bir ülkede, nitelikli ve niteliksiz işgücü arasındaki temel farklılık, gelişmişlik eşitsizliğidir. Bireyin niteliğini artıran temel koşullar, toplumsal ve kurumsal gelişme ile yakından ilişkilidir. Sonuç olarak, tüm faktörler ile bireyin kalitesi arasında güçlü bir etkileşim vardır. Dinamik gelişim için bu etkileşim mekanizması, faktörleri olumlu ve güçlü bir şekilde besleyerek çalışmalıdır (Tosun, 2021: 27).

Ürün Dönemleri Teorisi

1960'lı yıllarda Raymond Vernon tarafından geliştirilen Ürün Dönemleri Teorisinin iki sorusu vardır: ticaret neden yapılır, yatırım neden yapılır. Uluslararası Ürün Yaşam

Döngüsü Teorisi olarak da adlandırılan teori, bir şirketin ürünlerinin ihracatına nasıl başlayacağını ve ürün yaşam döngüsü boyunca ilerlerken nihayetinde doğrudan yabancı yatırımı nasıl üstleneceğini açıklamaya çalışmıştır. Vernon, önceki ticaret teorilerine katılmamakta ve karşılaştırmalı maliyetten ziyade bilgi, belirsizlik ve ölçek ekonomilerine vurgu yapan yeni bir teori ortaya koymaktadır. Yeni bir ürünün icadı, olgunlaşan ürün ve standartlaştırılmış ürün açısından yüksek gelirli veya emek tasarrufu sağlayan ürünlerin yaşam döngüsünü incelemiştir ve her aşamada farklı bir ürünü imal etmiştir. Teori bir ürünün ömründe üç aşama belirlemiştir: ürünün icadı, yeni ürün dönemi ve olgunlaşan ürün dönemidir (Aswathappa, 2010: 92).

Vernon'na göre, ileri sanayi ülkelerinde işgücü eğitilmiş ve yüksek ar-ge yatırımları yapıldığı için yeni ürünlerin icat edilmesi ve yeni teknolojilerin geliştirilmesi bu ülkelerde mümkündür. Ürünün icat edilmesi ilk aşamadır. Daha sonra ikinci aşama olan yeni ürün dönemi gelir. Bu aşamada sorunları gözlemleyip tüketiciler tarafından gelecek olan geribildirimler ile üretimde yaşanan problemlerin çözüleceği küçük ölçekte üretim yapılacaktır. Bu aşamada üretim iç piyasaya yöneliktir aynı zamanda tüketicilerin ulaşabilecekleri en yakın yerde üretim yapılacaktır. Üçüncü aşama olarak bilinen olgunlaştırma dönemi son aşamadır. Üretim daha hızlı yapılmaktadır. İkinci aşamada olduğu gibi hala iç piyasaya yönelik üretim yapılmaktadır ama ihracat yapılmaya da başlanmıştır. Üretim yapan firma henüz ürün ile alakalı olan teknolojiye tek başına sahiptir (Palacıoğlu, 2018: 15).

Modelin varsayımlarından ilki farklı gelişmiş ülkelerde bulunan firmaların, birbirleri arasında ciddi farklar yoktur. Genellikle bu firmalar birbirine benzemektedirler. Ancak bu firmalar bilimsel prensipler bakımından tam anlamıyla birbirlerine benzememektedirler. Çünkü bilimsel prensipler açısından söz konusu firmalar arasında bir piyasa malının ne şekilde üretiminin yapılacağı ile ilgili bilgi farklılıkları mevcuttur. Bir diğer varsayımı da ABD'deki üreticiler emek faktörü kullanmanın yerine sermayeyi kullanmayı tercih edebilirler ya da yüksek gelire sahip kişilerin taleplerini karşılayabilme imkanına sahip olmaları, ABD'li üreticilerin diğer ülkelerdeki üreticilerle karşılaştırıldığında, ürün geliştirmeye daha çok harcama yapmalarının bir sebebidir (Arıç, 2013: 86).

Teknoloji Açığı Teorisi

M. V. Posner, Teknoloji Açığı Teorisi'ni geliştirmiştir. Teori sanayileşmiş ülkelerin arasında gerçekleşen ticaretin ciddi bir miktarı yeni mal ve üretim süreçlerine dayandığını savunmaktadır (Özel ve Sezgin, 2012: 287).

Geleneksel neoklasik teoriyi takiben, bir ülkenin teknolojik gelişme düzeyi, öncelikle sermaye ve emek arasındaki ilişkiye bağlıdır. Öte yandan bir ülkenin teknolojik düzeyi, yenilikçi faaliyet düzeyine eşittir. Yüksek düzeyde bir yenilikçi faaliyet, çıktıda yeni malların yüksek bir payı ve üretimde yeni tekniklerin kapsamlı bir şekilde kullanılması anlamına gelir. Yeni mallar yüksek fiyatlara ve yeni teknikler yüksek üretkenlik anlamına geldiğinden, nispeten daha yüksek düzeyde yenilikçi faaliyetlere sahip ülkelerin aynı zamanda işçi başına katma değere veya kişi başına GSYİH'ya diğer ülkelere göre daha yüksek düzeyde sahip olma eğiliminde olduğu sonucu çıkmaktadır (Fagerberg, 1987: 3). Sonuç olarak, yeni bir ürün yaratan yenilikçi bir firma, ürünlerinin diğer ülkelere ihracatında geçici bir karşılaştırmalı üstünlük elde edebilir. Bu karşılaştırmalı avantaj, teknoloji açığı olarak adlandırılabilir (Patel, 2017: 9).

Teorinin savı günümüzde hala test edilmeye devam etmektedir. Ar-Ge (Araştırma-Geliştirme) yatırımları ile ihracat ya da dış ticaret arasındaki ilişkiler üzerine yapılan tartışmalar ekonomi dünyasının en önemli konularından birini oluşturmaktadır. Teorinin, patent ve fikri-sınai mülkiyet haklarının iyi bir şekilde korunduğu varsayımı tartışma konusu olsada Ar-Ge yatırımlarının ihracat üzerindeki pozitif etkisi neredeyse tartışmasız bir şekilde kabul edilmektedir (Çitil, 2020: 114).

Tercihlerde Benzerlik Teorisi

Üretimde teknolojik yeniliklerin oldukça fazla kullanılması, üretim aşamasında üretimde çeşitlilik ve üründe farklılaştırmaya gidilmesi ile faktör donatımları benzer olan ülkelerin kendi aralarında yaptıkları ticarete kazançlı olmasına olanak sağlar. Bir ürüne farklı bir özellik ekleyerek veya ürün içeriğinde ufak değişikliklerle daha farklı bir ürün olarak piyasaya sürülmektedir ve benzer faktör donatımına sahip ülkelere de satılabilmektedir.

Dolayısı ile üretim sistemi giderek talep koşullarının dikkate alındığı bir hale gelmiştir (Güngör, 2014: 48).

Heckscher-Ohlin teorisi; ülkeler arasında faktör donanımı farklı ise ve zevkleri birbirlerine benzemiyorsa o ülkeler arasında ticaret daha yoğun olacağını ileri sürmüştür. Bu görüşe göre dış ticaret, ürün bazında mamul mallar karşılığında ilkel mallar olarak gerçekleşeceğini öne sürmektedir. Aslında 1940'lı yıllardan sonra yapılan incelemeler sonucunda, uluslararası ticaretin mamul mallar arasında daha çok gerçekleştiğini göstermiştir. Yani gerçekte olan Heckscher-Ohlin teorisi ile farklı sonuçlar ortaya koymuştur. Klasik teori sanayi ürünlerinin ticaretinde geçersiz fakat primer ürün ticaretinde geçerli olmuştur. Klasik teorinin bu yetersizliklerini gidermek amacıyla Tercihlerde Benzerlik Teorisi geliştirilmiştir. Bu teori gelir teorisi, taleplerin çakışması hipotezi olarakta bilinmektedir (Dura, 2000: 9).

1961 yılında İsveçli bir ekonomist olan Staffan Linder tarafından geliştirilen Tercihlerde Benzerlik Teorisi literatürdeki ticaret modelinin arz yönlü açıklamalarından farklı olarak, alternatif olarak çatışan talep açısından sunulmuştur (Sen, 2010: 5)

Linder, iki ülke arasındaki tercihlerdeki benzerlik ne kadar yakınsa, aralarındaki ticaret hacminin o kadar arttığını varsaymıştır (Choi, 2002: 601). Benzer arz-talep, üretim-tüketim kalıpları ve gelir seviyeleri gibi temel kriterler, modeldeki ticaret büyümesine atıfta bulunmaktadır. Teoride, ülkelerin kişi başına düşen gelirleri, taleplerinin yapısı ile yakından ilişkilidir. Çünkü kişi başına düşen milli gelirleri birbirine benzer olan ülkelerin tercihleri de benzer olacaktır. Talep tarafında, kişi başına geliri daha yüksek olan bir ülke, gelirinin dikkate değer bir kısmını kaliteli mallara ayırmaktadır. Arz tarafında ise bir ülke, iç talebi yüksek olan mallar için karşılaştırmalı üstünlükten yararlanır (Hallak, 2010: 3). Yüksek gelirli ülkeler, güçlü iç ihtiyaçları olduğu için yüksek kaliteli mallar üretmede karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahiptir. Linder, yoğun yerel taleplerin üretken kapasiteyi teşvik ederek ihracatı güçlendireceğini savunmuştur (Tosun, 2021: 29).

Linder'e göre bir ürünü üretmek için ülkede ciddi bir kesimin talebinin olması ve piyasanın geniş olması önemlidir. Üretim iç piyasaya yönelik yapıldığında, üretim miktarı arttığında üretimdeki deneyim ve etkinlik sağlanmaktadır. Daha sonra ise üretilen ürünler

zevkleri ve tercihleri benzer olan ülkelere ihracatı yapılır. Bu ülkeler aynı zamanda gelir seviyeleri benzer ülkelerdir. Öte taraftan, zevkeleri ve tercihleri birbirinden farklı olan gelir düzeyi düşük ya da yüksek olan az sayıdaki kısmın talepleri ise söz konusu olan yapıya benzer ülkelerden ithalat yapılarak karşılanır. Benzer tercihleri ve gelir düzeyleri olan ülkeler arasında sanayi ürünlerinin ticareti daha yoğun olacaktır (Seyidoğlu, 2003: 86).

Teori, belirli bir malın iç pazar olmadıkça karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olarak üretilemeyeceği iddiasını destekleyen üç neden sunmuştur (Linder, 1961: 90): İlki bir girişimcinin kendi evinde olmayan bir ihtiyacı karşılamayı düşünmesinin pek olası olmadığını; ikinci olarak bu girişimci ihtiyaç görülse bile, onu karşılamak için temelde doğru ürünü tasarlamasının zor olması; ve son olarak temelde doğru ürün düşünölmüş olsa bile, ürünün, engelleyici maliyetlere katlanmadan nihai olarak alışılmadık koşullara uyarlanmasının hala olanaksız olduğudur.

Tercihlerde benzerlik teorisinin varsayımlarını aşağıdaki gibi sayabiliriz (Kaymakçı vd., 2007: 22-25);

- Zevk ve tercihleri benzer olan ülkelerin aynı zamanda kişi başına düşen milli gelir seviyeleri de benzer olur.
- Ürünler farklılaştırılmıştır.
- Ölçeğe göre artan getiri söz konusudur.
- Talep yönlüdür.
- Monopolcü rekabet şartları geçerlidir.
- Ticarete konu olan ürün çeşitliliği zevkler ve tercihler değiştğinde değişebilir.

Tercihlerde Benzerlik Teorisi bu varsayımlar haricinde benzer tercihler ve temsili talep kavramlarına da dayanmaktadır.

Bir ülke için ihracat potansiyelinin var olup olmadığını, söz konusu olan malın hem o ülke içerisinde tüketiminin olması hem de talebinin olması gerektiğini belirtmiştir. Potansiyel bir ihracat ürünü olması için bir malın gerekli olan, yurtiçi talebi temsili talep olarak adlandırmıştır. Aynı zamanda bunun modelinin temel önermesi olduğuna dikkat çekmiştir (Linder, 1961: 87-88).

A malının ihracatını yapan ülke ile karşılaştırılabilir olan diğer ülkede tüketicilerin bu malı satın almak istemesi benzer tercihler kavramı olarak ifade edilir (Dura, 2000: 9).

Linder gelir seviyesi benzer olan ülkelerin arasında tüketim mallarının ticareti ile ilgili üç tane gözlemde bulunmuştur (Borkakoti, 1998: 367):

- Kişi başına düşen gelir arttığında düşük kaliteye sahip ürünlerin yerini yüksek kaliteli ürünler alır.
- Mamul malların talebinin gelir esnekliği kısa dönemde bire çok yakındır. Fakat mallar kalitelerine göre sınıflandırıldığında yüksek kaliteli her bir ürün grubu için malların talebinin gelir esnekliği birden büyüktür.
- Potansiyel ihracat ve ithalat malları çeşitleri eşit olmayan gelir dağılımı politikası ile genişletilebilir. Gelir dağılımının nispeten daha eşit olduğu bir duruma kıyasla, farklı kişi başına gelir seviyelerine sahip ülkeler arasında nispeten daha geniş bir örtüşen iç talepler yelpazesi gözlemlenebilir.

Ölçek Ekonomileri Teorisi

Ölçek Ekonomileri Teorisi, Krugman ve Helpman tarafından geliştirilmiştir. Üretimin ilk aşamalarında maliyetlerin yüksek olabileceği fakat bir süre sonra üretim faktörlerinin sabit tutulması ile üretimdeki artışla beraber ortalama birim maliyet düşecektir. En fazla monopolcü firmalar bu teoriden faydalanmışlardır. Çünkü rekabetin artması firma sayısını da arttıracaktır, fiyatlar da düşeceği için bu teori faydalanma oranının da düşeceğini söylemektedir (Vidhi ve Turgan, 2017: 449).

Helpman-Krugman modeli, Monopolcü Rekabet Teorisi ile Faktör Donatımı Teorisini birleştirir. Çünkü karşılaştırmalı üstünlük, ticaret ve ölçek ekonomileri birlikte dikkate alınmaktadır (Yılmaz, 2015: 515).

Ölçek ekonomisinin özüne bakıldığında mallar çok sayıda olan küçük firmalar tarafından değil de az sayıda olan büyük firmalar tarafından üretilmektedir. Küçük firmalar üretimde farklılaştırmaya gitmedikçe rekabete dahil olamazlar. Firmanın kendi üretim ölçeği

yükselirken üretim maliyetleri düşüyorsa içsel ölçek ekonomileri, firmanın ilişkili olduğu endüstride üretim hacmi arttıkça maliyetler azalıyorsa dışsal ölçek ekonomileri söz konusudur (Palacıoğlu, 2018: 17).

Bu durumda teknolojileri, maliyetleri ve faktör donanımları birbirine benzese bile ülkeler, serbest ticaret yaparak kazanç sağlayacaklarını düşünse bile, ülkelerin ürün farklılaştırması yoluna gidip pozitif bir ölçek ekonomisi ile göreceli maliyetlerini düşürmelerini aynı zamanda ürün çeşitliliğini ve maliyetlerin azalması da refah seviyesinde artış sağlamasına dayanmaktadır (Bardakçı, 2020: 18-19).

Monopolcü Rekabet Teorisi

Eksik rekabet piyasaları için gösterilen ilgi son yıllarda artmıştır ve endüstri-içi ticarete meydana gelen artış da bir açıklama gereksinimi ortaya çıkarmıştır. Bu sebepten 1933 yılında Edward H. Chamberling tarafından geliştirilen Monopolcü Rekabet Teorisi dış ticarete uygulanmaya başlatılmıştır (Vidhi ve Turgan, 2017: 449).

Teoriye göre, sanayi sektöründeki firmalar daha çok ölçeğe göre artan getiri şartları ile çalışırlar. Sonuç olarak ise monopolcü rekabet piyasaları ortaya çıkmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 89).

Monopolcü Rekabet Teorisinin varsayımları şunlardır: Çok sayıda alıcı ve satıcı vardır. Piyasaya giriş serbest ve piyasadan çıkış serbesttir. Hanehalkı ve diğer karar vericiler eksiksiz bilgiye sahiptir. Faktör akışkanlığı tamdır. Şirketler tarafından üretilen çok sayıda mal farklılaştırılır. Monopolcü rekabetin temel özelliği farklılaştırılmış mallardır. Farklılaştırılmış mallar, bir firmanın ürettiği malın, içerik ve/veya görünüm açısından diğer şirketler tarafından üretilen mallardan farklı olması anlamına gelir. Bu farklılıklar, her tüketicinin bir şirketin ürettiği malları diğer şirketler tarafından üretilen mallara tercih etmesine yol açacaktır. Böylece, her şirketin benzersiz bir alıcı grubu olacaktır. Uluslararası ölçekte düşünürsek, ülkeler tarafından üretilen mallar farklılık gösterecek ve her ülke farklı olacaktır. Benzersiz bir tüketici grubuna sahiptir. Sonuçta ülkelerin ürettikleri mallar aynı olsa da içerik ve/veya görünüş olarak farklı olacaktır ve böylece ticarete konu olurlar (Yılmaz, 2015: 513)

Ürün Farklılaştırması Teorisi

Ürün Farklılaştırması Teorisi, Krugman ve Lancaster tarafından geliştirilmiştir. Teoriye göre, bir firmanın ürettiği ürün piyasada bulunan ya da piyasaya girebilecek firmalar tarafından üretilen ya da üretimi yapılacak ürünlerin tam ikamesi olmamaktadır. Ürün farklılaştırması ile tüketiciler dış ticaret vasıtasıyla daha farklı tüketim malı alma imkanı bulmaktadır. Üreticiler için ölçek ekonomisinin etkilerinden olan maliyetlerde azalma olmaktadır. Maliyetlerdeki bu azalmalar fiyatlara yansımaktadır. Bu durum sonucu tüketiciler daha farklı ürün çeşidini, daha düşük fiyattan almaktadır (Özel ve Sezgin, 2012: 289).

Endüstri İçi Ticaret Kuramı

Lancaster ve Krugman, çalışmalarını endüstri içi ticareti tanımlamak için tasarlamışlardır. Şu şekilde özetlenebilecek bir ekonomik hikaye oluşturmuşlardır: Bazı endüstriler aynı ürünün birçok çeşidini üretmektedirler. Üreticiler, geniş bir marka yelpazesi olduğundan, talebin olduğu pazarlara hitap etmektedir. Yeni bir marka ile pazara girmek için üretici, ürünü geliştirme, tanıtma ve pazarlama ihtiyacından kaynaklanan sabit maliyetlere katlanmak zorundadır. Bununla birlikte, marka koruma haklarının varlığı ve ekonomik hesabın kendisi, girişimcilerin ürünlerini diğer tedarikçilerin ürünlerinden farklılaştırmayı karlı bulacaklarını göstermektedir. Bu nedenle, her üretici farklı bir marka tedarik etmektedir. Daha spesifik olarak, entegre bir dünya pazarında her ülke mevcut markaların bir alt kümesinde uzmanlaşmıştır. Bu anlaşıldıktan sonra, bir sonraki adım basittir. Diyelim ki her ülkede geniş bir marka yelpazesine talep vardır. Tüketicilerin nihai mallara yönelik farklı zevklerinden veya üreticilerin farklılaştırılmış ara girdi taleplerinden kaynaklanabilir. Her ülke farklı bir marka alt kümesinde uzmanlaştığı için, o ülkede üretilmeyen markaları ithal edecektir. Böylece endüstri içi ticareti de beraberinde getirmektedir (Helpman, 1990: 3).

Grubel ve Lloyd yaptığı çalışmada, ticaret verileri ince bir şekilde ayrıştırıldığında bile, endüstri içi ticaret toplam ticaretin büyük bir bölümünü oluşturmaya devam etmiştir. Bu, özellikle gelişmiş ülkeler arasındaki ticaret için doğru görünmüştür ve bu da daha fazla paradoksu ortaya çıkarmıştır. Karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı ticaret, ülkeler arasındaki

farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Ricardo için teknolojideki farklılıklar, Heckscher-Ohlin için faktör donatımlarındaki farklılıklar). Ancak kanıtlar, ticaret hacminin en yüksek olduğu ülkeler arasında olduğunu göstermiştir. Gelir, teknoloji ve gelişme düzeyi açısından benzerdir. İkinci ampirik bulgular grubu, ticaretin serbestleştirilmesinin neden olduğu bozulmanın derecesi ile ilgiliydi. Balassa vd 1950'lerde ve 1960'larda Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun etkilerine ilişkin çalışmaları, tarife indirimlerinde ayarlamaların yapıldığını çalışmalarında göstermiştir. Sanayi sektörlerinin ölçeğinde şaşırtıcı derecede küçük bir değişiklik gerektirmiştir. Bunun yerine, artan rekabet ürün gruplarının konsolidasyonunu zorunlu kıldığı için sektörlerde uzmanlaşma biçimini alıyor gibi görünmüştür. Sonuç olarak, benzer gelişme aşamalarındaki ülkeler arasındaki ticaret engellerinin azaltılması, büyük uyum maliyetleri getirmemiştir (Neary, 2000: 8).

Rekabetçi Üstünlükler Teorisi

Porter, yaptığı çalışmalarda, ülkelerden bazılarının niye seçili endüstrilerde rekabetçi üstünlüklere sahip olduklarını ve diğer ülkelerin ise rekabetçi üstünlüklere sahip olamadıklarını açıklamaya çalışmıştır. Porter, klasik dış ticaret teorilerinin ve yeni dış ticaret teorilerinin açıklık getiremediği konular temelinde Rekabetçi Üstünlükler Teorisini ileriye sürmüştür (Dikkaya ve Üzümcü, 2017: 84).

Rekabetçi Üstünlükler Teorisi, ulusal düzeydeki tek önemli kavramın ulusal verimlilik olduğu ilkesinden başlamaktadır. Porter, teorisinin detaylandırılmasında bazı öncüllerden yola çıkmıştır bunlar: Rekabetin doğası ve rekabet avantajının kaynakları, endüstriler arasında ve hatta aynı endüstrinin segmentleri arasında çok farklıdır ve belirli bir ülke, belirli bir endüstri sektörü içinde rekabet avantajının elde edilmesini etkileyebilir; rekabetin küreselleşmesi ve ulusötesi şirketlerin ortaya çıkması, belirli bir ülkenin rekabet avantajı elde etme üzerindeki etkisini ortadan kaldırmaz; bir ülke, menşe ülke veya ev sahibi ülke olmasına bağlı olarak bir şirket için farklı rekabet avantajları sunabilir; rekabet dinamik bir karaktere sahiptir, kalıcı değişim için yenilikler öncü güç rolü oynamakta ve piyasada varlığını koruyabilmek için yatırım yapacak firmaları belirlemektedir (Frăsıneanu, 3493).

Bir firma faaliyetlerini sürdürdüğü sektörde ortalamanın üstünde kar elde ediyorsa, o işletme rakip işletmelere karşı rekabet avantajına sahip olmaktadır. Birçok iş geliştirme

stratejisinin amacı rekabet üstünlüğünü sürdürülebilir hale getirmektir. Maliyet ve farklılık olarak rekabet üstünlüğü iki şekilde açıklanmaktadır. Bir işletme, rakiplerinin aksine daha az maliyetle fayda sunuyorsa ya da rekabet ettiği ürünlerde bulunmayan faydalar sunuyorsa rekabet üstünlüğü ortaya çıkmaktadır. Bir işletmenin müşterilerine yüksek kalite ve kendisine yüksek kazanç sağlaması rekabet üstünlüğünün bir sonucudur. İşletme maliyetten sağladığı avantaj ve farklılıktan sağladığı avantaj ile sektörde lider olacaktır ve bu durum pozisyon avantajı olarak da adlandırılmaktadır (Gürpınar ve Sandıkçı, 2008: 110).

Rekabetçi Üstünlükler Teorisine göre, bir işletme hem kaynaklarından hem de yeteneklerinden faydalanarak rekabet üstünlüğü sağlamak istemektedir (Bulu vd., 2004: 2).

Mevcudiyet Teorisi

Kravis'in (1956) geliştirdiği modeli, teknolojik yenilik olarak bir ticaret temeli, ürün mevcudiyeti hipotezi aracılığıyla çalışmıştır. Mevcudiyet yaklaşımı ticaretin modelini, malların yurtiçinde bulunabilirliği ve mevcut olmaması açısından açıklamaya çalışmıştır. Erişilebilirlik, arz ve talep güçleri aracılığıyla ticareti etkilemektedir. Ona göre bir ülke mevcut olan malları, yani kendi geliştirdiği malları üretir ve ihraç eder. Mevcudiyet ile arzın esnek olduğu ileri sürmektedir. Kısacası, Kravis'in Mevcudiyet Teorisine göre, uluslararası ticaret ülkeler arasındaki bazı ürünlerin bulunabilirliğindeki farklılıklar nedeniyle gerçekleşmektedir (Patel, 2017: 8).

Kanal Teorisi

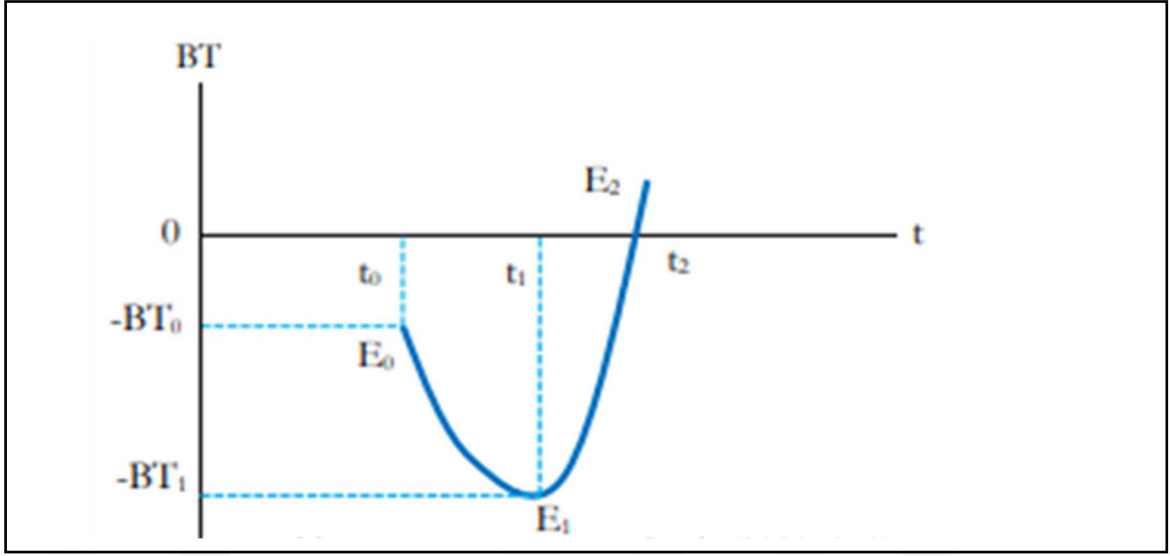
Hla Myint'in 1958'de yayımladığı makalesine dayalı olarak geliştirdiği Kanal Teorisi, 2. Dünya Savaşı'nda sonraki dönemde bağımsızlığını elde eden eski sömürgelerin ticarete açılmasını açıklayarak Heckscher ve Ohlin'in faktör donatım modeli yaklaşımının, dış ticaretin ilk aşamalarında geçerli olmadığını belirtmektedir. Bu yaklaşıma göre, ticaret atıl durumda bulunan kaynaklar için bir kanal görevi ifa eder ve atıl kaynakların üretime dahil olmasına neden olur. Buna bağlı olarak ülkenin, dış talebine bağlı bir şekilde, atıl kaynaklarını, üretime dahil ederek uzmanlaşır. Ricardo'nun teorisine benzer şekilde sabit maliyetler varsayımını benimsediği için ülke tam uzmanlaşmaya gidebilir (Dikkaya ve Üzümcü, 2017: 72).

Marshall- Lerner Koşulu ve J Eğrisi

Milli paranın yabancı ülke paralarının karşısında ki değer değişimlerinin, dış ticaret dengesi üzerinde aktarma mekanizmasının hangisi ile ne miktarda ve ne ölçüde etkileyeceği gibi soruların cevapları uzun yıllar boyunca tartışmalı cevaplara yol açmıştır. Tartışma yaratan bu sorunun cevabına Alfred Marshall ve Abba Lerner tarafından açıklama getirilmiştir. Ödemeler bilançosundaki açığın devalüasyon yapılarak giderilmesinin sonuçları saklanması için gerekli olacak koşulları araştırıp açıklamışlardır. Buna göre, ülkenin üretimini yaptığı malların arz esnekliğinin sonsuz olması şartı ile ihracat mallarının yurtdışı taleplerinin ve ithalat mallarının yurt içindeki taleplerinin esneklikleri toplamının birden büyük olması önemlidir (Yamak ve Korkmaz, 2005: 17).

Örnek verecek olursak, bir ekonomide net ihracat sıfır ise devalüasyon ilk başta ticaret açığına sebep olmaktadır. Fakat ülke içerisindeki alıcıların yeni nispi fiyatlara zaman içerisinde uyum sağlamaları sonucunda, fiyat esneklikleri giderek artar ve Marshall- Lerner koşulu geçerlilik kazanır, devalüasyon net ihracatı belirli bir zaman sonucunda artırmaktadır (Ünsal, 2009: 366-367).

J eğrisi hipotezi Magee ve Miles tarafından geliştirilmiştir. Buna göre, bir ülkede devalüasyon yapılmasının sonucunda imzalanan sözleşmeler, ithalatın yurtiçi fiyat endeksindeki artışları ve aynı şekilde ticaret ortakları için düşüşleri yansıtmaktadır. Miktar ayarlamaları daha uzun sürdüğü için, çok kısa vadede başarılı bir geçiş, ticaret dengesinin kötüleşmesi anlamına gelmektedir. Miktarların sabitliği (veya durgunluğu) her iki taraftaki arz darboğazlarından kaynaklanabilir. İhracatçılar üretimlerini veya yurtdışındaki satışlarını anında değiştiremedikleri için arz bir süreliğine tamamen esnek olmayabilir. Aynı şekilde, ithalatçıların mallar arasında ikame yapmak ve sipariş akışını değiştirmek için zamana ihtiyaçları olduğu için talep tamamen esnek olmayabilir. Hem ihracat hem de ithalat arzı kısa vadede esnek değilse, ticaret dengesi (sabit miktar) geçiş dönemi boyunca iyileşmektedir. Dış ticaret dengesi (Balance of Trade: BT) eğrisinin bu dönemde aldığı şekil, Şekil 1'de gösterilmiştir (Ratha ve Bahmani, 2004: 1378).

Şekil 1. J Eğrisi

Kaynak: Uslu, 2018: 797.

Şekil 1' e bakıldığında bir ekonominin dış ticareti BT_0 kadar açık verdiğiinde, $t_0 - t_1$ döneminde devalüasyon yapıldığında, piyasada oluşan fiyattaki karmaşa, maliyetlerdeki ve fiyatlardaki yeni kura göre yapılacak olan düzenleme zaman aldığından dolayı, ülkenin dış ticaret dengesi çok daha kötü olmuştur ve dış ticarete ki açık BT_1 kadar gerçekleşmiştir. Bu noktadan itibaren dış ticaret üzerinde devalüasyonun pozitif etkileri görülmeye başlanmıştır. Ülkenin dış ticaret dengesi düzelmeye başlamıştır. Bu dönem boyunca ortaya çıkan şekil J harfine benzediğinden, hipoteze J eğrisi hipotezi denilmektedir (Uslu, 2018: 797).

Kısa dönem ve uzun dönem esneklikleri farklıdır. Bu durum dış ticarete gecikmelere sebep olur. Bundan dolayı kısa ve uzun dönemde yaşanan kur değişimleri dış ticaret dengesini etkiler (Kılıç vd, 2018: 114).

Dış ticarete uzun dönem esnekliklerin yüksek olması ve kısa dönem esnekliklerinin düşük olmasının sebepleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Junz ve Rhomberg, 1973: 3):

- İlk olarak, bir tanıma gecikmesi vardır. Alıcıların ve satıcıların değişen rekabet durumunun farkına varmaları zaman alır ve bu gecikme, bilginin yayılmasının önündeki dil ve mesafe engeli nedeniyle uluslararası ticarete iç ticaretten daha uzun olabilir.

- İkincisi, bir karar gecikmesi vardır. Yeni iş bağlantılarının kurulması ve yeni siparişlerin verilmesi zaman almaktadır.
- Üçüncüsü, bir teslimat gecikmesi vardır. İthalat siparişleri nispi fiyatlarda, yayımlanan ticaret akışlarında meydana gelen değişiklikten hemen sonra verilebile ve normalde, ödemeler yalnızca mal teslim edildiğinde yanıt verecektir.
- Dördüncüsü, bir değiştirme gecikmesi olabilir. Bazı durumlarda, herhangi bir yeni malzeme veya ekipman satın alınmadan önce malzeme envanterlerinin kullanılması veya ekipmanın yıpranmasına izin verilmesi gerekir.
- Beşincisi, bir üretim gecikmesi vardır. Üreticiler, belirli pazarlarda algıladıkları bir kâr fırsatının, bir pazarı tedarik etmekten bir diğerini tedarik etmeye geçmenin masrafını ve çabasını garanti altına almak için yeterince büyük ve kalıcı olduğuna ikna olmak zorundadırlar.

Keynesyen Yaklaşım

Geleneksel Keynesyen görüşe dayalı olan ikiz açık hipotezine göre, bütçe açığı ile cari işlemler açığının arasında pozitif bir ilişki vardır ve bütçe açığı arttığı zaman cari işlemler açığına sebep olacaktır. Mundell-Fleming modeline dayanan Geleneksel Keynesyen yaklaşım, esnek döviz kuru rejimi ve sermaye hareketliliğinin bulunduğu bir ekonomide bütçe açığının artması ülkenin borçlanmaya olan ihtiyacını artırmaya sebep olmaktadır. Kamunun borçlanma ihtiyacının artması, yurt içi faiz oranlarında yükselmesi için bir baskı oluşturmaktadır ve yurt içi faiz oranının yurt dışı faiz oranının yukarısına çıkmasına neden olmaktadır. Yurt içi faiz oranlarının artmasından dolayı uluslararası sermaye akımlarının ülkeye girmesindeki artış, ulusal paranın değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Bunun sonucunda da yurt dışındaki malların fiyatlarında nispi olarak ucuzlaması ile ithalata yönelim artıp, ihracat azalmaktadır. Ulusal paranın değerinin artması ve ihracatın azalması sonucunda dış ticaret açığı ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı Keynesen görüşe göre, bütçe açığının artması, dış ticaret açığına yol açmaktadır (Bolat vd., 2011: 349).

Keynes, iç ve dış dengenin gelir hareketleri ile dengeleneceğini ifade etmiştir. Bir ülkede ödemeler dengesinde açık olduğunda, oluşan açık ne kadar ise o miktarda ülkeden para çıkmış olacaktır ve bunun sonucunda toplam talep azalacaktır. Talebin azalması ulusal geliri de azaltacaktır. Bu durumdan dolayı ithalata olan talep de azalacaktır. Aynı şekilde bir

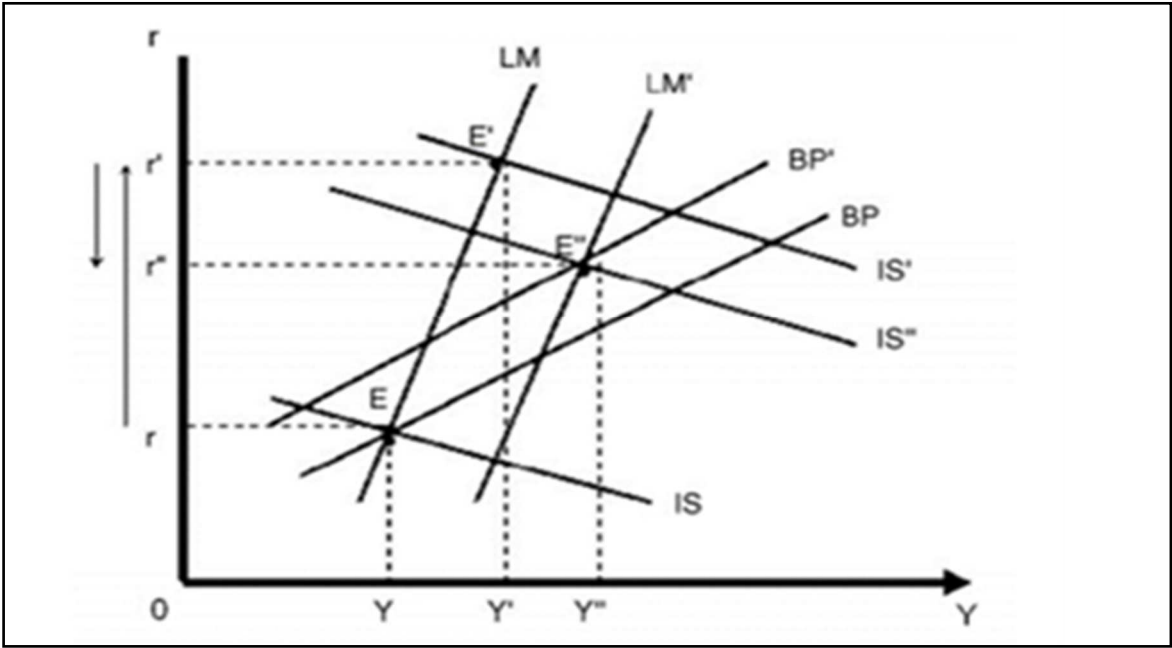
ülkede ödemeler dengesi fazla verdiğinde de para genişlemesinden dolayı gelir artacaktır. Gelirin artması sonucu ithalata olan talep artacaktır. Açık veren ülkelerin yanında fazla veren ülkeler birbirleri ile etkileşim içerisine girer ve dış denge sağlanır (Karluk, 2013: 605).

Mundell- Fleming Yaklaşımı

Mundell sermaye akımlarını konu alan çalışmasını 1960'lı yıllarda yayınlamıştır. Klasik IS-LM modelinin açık ekonomilere uyarlanmış hali Mundell-Fleming modelidir ve dış dengeyi ele alan en önemli yaklaşımlardandır. Mundell-Fleming modeli Keynesyen iktisatçılardan olan Machlup ve Meade'nin çalışmalarından sonra gelmektedir. Meade'nin 1951 yılında yayınladığı Ödemeler Dengesi adlı çalışmasında açık ekonomilerdeki dış denge problemlerini ve çözümlerini incelemiştir ve kendisinden sonra gelen iktisatçılar için öncü olmuştur (Kemeç ve Kösekaşyaoğlu, 2015: 9).

IS-LM eğrileri ile mal ve para piyasasındaki dengeyi göstermek bir gelenek haline gelmiştir. Yatırım-tasarruf eğrisini olan IS mal piyasasındaki dengeyi kuran faiz oranı ve milli gelir seviyesi bileşimini vermektedir. Reel para talebi arzı eğrisi olan LM ise reel para talebini reel para arzına eşitleyen faiz oranları ile milli gelir seviyesi bileşimlerini göstermektedir (Değer ve Emsen, 1999: 153-154).

Dış dengenin sağlanması için ticaret bilançosu dengesizlerinin giderilmesi gerekmektedir. Bunun için ise dengeleyici bir sermaye hesabı olmalıdır. Bundan dolayı faiz oranı ve milli gelir seviyesi çok önemlidir. Faiz oranlarının uyardığı sermaye bilançosu fazlası (açığı), milli gelirin marjinal ithalat eğilimine bağlı olmasından kaynaklanan ticaret bilançosu açığı (fazlası) ile dengelenir. Denge noktalarını birleştiren doğruya ise dış denge ya da ödemeler bilançosu (ÖB) doğrusu denilmektedir. Gerçek yaşamla örtüşmesi adına sermaye hareketliliği sınırlı olarak kabul edilir (Seyidoğlu, 2003: 470-471).

Şekil 2. Mundell- Fleming Analizi

Kaynak: Uğur ve Karatay, 2009: 113.

Ülke, denge noktası olan E ve milli gelir düzeyi olan Y de tam istihdam milli gelir seviyesini yakalayamadığından genişletici maliye politikası uygularsa, ilk olarak IS eğrisi sağa kayacaktır ve yeni konumu IS' olacaktır. E' yeni denge noktası olacaktır. Y' yeni milli gelir seviyesidir ve faiz oranı r' seviyesine gelerek yükselmiştir. Faiz oranlarının yükselmesinden dolayı, denge noktası olan E', BP eğrisinin üzerindedir yani net sermaye akışı fazla vermektedir. Bundan dolayı reel para değeri kazanırken BP eğrisi de BP' seviyesine gelmektedir. Yerli para değeri kazandığında cari işlemler dengesi kötüleşir ve IS' eğrisi IS'' seviyesine düşmektedir ve ithalat ucuzlarken, ülkede fiyatlar genel seviyesi düşmektedir. Fiyatlar düştüğünde, para arzı sabit iken LM eğrisi sağa kayarken ve LM' seviyesine yükselir. IS'', LM' ve BP' bileşiminden nihai denge noktası oluşmaktadır. Bu denge noktasında, faiz oranı seviyesi r'' olur ve denge milli gelir seviyesi de Y'' olarak gerçekleşir (Uğur ve Karatay, 2009: 113).

Mundell-Fleming modeli IS-LM modelinin açık ekonomilere uyarlanmış halidir. Model kısa vade üzerinde yoğunlaşmıştır. Para politikaları ve maliye politikalarının farklı döviz kuru rejimleri ile üretim seviyesi ve faiz oranları üzerindeki bıraktığı etki bu model ile açıklanmaya çalışılmıştır. Model ekonomide maliye politikalarının uygulanmasını

savunmuştur. Kısa dönemde para politikalarının etkinsiz olduğunu ileri sürmüştür. Modele göre, uygulanacak olan bir genişletici maliye politikası ile ülke parası değer kazanacak, cari işlemler açık verecek ve sermaye girişine sebep olacaktır. Modelin zayıf yönleri ise kısa döneme odaklandığından dolayı uzun vadede poliitika kararlarının cari işlemler dengesinin üzerindeki etkilerini geri planda tutmasıdır (Kemeç ve Kösekahyaoğlu, 2015: 9).

2.4. Türkiye'nin Gelir Gruplarına Göre Ülkelerle Olan İhracatı Ve İthalatı

Dünya Bankası ülkeleri kişi başına düşen milli gelirlerine göre, düşük gelirli ülkeler, orta gelirli ülkeler ve yüksek gelirli ülkeler olmak üzere üç kategoriye ayırmıştır. Orta gelirli ülkeler sınıfı geniş bir banda sahip olduğu için kendi içinde alt orta gelirli ülkeler ile üst orta gelirli ülkeler olmak üzere iki kategoride sınıflandırılmıştır.

Tablo 3

Dünya Bankası Sınıflandırmasına Göre Ülke Grupları

Ekonomiler	Kişi başına düşen milli gelir
Yüksek Gelirli Ülkeler	12,695 doların üstü
Üst Orta Gelirli Ülkeler	4,096- 12,695 dolar arası
Orta Gelirli Ülkeler	1,026-12,535 dolar arası
Alt Orta Gelirli Ülkeler	1,046- 4,095 dolar arası
Düşük Gelirli Ülkeler	1,046 doların altında

Kaynak: World Bank, 2022

Tablo 3'de görüldüğü üzere kişi başına düşen milli geliri 1,046 doların altında olan ülkeler düşük gelirli ülkeler kategorisindedir. Kişi başına düşen milli geliri 1,046 ile 12,695 dolar arasında olan ülkeler orta gelirli ülkeler kategorisindedir. Orta gelir kategorisinde 1,046 ile 4,045 dolar arasında kişi başına düşen milli geliri olan ülkeler alt orta gelirli ülkeler kategorisinde, 4,096 ile 12,535 kişi başına düşen milli gelire sahip ülkeler ise üst orta gelir kategorisinde sınıflandırılır. Kişi başına düşen milli geliri 12,695 doların üzerinde olan ülkeler yüksek gelirli ülkeler kategorisinde sınıflandırılmaktadır.

Türkiye'nin son 20 yıldır gösterdiği ekonomik ve sosyal kalkınma performansı ile kişi başına yıllık ortalama gelirini artırmış ve üst orta gelir kategorisinde yer almıştır (Ticaret Bakanlığı).

2.4.1. Türkiye'nin Aynı Gelir Grubunda Olduğu Ülkeler ile İhracatı ve İthalatı

Tablo 4'de görüldüğü gibi Türkiye ve diğer 16 ülkenin kişi başına düşen milli gelirleri 4,480 ile 10,690 dolar arasında olup dünya bankasının yapmış olduğu sınıflandırmaya göre üst orta gelirli ülkeler sınıfına girmektedir. Bu 17 ülke arasından yıllık kişi başına düşen milli geliri en fazla olan ülke 12,570 dolar ile Romanya'dır. Yine 17 ülke arasından yıllık kişi başına düşen milli geliri en düşük olan ülke 4,450 dolar ile Azerbaycan'dır.

Tablo 4

Türkiye ve Aynı Gelir Grubunda Olan Ülkelerin Kişi Başına Düşen Milli Gelirleri 2020 (ABD Doları)

Ülkeler	Kişi Başına Düşen Milli Gelir
Azerbaycan	4.480
Bosna Hersek	6.080
Brezilya	7.850
Bulgaristan	9.630
Çin	10.550
Irak	4.680
Kazakistan	8.710
Libya	4.960
Makedonya	5.750
Malezya	10.570
Rusya	10.690
Sırbistan	7.420
Tayland	7.040
Türkiye	9.050
Türkmenistan	7.220

Kaynak: World Bank, 2022

Bu kısımda yukarıdaki tabloda verilen Türkiye ile aynı gelir grubunda bulunan ülkelerin en fazla ihracat ve ithalat yaptıkları ilk 10 ülke incelenecektir. Aynı zamanda bu ülkeler ile Türkiye'nin dış ticaret verilerine bakılacaktır.

İlk olarak Azerbaycan'a baktığımızda enerji ülkenin dış ticaret politikasının belirlenmesinde en önemli unsurdur. Ülkenin ihracatının %90'lık kısmını petrol ve doğalgaz, ithalatının %80'lik kısmını mamul mallar oluşturmaktadır (UİB, 2018: 5) (1).

Ülke serbest piyasaya geçmek için faaliyetlerde bulunmasına rağmen, dış ticaret faaliyetlerinde sektörel olarak tekelleşme belirleyici ve kısıtlayıcı olarak etkilemektedir (VANTSO, 2018: 14).

Tablo 5

2021 Yılında Azerbaycan'ın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	İtalya	41,6	Rusya	17,7
2	Türkiye	12,7	Türkiye	15,8
3	Rusya	4,1	Çin	14
4	İsrail	4	Almanya	5,4
5	Hırvatistan	3,4	Ukrayna	4
6	Gürcistan	3	ABD	3,8
7	Almanya	2,9	İtalya	3,6
8	Hindistan	2,7	İran	3,4
9	Portekiz	2,6	Birleşik Krallık	2,3
10	Tunus	2,6	Japonya	2,2

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 5'de görüldüğü gibi Azerbaycan'ın en fazla ihracat yaptığı ülke 41,6'lık pay ile İtalya'dır. En çok ithalat yaptığı ülke 17,7'lik payla Azerbaycan'la aynı gelir sınıfında olan Rusya olmuştur. Yine Azerbaycan'la aynı gelir sınıfında olan Türkiye ise Azerbaycan'ın ihracat ve ithalat yaptığı ülkeler arasında 2. sıradadır.

2021 yılında Azerbaycan ihracatında Türkiye %12,7'lik paya, Rusya %4,1'lik, İsrail %4'lük, Hırvatistan %3,4'lük, Gürcistan %3,'lük, Almanya %2,9'luk, Hindistan %2,7'lik, Portekiz %2,6'lık ve Tunus %2,6'lık bir paya sahiptir. Bu 10 ülke toplamda Azerbaycan ihracatında %79,6'lık pay almıştır.

Bu dönemde, ülkenin toplam ithalatından Türkiye %15,8'lik paya, Çin %14'lük, Almanya %5,4'lük, Ukrayna %4'lük, ABD %3,8'lik, İtalya %3,6'lık, İran %3,4'lük, Birleşik Krallık %2,8'lik, Japonya %2,2'lik bir paya sahiptir. İlk 10 ülke Azerbaycan'ın ithalatında %72,2'lik bir pay almıştır ve %27,8'lik kısım ise diğer ülkelerden yapılan ithalattır.

Tablo 6

2021 Yılında Bosna Hersek'in En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Almanya	15	İtalya	12,1
2	Hırvatistan	13,1	Almanya	11,9
3	Serbest Bölge	12,9	Serbest Bölge	11,4
4	İtalya	11,3	Hırvatistan	8,9
5	Avusturya	9	Çin	7,9
6	Slovenya	8,6	Türkiye	5,9
7	Karadağ	2,8	Slovenya	4,6
8	Hollanda	2,5	Avusturya	3,8
9	Türkiye	2,5	Polonya	2,9
10	İsviçre	2,4	Macaristan	2,7

Kaynak: Trademap, 2022

Yukarıdaki Tablo 6'da Bosna Hersek'in en fazla ihracat ve ithalat yaptığı ülkelere bakıldığında ilk sırada Almanya ve İtalya vardır. Bosna Hersek ile aynı gelir grubunda olan Hırvatistan en fazla ihracat yaptığı 2. ülke, en çok ithalat yaptığı 4. ülkedir. Aynı şekilde aynı gelir grubunda olduğu Türkiye en fazla ihracat yaptığı 9. ülkedir ve en fazla ithalat yaptığı 6. ülke durumundadır. Bosna Hersek ile aynı gelir grubundaki ülkelere Çin en çok

ithalat yaptığı 5. ülkedir. Almanya, Hırvatistan ve Serbest bölge toplam ihracatın %41’lik payını oluşturur. Türkiye toplam ihracatta %2,5’luk paya, ithalatta 5,9’luk paya sahiptir.

Pazara yakın olması, kültürel ilişkiler ve tarihsel ilişkiler eskiden Yugoslavya zamanında yapılan ticaret ile ekonomik ilişkilerin yansımalarıyla beraber bulunduğu konumdan dolayı Bosna Hersek dış ticaretinin önemli bir kısmını komşu ülkelere ve AB ülkelerine yapmaktadır. Bunların yanında Avusturya’nın Bosna Hersek pazarında gösterdiği ilgi ve İtalya ile Almanya’nın Balkanlar için yaptıkları stratejiler kapsamında Bosna Hersek ile ticari ilişkilerini aynı zamanda ekonomik ilişkilerini ilerletmek adına yapılan çalışmalar da etkili olmuştur (Ticaret Bakanlığı, 2022: 7) (3).

Tablo 7

2021 Yılında Brezilya’nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Çin	31,3	Çin	21,7
2	ABD	11,2	ABD	18,1
3	Arjantin	4,2	Arjantin	5,4
4	Hollanda	3,3	Almanya	5,2
5	Şili	2,5	Hindistan	3,1
6	Singapur	2,1	Rusya	2,6
7	Kore Cumhuriyeti	2	İtalya	2,5
8	Meksika	2	Japonya	2,3
9	Japonya	2	Kore Cumhuriyeti	2,3
10	İspanya	1,9	Fransa	2,2

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 7’de görüldüğü üzere Brezilya’nın toplam ihracatında Çin %31,3’lük, ABD %11,2’lik, Arjantin %4,2’lik, Hollanda %3,3’lük, Şili %2,5’lik, Singapur %2,1’lik, Güney Kore %2’lik, Meksika %2’lik, Japonya %2’lik ve İspanya %1,9’luk paya sahiptir. Bu 10 ülkenin Brezilya’nın toplam ihracatındaki payı %62,5’dir. Kalan %37,5’luk kısımda diğer ülkelere yapılan ihracattır. Brezilya’nın toplam ihracatında Türkiye %1,1’lik pay ile 18. sıradadır. Brezilya’nın ithalatından Çin %21,7’lik paya, ABD %18,1’lik, Arjantin %5,4’lük,

Almanya %5,2'lik, Hindistan %3,1'lik, Rusya %2,6'lık, İtalya %2,5'lik, Japonya %2,3'lük, Güney Kore %2,3'lük ve Fransa ise %2,2'lik bir paya sahiptir. Türkiye ise Brezilya'nın toplam ithalatında 31. sırada yer alıp %0,6'lık pay almıştır.

Brezilya genel olarak Avrupa Birliği ve Amerika kıtası ile dış ticaret yaparken son zamanlarda Orta Doğu'ya, Doğu Avrupa'ya ve Asya pazarlarına olan ihracatında artış yaşanmıştır. Güney-Güney ticareti şeklinde adlandırılan ve uluslararası ticarete yoğunluk sağlanan yönelimde Brezilya'nın büyük katkısı vardır (Ticaret Bakanlığı, 2022: 6) (4).

Brezilya geleneksel pazarlarının haricindeki pazarlara açılmıştır ve ihracatını yaptığı mal yelpazesini genişleterek ihracatta başarı yakalamıştır (DEİK, 2015: 4).

Tablo 8

2021 Yılında Bulgaristan'ın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Almanya	15	Almanya	12,3
2	Romanya	10,2	Türkiye	7,7
3	İtalya	7,6	Rusya	7,6
4	Yunanistan	6,6	Romanya	7,6
5	Türkiye	6,2	İtalya	6,6
6	Fransa	3,7	Çin	5,4
7	Belçika	3,3	Yunanistan	5,3
8	Çin	3,2	Hollanda	4,3
9	İspanya	2,8	Macaristan	3,7
10	Polonya	2,5	Polonya	3,6

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 8'de görüldüğü üzere Bulgaristan'ın ihracatında Almanya %15'lik paya, Romanya %10,2'lik, İtalya %7,6'lık, Yunanistan %6,6'lık, Türkiye %6,2'lik, Fransa %3,7'lik, Belçika %3,3'lük, Çin %3,2'lik, İspanya %2,8'lik ve Polonya %2,5'lik bir paya sahiptir. Bu 10 ülke Bulgaristan'ın toplam ihracatından %61,1'lik pay almıştır. %38,9'lük kısım ise diğer ülkelerin toplam ihracattan aldıkları paydır. Bulgaristan'ın toplam

ithalatından Almanya %12,3'lük paya, Türkiye %7,7'lik, Rusya %7,6'lık, Romanya %7,6'lık, İtalya %6,6'lık, Çin %5,4'lük, Yunanistan %5,3'lük, Hollanda %4,3'lük, Macaristan %3,7'lik ve Polonya %3,6'lık paya sahiptir. Bu 10 ülkenin Bulgaristan'ın toplam ithalatındaki payı %64,1'dir.

Bulgaristan ekonomisi küçüktür, dış ticaret açığı veren ve dışa açıktır. Ülkenin öncelik verilmesi gereken sektörlerle yatırım yapmaması, emek verimliliğinin düşük olması ve üretim için yetersiz olan ar-ge çalışmalarının sonucunda dış ticaret olumsuz etkilenmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2020: 52).

1996 yılında Bulgaristan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olması ülke pazarının liberalleşmesine katkı sağlamıştır. Bulgaristan'ın 1 Ocak 2007'de Avrupa Birliği'ne üye olmasıyla, Avrupa Birliği ülkeleri ile gerçekleştirdiği ticarete Avrupa Birliği Gümrük Birliği esasları uygulanmıştır (OKA, 2022: 2).

Tablo 9

2021 Yılında Çin'in En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	ABD	17,2	Tayvan	9,3
2	Hong Kong	10,3	Kore Cumhuriyeti	7,9
3	Japonya	5	Japonya	7,7
4	Kore Cumhuriyeti	4,5	ABD	6,7
5	Vietnam	4,2	Avustralya	6,2
6	Almanya	3,4	Çin	5,8
7	Hollanda	3	Almanya	4,5
8	Hindistan	2,9	Brezilya	4,2
9	Birleşik Krallık	2,6	Malezya	3,6
10	Tayvan	2,3	Vietnam	3,4

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 9'da görüldüğü üzere Çin'in toplam ihracatından en fazla pay alan ülkeler ABD, Hong Kong, Japonya, Kore Cumhuriyeti ile Vietnam'dır. Çin'in toplam ihracatında

bu 10 ülkenin payı %41,2'dir. Türkiye ise Çin'in ihracat yaptığı ülkeler içerisinde %0,9'luk bir pay ile 28. sıradadır. Çin'in ithalatından en fazla pay alan ülkeler, Kore Cumhuriyeti, Tayvan, Japonya, ABD'dir. Çin'in toplam ithalatında bu 10 ülke %59,3'lük bir pay almıştır. Çin'in ithalat yaptığı ülkeler arasında 59. sırada olan Türkiye ise Çin'in toplam ithalatında %0,2'lik paya sahiptir.

Çin'in ihracatını yaptığı ürün gruplarından en önemli olanları, plastikler ve plastikten yapılmış eşyalar, mobilyalar ve aydınlatma cihazları, mekanik cihazlar ve aletler, makinalar, motorlu kara taşıtları ve aksamı ile elektrikli makina ve cihazlardır. Çin'in ülkelerden ithalat yaptığı ürün gruplarından en önemlileri yağlar, elektrikli makine ve cihazlar, mekanik cihazlar ve aletler ve mineral yakıtlar olarak sıralayabiliriz (Ticaret Bakanlığı, 2022: 9) (5).

Çin'i toplam dış ticareti bakımından ele aldığımızda küresel ekonomiye 30 yıl önce yeni entegre olmaya başlamış, dış ticaretinde henüz gelişim sürecinde olan ve dünya ticaretinde düşük paya sahip bir ülke durumunda idi. Çin o dönemde, yüksek potansiyele sahip ancak potansiyelini gösterememesi nedeniyle uyuyan ejderha olarak adlandırılmıştır (Baylan ve Eskimeren, 2020: 2106).

Tablo 10

2021 Yılında Irak'ın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Hindistan	32,9	Türkiye	31,7
2	Çin	29,3	Çin	27,3
3	Kore Cumhuriyeti	6,6	Hindistan	5,8
4	Yunanistan	6,1	Almanya	3
5	İtalya	4,9	Kore Cumhuriyeti	2,8
6	ABD	4,8	ABD	2,3
7	İspanya	2,2	İtalya	2,2
8	Türkiye	2,1	Suudi Arabistan	2,2
9	Singapur	1,7	Ukrayna	2
10	Almanya	1,4	Hollanda	1,7

Kaynak: Trademap, 2022

Yukarıdaki Tablo 10’da Irak’ın ihracatında Hindistan en büyük tedarikçisidir. Hindistan’ın ardından en önemli ticaret ortakları, Çin, Kore Cumhuriyeti, Yunanistan ve İtalya’dır. Irak’ın toplam ihracatından ilk beş ülkenin aldığı pay %79,8’dir. Türkiye ise Irak’ın ihracat yaptığı ülkeler arasında 8. sıradadır ve toplam ihracatından %2,1’lik bir paya sahiptir. Irak’ın toplam ithalatından Türkiye %31,7’lik pay, Çin %27,3’lük, Hindistan %5,8’lik, Almanya %3’lük, Kore Cumhuriyeti %2,8’lik paya sahiptir. Irak’ın toplam ithalatında bu 10 ülkenin payı %81’dir.

Irak ise petrol ihracatı sayesinde dış ticareti önemli miktarda fazla vermektedir. Sanayi üretiminde yetersiz olduğundan ihtiyaçlarını ithalat ile karşılar (Ticaret Bakanlığı, 2022: 4) (7).

Irak ihracatta elde ettiği kazanç hızlı bir şekilde yükselmiş, buna bağlı olarak ithalatı da yükselmiştir. Ülkede sanayi alanında gelişme olmamasının sebebi ise siyasi istikrarsızlık ve güvenlik sorunlarıdır (SERKA, 2020: 11).

Tablo 11

2021 Yılında Kazakistan’ın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Çin	18,2	Rusya	40,5
2	Rusya	12,6	Çin	27,6
3	Almanya	7,4	Almanya	3,7
4	Birleşik Krallık	7,2	Türkiye	2,8
5	Özbekistan	4,8	Özbekistan	2,2
6	Yunanistan	4,6	ABD	1,8
7	Kore Cumhuriyeti	4,3	Polonya	1,7
8	Fransa	4,3	Kore Cumhuriyeti	1,7
9	İspanya	3,3	Belarus	1,7
10	ABD	3,2	İtalya	1,3

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 11’ de görüldüğü üzere Kazakistan’ın toplam ihracatında ilk beş ülkeye baktığımızda Çin %18,2’lik paya, Rusya %12,6’lık, Almanya %7,4’lük, Birleşik Krallık %7,2’lik, Özbekistan %4,8’lik paya sahip olduğunu görüyoruz. Türkiye ise %2,8’lik pay ile 13. sıradadır. Kazakistan’ın toplam ihracatında bu 10 ülkenin payı %69,9’ dur. Kazakistan’ın toplam ithalatında ilk beş ülkeye baktığımızda Rusya %40,5’lik paya, Çin %27,6’lık, Almanya %3,7’lik, Türkiye %2,8’lik, Özbekistan %2,2’lik paya sahiptir. Kazakistan’ın toplam ithalatında bu 10 ülkenin payı %85’ dir.

Kazakistan’ın ithalatında en fazla payı Rusya’nın almasının nedeni iki ülke aralarında ticareti kolaylaştırıcı uygulamalar ve anlaşmalar yapmış olmalarıdır. Geçmişten günümüze kadar gelen bu iki ülke arasında ticari ve siyasi ilişkiler vardır. Rusya-Beyaz Rusya gümrük birliğine Kazakistan 2010 yılında katılmıştır ve ticaretinde önemli rol oynamaktadır. Kazakistan gıda sanayi ürünleri ve gıda ham maddeleri, petrol ve petrol ürünleri, motorlu taşıt araçları, makina ve ekipman ithalatını Rusya’dan yapmaktadır (ADASO, 2019: 20).

Tablo 12

2021 Yılında Libya’nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	İtalya	21,5	Türkiye	17,8
2	Almanya	11,8	Çin	12,4
3	İspanya	11,2	İtalya	9,2
4	Çin	9,4	Yunanistan	7,7
5	ABD	7,2	Mısır	5,1
6	Fransa	7	Belçika	5,1
7	Hollanda	5,7	Almanya	4,4
8	Birleşik Krallık	5,1	Tunus	4,1
9	Tayland	3,8	Hollanda	3,4
10	Yunanistan	3,4	Kore Cumhuriyeti	2,8

Kaynak: Trademap, 2022

Yukarıdaki Tablo 12’ de görüldüğü üzere Libya’nın toplam ihracatında ilk beş ülkenin payına bakarsak İtalya %21,5’lik paya, Almanya %11,8’lik, İspanya %11,2’lik, Çin %9,4’lük, ABD %7,2’lik paya sahiptir. Bu 5 ülkenin toplam ihracattaki payı %61,1’dir. Libya’nın toplam ithalatındaki ilk beş ülkeden Türkiye %17,8’lik paya, Çin %12,4’lük, İtalya %9,2’lik, Yunanistan %7,7’lik, Mısır %5,1’lik paya sahiptir. Libya’nın toplam ithalatında bu beş ülke %52,2’lik paya sahiptir.

Tablo 13

2021 Yılında Makedonya’nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Almanya	44,9	Birleşik Krallık	20,2
2	Bulgaristan	4,7	Almanya	14,5
3	Macaristan	4,2	Yunanistan	10,2
4	Sırbistan	4	Sırbistan	9,5
5	Çin	3,9	Bulgaristan	5,8
6	Yunanistan	3,7	Türkiye	5,6
7	Çek Cumhuriyeti	3,5	Macaristan	4,8
8	Polonya	3,1	İtalya	3,5
9	İtalya	2,7	Romanya	2,8
10	Birleşik Krallık	2,2	Slovenya	2,7

Kaynak: Trademap, 2022

AB standartlarına uygun bir şekilde Makedonya’nın yeni Gümrük Kanunu hazırlanmıştır. Makedonya’ya ithalati yapılan malların büyük bir kısmına gümrük vergisi uygulanır. 0 ile %30 arasında gümrük vergi oranları değişir. Gıda mallarının bazılarında belirtilen oran %60’a kadar uygulanır. %7’nin altında ortalama gümrük vergi oranı uygulanmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2022: 8) (9).

Tablo 13’ de görüldüğü üzere Makedonya’nın toplam ihracatında Almanya açık farkla en büyük tedarikçisidir. Almanya’nın ardından toplam ihracatında en önemli paya sahip olan diğer ülkeler Bulgaristan, Macaristan, Sırbistan ve Çin’dir. Makedonya’nın toplam ihracatında ilk 5 ülkenin payı %61,7’dir. Türkiye ise Makedonya’nın toplam

ihracatında %2,2'lik pay ile 11. sıradadır. Makedonya'nın toplam ithalatı içerisinde Birleşik Krallık %20,2'lik paya, Almanya %14,5'lik, Yunanistan %10,2'lik, Sırbistan %9,5'lik, Bulgaristan %5,8'lik paya sahiptir. Makedonya'nın toplam ithalatındaki ilk beş ülkenin payı %60,2'dir.

Tablo 14

2021 Yılında Malezya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Çin	15,5	Çin	23,2
2	Singapur	14	Singapur	9,5
3	ABD	11,5	Tayvan	7,6
4	Hong Kong	6,2	ABD	7,6
5	Japonya	6,1	Japonya	7,5
6	Tayland	4,2	Endonezya	5,7
7	Vietnam	3,7	Kore Cumhuriyeti	5,1
8	Hindistan	3,6	Tayland	4,6
9	Tayvan	3,3	Almanya	2,6
10	Endonezya	3,2	Hindistan	2,5

Kaynak: Trademap, 2022

Malezya'ya baktığımızda dış ticareti hacmi GSYİH'yi aşmaktadır ve ekonomisinin en önemli lokomotifidir. Doğrudan yabancı sermaye konuları ile dış ticarete uygulama yetkisi ve politikaları belirlemede Malezya Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı yetkilidir (Ticaret Bakanlığı, 2021: 9) (2).

Tablo 14'de görüldüğü üzere Malezya'nın toplam ihracatında Çin %15,5'lik paya, Singapur %14'lük, ABD %11,5'lik, Hong Kong %6,2'lik, Japonya ise %6,1'lik paya sahiptir. Malezya'nın toplam ihracatında ilk beş ülke %53,3'lük paya sahiptir. Malezya'nın toplam ihracatında Türkiye %1,1'lik pay ile 16. sıradadır. Malezya'nın toplam ithalatına baktığımızda ilk sırada yer alan Çin %23,2'lik paya, Singapur %9,5, Tayvan %7,6, ABD %7,6 ve Japonya %7,5'lik paya sahiptir. İlk beş ülke toplam ithalatın %55,4'ünü oluşturur. Türkiye ise Malezya'nın toplam ithalatında %0,3'lük pay ile 31. sırada bulunmaktadır.

Bu ülkeler haricinde Malezya'nın ticaret yaptığı ülkeler arasında Asya Pasifik ülkeleri, Avrupa Birliği üyesi olan ülkeler ve ASEAN üyesi olan ülkeler vardır.

Tablo 15

2021 Yılında Rusya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Çin	14	Çin	24,8
2	Hollanda	8,6	Almanya	9,3
3	Almanya	6	ABD	5,9
4	Türkiye	5,4	Belarus	5,3
5	Belarus	4,7	Kore Cumhuriyeti	4,4
6	Birleşik Krallık	4,5	Fransa	4,2
7	İtalya	3,9	İtalya	4,1
8	Kazakistan	3,8	Japonya	3,1
9	ABD	3,6	Kazakistan	2,4
10	Kore Cumhuriyeti	3,4	Türkiye	2,2

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 15' de görüldüğü üzere Rusya'nın toplam ihracatında Çin %14'lük pay ile ilk sıradadır. Hollanda %8,6'lık, Almanya %6'lık, Türkiye %5,4'lük ve Belarus %4,7'lik paya sahiptir. Rusya'nın toplam ihracatında ilk beş ülke %38,7'lik paya sahiptir. İthalata bakarsak Rusya'nın toplam ithalatında %24,8'lik pay ile Çin ilk sıradadır. Almanya %9,3'lük paya, ABD %5,9'lük, Belarus %5,3'lük, Kore Cumhuriyeti %4,4'lük paya sahiptir. Rusya'nın toplam ithalatında ilk beş ülke %49,4'lük paya sahiptir. Türkiye ise Rusya'nın toplam ithalatında 10. sırada olup %2,2'lik paya sahiptir.

Rusya 2020 yılında ihracatını yaptığı en önemli ürün ham petrol ve petrol yağlarıdır. Rusya'nın 2020'de ithalatını yaptığını en önemli ürünleri tedavi için ya da korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar, telefon cihazları ve karayolu taşıtları için aksam ve parçalar olarak sıralayabiliriz.

Sırbistan'a baktığımızda ülkenin dış ticaretini kısıtlayıcı bir yasa bulunmamaktadır. Sadece bazı malların ithali için sınırlamalar vardır (Ticaret Bakanlığı, 2021: 8) (4).

Tablo 16

2021 Yılında Sırbistan'ın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Almanya	12,7	Almanya	13,2
2	İtalya	8,5	Çin	12,8
3	Bosna Hersek	7,2	İtalya	8,1
4	Romanya	5,5	Rusya	5,3
5	Macaristan	5	Türkiye	5
6	Rusya	3,9	Macaristan	4,2
7	Çin	3,8	Polonya	3,3
8	Karadağ	3,8	Romanya	3
9	Makedonya	3,8	Bosna Hersek	2,7
10	Polonya	3,5	Fransa	2,6

Kaynak: Trademap, 2022

Yukarıdaki Tablo 16' da görüldüğü üzere Sırbistan'ın ihracatında en önemli ticaret ortakları Almanya, İtalya, Bosna Hersek, Romanya ve Macaristan'dır. Sırbistan'ın toplam ihracatında ilk beş ülkenin payı %38,9'dur. Türkiye ise Sırbistan'ın ihracat yaptığı ülkeler arasında 23. sıradadır, toplam ihracatı içerisinde %1,3'lük bir pay almıştır. Sırbistan'ın ithalatında en önemli ülkeler, Almanya, Çin, Rusya, İtalya ve Türkiye'dir. Bu ilk beş ülkenin toplam ithalatındaki payı %44,4'dür. Türkiye ise Sırbistan'ın toplam ithalatında %5'lik pay ile 5. sıradadır.

Sırbistan, önemli ölçüde pazar güçlerinin egemen olduğu bir geçiş ekonomisine sahiptir. Sırbistan'ın ekonomisi temelde yabancı sermaye ile desteklenen imalat sektörü ve ihracata dayalıdır. Bu bağlamda Sırbistan net ithalatçı olan bir ülke durumundadır. Sırbistan, Güneydoğu Avrupa'da Romanya ve Bulgaristan'dan sonra pazar büyüklüğü bakımından 3. sıradadır. Ülke dış ticarete düzenleyici kanunları AB ve DTÖ kurallarına uygun hale getirmiş olmasına rağmen henüz DTÖ'ye üye değildir (İHKİB, 2021: 6) (2).

Tablo 17

2021 Yılında Tayland'ın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	ABD	15,5	Çin	24,8
2	Çin	13,7	Japonya	13,3
3	Japonya	9,2	ABD	5,4
4	Vietnam	4,6	Malezya	4,5
5	Malezya	4,5	Tayvan	3,9
6	Hong Kong	4,3	Kore Cumhuriyeti	3,7
7	Avustralya	4	Birleşik Arap Emi.	3,7
8	Singapur	3,3	Endonezya	3,1
9	Endonezya	3,3	Singapur	2,7
10	Hindistan	3,2	Vietnam	2,6

Kaynak: Trademap, 2022

Yukarıdaki Tablo 17' de görüldüğü üzere Tayland'ın ihracatında ilk sırada ABD, Çin, Japonya, Vietnam ve Malezya vardır. Tayland'ın toplam ihracatında bu beş ülke %47,45'lik paya sahiptir. Türkiye ise Tayland'ın ihracat yaptığı ülkeler arasında 33. sırada yer almaktadır, Tayland'ın toplam ihracatında %0,5'lik payı vardır. Tayland'ın toplam ithalatında %24,8'lik pay ile Çin ilk sıradadır. Çin'i Japonya, ABD, Malezya ve Tayvan takip etmektedir. Tayland'ın toplam ithalatında bu beş ülke %51,9'luk paya sahiptir. Türkiye ise Tayland'ın toplam ithalatında %0,1'lik paya sahiptir ve ithalatında 55. sıradadır.

Ülke, Güneydoğu Asya'daki en büyük ikinci ekonomidir. Tayland ekonomisi daha çok ihracat ağırlıklıdır. Ülkenin ihracatını yaptığı ürünlerin %80'i sanayi ürünleridir. Ülkedeki petrol tüketimi petrol üretiminde daha fazladır ve bundan dolayı petrol ithaline bağımlıdır. Tayland'ın dış ticareti ağırlıklı olarak ara malı ve hammaddeden oluşur (Ticaret Bakanlığı, 2022: 4) (12).

Tablo 18

2021 Yılında Türkiye'nin En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Almanya	8,6	Çin	11,9
2	ABD	6,5	Rusya	10,7
3	Birleşik Krallık	6,1	Serbest Bölge	9
4	İtalya	5,1	Almanya	8
5	Irak	4,9	ABD	4,8
6	İspanya	4,3	İtalya	4,3
7	Fransa	4,1	Hindistan	2,9
8	Hollanda	3	Fransa	2,9
9	İsrail	2,8	Kore Cumhuriyeti	2,8
10	Rusya	2,6	İspanya	2,3

Kaynak: Trademap, 2022

Türkiye'ye baktığımızda Tablo 18' de belirtildiği gibi Türkiye'nin ihracatında en önemli ticaret ortakları Almanya, ABD, Birleşik Krallık, İtalya ve Irak'tır. Türkiye'nin toplam ihracatındaki ilk beş ülke %31,2'lik paya sahiptir. Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ülkeleri Çin, Rusya, Serbest Bölge, Almanya ve ABD olarak sıralayabiliriz. Türkiye'nin toplam ihracatında beş ülkenin %44,4'lük payı vardır.

Türkmenistan'a baktığımızda, ihracattan elde ettiği gelirin önemli bir kısmını doğalgaz satışından elde etmektedir. Bu durum sonucunda ülkenin yıllık ticaret dengesinde ciddi dalgalanmalara sebep olmaktadır. Türkmenistan ile Rusya arasında 2009 yılında doğalgaz iletimi konusunda anlaşmazlık yaşamışlardır ve bu dalgalanmalar zirveye ulaşmıştır. İletim hatları çeşitlendirilmiştir ve söz konusu kısım ortadan kalkmıştır. (KIRIKKALETSO, 2019: 4).

Tablo 19

2021 Yılında Türkmenistan'ın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Çin	68,5	Türkiye	26,4
2	Türkiye	7,9	Rusya	19,4
3	Özbekistan	7,7	İtalya	13,1
4	Romanya	3,1	Çin	12,3
5	Gürcistan	2,2	Almanya	5,7
6	Rusya	1,6	Hindistan	3
7	Brezilya	1,1	Özbekistan	2,5
8	Kıbrıs	1	ABD	2,1
9	Ukrayna	1	Brezilya	1,6
10	İtalya	0,8	Hollanda	1,6

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 19' de görüldüğü üzere Türkmenistan'ın en fazla ihracat yaptığı ülkeler Çin, Özbekistan, Türkiye, Romanya ve Gürcistan'dır. Türkmenistan'ın toplam ihracatında ilk beş ülke %89,4'lük paya sahiptir. Türkiye ise Türkmenistan'ın ihracat yaptığı ülkeler arasında 2. sıradadır ve Türkmenistan'ın toplam ihracatında payı %7,9'dur. Türkmenistan'ın en fazla ithalat yaptığı ülkeleri Türkiye, Rusya, İtalya, Çin ve Almanya olarak sıralayabiliriz. Türkmenistan'ın toplam ithalatında bu beş ülke %76,9'luk bir paya sahiptir. Türkmenistan'ın en yoğun ithalat yaptığı ülke Türkiye'dir ve %26,4'lük paya sahiptir.

Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı, Azerbaycan'da Türkiye'den ithal edilen malların tanınmaya başlaması, Türk firmalarının Azerbaycan piyasasında şube açması ile birlikte Türkiye'den gerçekleştirdiği ithalat ve bu ithal malların iç piyasasında pazarlaması gibi sebeplerle 1993 yılından günümüze kadar yükselme eğilimindedir. Fakat gümrük vergisi oranlarının yüksek olmasından dolayı iki ülke dış ticareti potansiyelinin altındadır (VANTSO, 2018: 15).

Tablo 20

Türkiye-Azerbaycan Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	1.356	350	1.706
2018	1.474	378	1.852
2019	1.788	411	2.199
2020	2.085	410	2.495
2021	2.343	751	3.094

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 20’de görüldüğü üzere 2021 yılında ticaret hacmi yaklaşık 3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşip, 2021 yılında Türkiye’nin Azerbaycan’a olan ihracatı yaklaşık 2 milyar dolardan 2,3 milyar dolara çıktığı görülmektedir. Türkiye’nin Azerbaycan’dan olan ithalatı 2021 yılında yaklaşık iki kat artarak 751 milyon dolar olmuştur.

Tablo 21

Türkiye-Bosna Hersek Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	348.618	268.974	617.592
2018	420.223	241.221	661.444
2019	453.577	193.645	647.222
2020	446.584	203.069	649.653
2021	646.584	229.421	876.005

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 21’de görüldüğü üzere 2021 yılında Türkiye’nin Bosna Hersek’e ihracatı yaklaşık 646 milyon dolardır. İthalatı ise yaklaşık 229 milyon dolar civarında olmuştur. Türkiye ile Bosna Hersek arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalandığından iki ülke arasında ticaretin artırılması olasıdır. Türkiye’deki ihracat yapan firmalar bu pazarda güçlü olan Sırbistan, Hırvatistan, Almanya, İtalyan, Avusturya, Yunanistan ve İspanya firmaları ile yarış halindedir (Ticaret Bakanlığı, 2022: 13) (1).

Tablo 22

Türkiye-Brezilya Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	384.904	2.544.928	2.929.832
2018	489.891	3.257.706	3.747.597
2019	495.062	2.655.109	3.150.171
2020	588.818	3.228.353	3.817.171
2021	1.025.561	3.827.078	4.852.639

Kaynak: Trademap, 2022

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere 2021 yılında ticaret hacmi 2020 yılına göre artarak 4,8 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir ve 2020 yılına göre Türkiye'nin Brezilya'ya olan ihracatı yaklaşık iki kat artmıştır ve Türkiye'nin Brezilya'dan ithalatı da yükselmiştir. 2021 yılında ise Türkiye'nin yaptığı ihracat 1.025 milyar dolar, ithalat ise 3,8 milyar dolar civarında olmuştur.

Türkiye ile Brezilya arasında daha yakın ekonomik işbirliği yapılması, MERCOSUR üyesi ülkeler ve Brezilya ile ortaya çıkacak geniş pazardan Türk firmaları da yararlanacaktır. Öte taraftan Brezilya firmaları da Türkiye üzerinden komşu ve yakın ülkelerin pazarlarına girme imkânı bulacaktır (İZTO, 2021: 5).

Tablo 23

Türkiye-Bulgaristan Dış Ticaret Değerleri (Milyar Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	2.803.182	2.773.127	5.576.309
2018	2.669.703	2.501.393	5.171.096
2019	2.668.830	2.384.901	5.053.731
2020	2.634.706	2.124.160	4.758.866
2021	3.954.410	2.545.473	6.499.883

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 23'de görüldüğü üzere 2021 yılında ticaret hacmi artarak 6,4 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir ve 2021 yılında Türkiye'nin Bulgaristan'a olan ihracatı 3,9 milyar

dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Bulgaristan'dan olan ithalatı da 2,5 milyar dolar seviyesinde olmuştur.

Tablo 24

Türkiye-Çin Dış Ticaret Değerleri (Milyar Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	2.936.262	23.370.620	26.306.882
2018	2.912.539	20.719.061	23.631.600
2019	2.726.571	19.127.972	21.854.543
2020	2.866.389	23.040.812	25.907.201
2021	3.664.700	32.240.181	35.904.881

Kaynak: Trademap, 2022

Yıllar itibariyle Türkiye'nin Çin'e yaptığı ihracat artmıştır. Fakat hem Çin'in ithalat potansiyeli hem de Türkiye'nin de üretim ve ihracat yapabilme kapasitesi göz önüne alındığında yeterli bulunmamaktadır (GEBZETO, 2014: 19). Tablo 24'de görüldüğü üzere ikili ilişkilerde dış ticaret 2021'de 35,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir ve 2020 yılına göre 10 milyar civarında artmıştır. Türkiye'nin ihracatı 2021'de 3,6 milyar dolar civarındayken ithalatı 32,2 milyar dolar civarında olmuştur.

Tablo 25

Türkiye-İrak Dış Ticaret Değerleri (Milyar Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	9.054.612	1.527.573	10.582.185
2018	8.346.276	1.420.433	9.766.709
2019	10.224.285	2.678.193	12.902.478
2020	9.142.515	8.201.655	17.344.170
2021	11.133.427	1.664.100	12.797.527

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 25'e bakıldığında 2021 yılında Türkiye-İrak ticaret hacmi 12,7 milyar dolardır. Türkiye ve Irak arasında ticaret hacmi genel olarak 10 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Son beş yılda ticaret hacmi artmıştır. Dış ticaret dengesi genel olarak

Türkiye lehinde gerçekleşmiştir. 2021 yılında Türkiye'nin Irak'a ihracatı 11,1 milyar dolar ve yaptığı ithalat ise azalarak 1,6 milyar dolar civarında olmuştur.

Tablo 26

Türkiye-Kazakistan Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	746.244	1.463.158	2.209.402
2018	695.265	1.470.257	2.165.522
2019	900.182	1.403.956	2.304.138
2020	985.685	1.180.549	2.166.234
2021	1.288.391	1.595.313	2.883.704

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 26'da görüldüğü Türkiye'nin Kazakistan'a ihracatı 2021 yılında 1,2 milyar dolar, Kazakistan'dan ithalatı ise 2021 yılında 1,5 milyar dolar olmuştur. Dış ticaret hacmi ise 2,8 milyar olmuştur.

Tablo 27

Türkiye-Libya Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	880.729	247.965	1.127
2018	1.498.326	367.010	1.865
2019	2.069.669	483.502	2.552
2020	1.653.078	1.674.297	3.327
2021	2.769.470	821.796	3.591

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 27'de görüldüğü üzere Türkiye'nin Libya'ya ihracatı 2021 yılında 2,7 milyar dolar, ithalatı ise 821 milyon dolar seviyesindedir. Buna ilaveten, Libya'ya dış ticaret istatistiklerinde verilmeyen 40-60 milyon dolar seviyelerinde bavul ticareti de yapılmaktadır.

2010 yılından önce Türkiye Libya ile ticaretinde dış ticaret açığı vermektedir. 2010 yılından sonra Türkiye'nin Libya'ya olan ihracatı artmıştır ve Libya'dan ithalatı azalmıştır. Bu durumda Türkiye dış ticaret açığı yerine dış ticaret fazlası vermeye başlamıştır (Ticaret Bakanlığı, 2022: 13) (10). Tablo 27'de görüldüğü üzere 2021 yılında ise Türkiye'nin Libya'ya olan ihracatı Libya'dan olan ithalatını aşarak dış ticaret Türkiye lehine olmuştur.

Tablo 28

Türkiye-Makedonya Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	360.253	101.147	461.400
2018	396.838	107.928	504.766
2019	408.908	107.585	516.493
2020	415.936	130.733	546.669
2021	570.578	201.540	772.118

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 28'de görüldüğü üzere 2021 yılında Makedonya ile Türkiye'nin ticaret hacmi en yüksek seviyesine ulaşmıştır ve 772 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında Türkiye'nin Makedonya'ya ihracatı 570 milyon dolar Makedonya'dan ithalatı ise 201 milyon dolar seviyesinde olmuştur.

Makedonya'ya baktığımızda Makedonya'da Türkiye'ye bakış oldukça pozitifdir. Bu pozitif ülke imajı, Türk malı algısını da olumlu olarak desteklemekte, Türk malları; kalitesi, tasarımı ve uygun fiyatı ile beğenilmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2022: 13) (9).

Malezya ile Türkiye'nin dış ticaretine baktığımızda 2020 yılında Türkiye'den Malezya'ya 381 milyon dolar ihracat, 1,9 milyar dolar ithalat yapılmıştır. Dış ticaret hacmi ise 2,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2021 yılında Türkiye'nin Malezya'ya ihracatı 445 milyon dolar, Malezya'dan ithalatı ise artarak 3 milyar dolar civarında olmuştur. 2021 yılında ticaret hacmi 3,5 milyar dolar olmuştur.

Tablo 29

Türkiye-Malezya Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	286.255	3.138.558	3.424.813
2018	365.406	2.132.979	2.498.385
2019	354.238	1.847.831	2.202.838
2020	381.913	1.990.602	2.372.515
2021	445.157	3.098.069	3.543.226

Kaynak: Trademap, 2022

Malezya ve Türkiye dış ticaretinde Türkiye'nin dış ticaret açığı artmıştır. Bunun da nedeni Malezya firmaları Avrupa'ya daha yakındır. Aynı zamanda 2015 yılında yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması sebebiyle Türkiye'ye daha çok ilgili olmalarındandır. Ancak bizim firmalarımız mesafedeki uzaklık sebebiyle bu pazara yeterli kadar ilgili olmamıştır ve Türkiye'nin ihracatının istenildiği seviyede gerçekleşmemesinin sebeplerinden bir tanesidir (Ticaret Bakanlığı, 2021: 11) (2).

Tablo 30

Türkiye-Rusya Dış Ticaret Değerleri (Milyar Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	2.734.316	19.514.094	22.248.410
2018	3.399.827	21.989.574	25.389.401
2019	4.153.202	23.116.867	27.270.069
2020	4.506.813	17.829.236	22.336.049
2021	5.776.432	28.959.036	34.735.468

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 30'a baktığımızda 2020 yılında Türkiye Rusya'ya 4,5 milyar dolarlık ihracat, 17,8 milyar dolarlık ithalat yapmıştır. 2021 yılında Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatı 2020 yılına kıyasla artarak 5,7 milyar dolar, ithalatı da 2020 yılına kıyasla artarak 28,9 milyar dolar olarak gerçekleştirmiştir. Rusya ile Türkiye'nin ticaret hacmi 2020 yılında 22,3 milyar dolar olarak gerçekleşirken 2021 yılında 34,7 milyar dolar olmuştur.

Sovyetler Birliği zamanında da Türkiye ile Rusya önemli ticaret ortaklarıydı. 1992 yılında Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra da ticari ilişkiler artarak devam etmiştir. Coğrafi konum olarak yakın olunması, Türkiye ile Rusya arasındaki hem ticari hem de ekonomik ilişkilerin ilerlemesinde ciddi bir fayda sağlamaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2021: 14) (3).

Tablo 31

Türkiye-Sırbistan Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	987.853	422.882	1.410.735
2018	1.168.265	335.683	1.503.948
2019	1.302.382	446.288	1.748.670
2020	1.382.314	445.909	1.828.223
2021	2.039.329	471.001	2.510.330

Kaynak: Trademap, 2022

Hem iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler hem de Türk mallarının Avrupa Birliği ülkelerine ulaştırılması bakımından Sırbistan Türkiye için son derece öneme sahiptir.

Tablo 31'e bakıldığında Türkiye ile Sırbistan'ın ticaret hacmi 2020 yılında 1,8 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Sırbistan'a ihracatı 1,3 milyar dolar, Sırbistan'dan ithalatı ise 445 milyon dolar civarında olmuştur. 2021 yılına bakıldığında Türkiye'nin Sırbistan'a ihracatı 2 milyar dolara yükselmiştir, ithalatı ise 471 milyon dolar olarak olmuştur. 2021 yılında ticaret hacmi 2,5 milyar dolara çıkmıştır.

Tablo 32

Türkiye-Tayland Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	165.702	1.983.171	2.148.873
2018	278.461	1.372.407	1.650.868
2019	270.592	1.140.705	1.411.297
2020	184.010	1.210.574	1.394.584
2021	236.234	1.644.713	1.880.947

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 36'ya bakıldığında Türkiye ile Tayland arasındaki ticaret hacmi 2020 yılında 1,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Tayland'a ihracatı aynı yıl 184 milyon dolar, Tayland'dan ithalatı ise 1,2 milyar dolar civarında olmuştur. 2021 yılında ise Türkiye'nin Tayland'a yaptığı ihracat 236 milyon dolar, ithalatı ise 1,6 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. 2021 yılında iki ülke arasında ticaret hacmi 1,8 milyar dolardır.

Tablo 33

Türkiye-Türkmenistan Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	1.037.980	403.553	1.441.533
2018	467.202	260.995	728.197
2019	744.766	344.774	1.089.540
2020	786.966	319.387	1.106.353
2021	984.972	710.865	1.695.837

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 33'de görüldüğü üzere Türkiye'nin Türkmenistan'a ihracatı 2021 yılında, 2020 yılına göre artmış ve 984 milyon dolar olmuştur. Türkmenistan'dan ithalatı ise 2021 yılında bir önceki yıla göre iki kat artarak 710 milyon dolar olmuştur. 2021 yılında Türkmenistan ile Türkiye'nin ticaret hacmi 1,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 34

Türkiye'nin Orta Düzeyde Yüksek Gelirli Ülkelerden İhracatının Toplam İhracatı İçerisindeki Payı (%)

Orta Düzeyde Yüksek Gelirli Ülkeler	2017	2018	2019	2020	2021
Rusya	1,7	2	2,3	2,7	2,6
Çin	1,9	1,7	1,5	1,7	1,6
Irak	5,8	5	5,7	5,4	4,9
Bulgaristan	1,8	1,6	1,5	1,6	1,8
Azerbaycan	0,9	0,9	1	1,2	1
Libya	0,6	0,9	1,1	1	1,2
Kazakistan	0,5	0,4	0,5	0,6	0,6
Türkmenistan	0,7	0,3	0,4	0,5	0,4
Makedonya	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
Malezya	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Sırbistan	0,6	0,7	0,7	0,8	0,9
Tayland	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
Brezilya	0,2	0,3	0,3	0,3	0,5
Bosna Hersek	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3
Toplam	15,4	14,7	15,8	16,6	16,4

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 34'e baktığımızda Rusya'nın Türkiye'nin toplam ihracatından aldığı pay son 5 yıldır artmaktadır. Çin Türkiye'nin toplam ihracatından 2021 yılında %1,6'lık pay almıştır ve bir önceki yıla göre azalmıştır. Irak ise 2021 yılında Türkiye'nin toplam ihracatından %4,9'luk pay almıştır. Bulgaristan 2021 yılında %1,8'lik pay ile bir önceki yıla göre Türkiye'nin ihracatında payını artırmıştır. Azerbaycan'a baktığımızda 2016 ile 2018 yılları arasında Türkiye'nin toplam ihracatından aldığı pay aynı kalmış fakat bu oran son 2 yıldır artmaya başlamıştır. Libya Türkiye'nin toplam ihracatından 2021 yılında %1,2'lik pay almıştır. Kazakistan 2021 yılında Türkiye'nin toplam ihracatında %0,6'lık paya sahiptir. Türkmenistan ise Türkiye'nin toplam ihracatındaki payını bir önceki yıla göre artırmış ve

%0,4'lük pay almıştır. Makedonya son 4 yıldır Türkiye'nin toplam ihracatında aynı paya sahiptir. 2021 yılında bu pay %0,3'e çıkmıştır. Malezya'da Türkiye'nin toplam ihracatında 2017 yılından beri %0,2'lik paya sahiptir. Sırbistan'ın Türkiye'nin toplam ihracatından aldığı pay son 5 yıldır artış göstermiştir. Tayland 2021 yılında Türkiye'nin toplam ihracatında %0,1'lik paya sahiptir. Brezilya son 3 yıldır Türkiye'nin toplam ihracatında %0,3'lük paya sahiptir. Bu pay 2021 yılında %0,5'e yükselmiştir. Bosna Hersek 2021 yılında Türkiye'nin toplam ihracatından %0,3'lük pay almıştır. Tabloda verilen orta düzeyde yüksek gelirli ülkelerin Türkiye'nin toplam ihracatından aldığı pay 4 yıldır artmaktadır ve 2021 yılında ise %16,4'lük paya düşmüştür.

Tablo 35

Türkiye'nin En Çok İhracat Yaptığı 10 Fası (Milyon Dolar)

ÜRÜNLER	2017	2018	2019	2020	2021
Motorlu Kara Taşıtları, Traktör, Bisiklet, Motosiklet ve diğerleri	23.940	26.758	26.901	22.098	25.030
Nükleer Reaktörler, Kazan; Makina ve Cihazlar, Aletler, Parçaları	13.825	15.827	17.763	16.797	20.778
Demir ve Çelik	8.230	11.546	10.020	8.803	17.075
Elektrikli Makina ve Cihazlar, Aksam ve Parçaları	8.089	8.722	9.749	9.307	12.013
İnciler, Kıymetli Taş ve Metal Mamulleri, Madeni Paralar	10.879	7.172	7.332	6.693	10.962
Örme Giyim Eşyası ve Aksesuarları	8.840	9.043	9.206	8.387	10.784
Plastik ve Plastikten Mamul Eşya	5.474	6.042	6.805	6.971	10.016
Demir veya Çelikten Eşya	5.598	6.533	6.689	6.363	8.802
Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar ve Bunların Damıtılmasından Elde Edilen Ürünler, Mineral Mumlar	4.327	4.441	8.449	4.715	8.516
Örülmemiş Giyim Eşyası ve Aksesuarları	5.947	6.262	6.873	6.600	7.515

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 35’de görüldüğü üzere 2020 yılında olduğu gibi 2021 yılında en fazla ihracatını yaptığımız fasıl Motorlu Kara Taşıtları, Bisiklet, Traktör, Motosiklet ve diğerleri olmuştur.

Tablo 36

Türkiye’nin Orta Düzeyde Yüksek Gelirli Ülkelerden İthalatının Toplam İthalatındaki Payı (%)

Orta Düzeyde Yüksek Gelirli Ülkeler	2017	2018	2019	2020	2021
Rusya	8,3	9,9	11	8,1	10,7
Çin	10	9,3	9,1	10,5	11,9
Irak	0,7	0,6	1,3	3,7	0,6
Bulgaristan	1,2	1,1	1,1	1	0,9
Azerbaycan	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3
Libya	0,1	0,2	0,2	0,8	0,3
Kazakistan	0,6	0,7	0,7	0,5	0,6
Türkmenistan	0,2	0,1	0,2	0,1	0,3
Makedonya	0	0	0,1	0,1	0,1
Malezya	1,3	1	0,9	0,9	1,1
Sırbistan	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Tayland	0,8	0,6	0,5	0,6	0,6
Brezilya	1,1	1,5	1,3	1,5	1,4
Bosna Hersek	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Toplam	26,2	27,1	28,5	29,9	29,1

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 36’da görüldüğü üzere Rusya’nın Türkiye’nin toplam ithalatından aldığı pay 2020 yılına göre artarak %10,7 olmuştur. Çin’in toplam ithalattan aldığı pay 2020 yılına göre artmıştır ve %11,9 olmuştur. Irak’ın toplam ithalattaki payı 2020 yılına oranla azalmıştır. Bulgaristan’ın toplam ithalattan aldığı pay 2021 yılında %0,9 olmuştur. Azerbaycan’ın toplam ithalattan aldığı pay 2021 yılında %0,3’dür. Libya’nın toplam ithalattaki payı 2020 yılına göre azalmıştır ve %0,3’dür. Kazakistan’ın 2021 yılında toplam ithalattan aldığı pay

%0,6'dır. Türkmenistan'ın 2021 yılında toplam ithalattan aldığı pay önceki yıllara göre artarak %0,3 olmuştur. Makedonya'nın toplam ithalattan aldığı pay son 3 yıldır %0,1'dir. Malezya'nın toplam ithalattan aldığı pay 2020 yılına göre artarak %1,1 olmuştur. Sırbistan'ın ise son 5 yıldır toplam ithalattan aldığı pay 0,2'dir. Tayland'ın 2021 yılında toplam ithalattan aldığı pay 0,6'dır. Brezilya ise toplam ithalattan %1,4'lük paya sahiptir. Bosna Hersek ise son 5 yıldır toplam ithalattan %0,1'lik pay almaktadır. Tabloda verilen orta düzeyde yüksek gelirli ülkelerin Türkiye'nin toplam ithalatından aldığı pay son yıllarda artmaktadır ve 2021 yılında toplam ithalattan %29,1'lik paya sahiptirler. Tablo 37'de görüldüğü üzere 2021 yılında en fazla mineral yakıtlar ve yağların ithali yapılmıştır.

Tablo 37

Türkiye'nin En Çok İthalat Yapılan 10 Fası (Milyon Dolar)

Ürünler	2017	2018	2019	2020	2021
Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar	37.204	43.005	41.733	28.925	50.691
Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; parçaları	27.164	25.769	22.158	25.271	30.965
Demir ve Çelik	16.761	18.401	15.049	15.102	27.617
Elektrikli Makina ve Cihazlar, Aksam ve Parçaları	21.152	16.569	15.450	17.139	19.966
Plastik ve Plastikten Mamul Eşya	13.264	12.937	11.799	11.738	17.590
Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların parça ve aksesuarları	17.427	13.895	10.008	15.291	15.594
Organik Kimyasal Ürünler	5.387	5.973	5.965	5.888	9.342
Tabii veya kültür inciler, kıymetli taşlar, kıymetli metaller vb.	17.443	12.556	13.366	26.590	7.073
Eczacılık Ürünleri	4.449	4.363	4.911	4.958	6.874
Alüminyum ve Alüminyumdan eşya	3.469	3.872	3.636	3.407	6.592

Kaynak: Trademap, 2022

2.4.2. Türkiye'nin Yüksek Gelirli Ülkelerle Olan İhracatı ve İthalatı

Tablo 38

Türkiye'nin İhracat ve İthalat Yaptığı Yüksek Gelir Grubunda Olan Ülkelerin Kişi Başına Düşen Milli Gelirleri 2020 (ABD Doları)

Ülkeler	Kişi Başına Düşen Milli Gelir
Almanya	47.470
ABD	64.550
Birleşik Krallık	39.700
İtalya	32.290
Hollanda	51.060
İspanya	27.360
Fransa	39.480
Suudi Arabistan	21.930
Yunanistan	17.930
Birleşik Arap Emirlikleri	39.410
Avusturya	48.350
Polonya	15.240
Japonya	40.360
Kore Cumhuriyeti	32.960

Kaynak: Worldbank, 2022

Yukarıdaki Tablo 38'de görüldüğü gibi 14 ülkenin kişi başına düşen milli gelirleri 12,375 doların üstü olup dünya bankası sınıflandırmasına göre Yüksek Gelirli Ülkeler sınıfına girmektedir. Bu 14 ülke arasından yıllık kişi başına düşen milli geliri en fazla olan ülke 65.910 dolar ile ABD'dir. Yine 14 ülke arasından yıllık kişi başına düşen milli geliri en düşük olan ülke 15.270 dolar ile Polonya'dır.

Almanya'ya baktığımızda 10 milyar doların üzerinde ihracat yaptığı 27 ülke vardır. Almanya'nın ihracatını yaptığı ürünlerden öne çıkanları nükleer reaktörler, kazanlar, makine ve aksesuarlar olarak sıralayabiliriz. Almanya'nın ihracatında bu ürünler %17,5'lik pay almaktadır (İHKİB, 2021: 3) (1).

Tablo 39

2021 Yılında Almanya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	ABD	8,9	Çin	11,8
2	Çin	7,5	Hollanda	7,6
3	Fransa	7,4	ABD	6
4	Hollanda	6,7	Polonya	5,7
5	Polonya	5,7	İtalya	5,4
6	İtalya	5,5	Fransa	5,2
7	Avusturya	5	Çek Cumhuriyeti	4,2
8	Birleşik Krallık	4,8	İsviçre	4,1
9	İsviçre	4,5	Belçika	4
10	Belçika	3,7	Avusturya	3,8

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 39'da görüldüğü üzere Almanya'nın en çok ihracat yaptığı ülkeler ABD, Çin, Fransa, Hollanda ve Polonya'dır. İhracatındaki ilk 5 ülkenin toplam ihracatı içindeki payı %36,2'dir. Türkiye ise Almanya'nın ihracat yaptığı ülkeler arasında 16. sırada yer almaktadır ve toplam ihracatı içerisinde payı %1,5'dir. Almanya'nın en çok ithalat yaptığı ülkeler, Çin, Hollanda, ABD, Polonya ve İtalya'dır. İthalatındaki 5 ülkenin toplam ithalatı içindeki payı %36,5'dir. Türkiye ise Almanya'nın toplam ithalatından aldığı pay %1,5'dir ve Almanya'nın ithalatında 18. sıradadır.

ABD'ye baktığımızda 2021 yılında Amerika'nın başlıca ihracatını yaptığı ürünler makineler, elektrikli makine ve cihazlar, mekanik cihazlar ve aletler, mineral yakıtlar, yağlar, motorlu kara taşıtları, optik, fotoğraf, ölçü, tıbbi alet ve cihazlar, plastikler ve mamulleri, mücevherci eşyası, eczacılık ürünleri, organik kimyasallar, petrol ve petrol yağlarıdır. ABD'nin 2020 yılında ithalatını yaptığı ürünler ise tıbbi alet ve cihazlar, mekanik cihazlar ve aletler, yağlar, makineler, elektrikli makine ve cihazlar, mineral yakıtlar, organik kimyasallar, motorlu kara taşıtları, yağlar, plastik ve mamulleri, prefabrik yapılar, eczacılık ürünleri, , mobilyalar, aydınlatma cihazları, mücevherci eşyasıdır.

Tablo 40

2021 Yılında ABD'nin En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Kanada	17,5	Çin	18,4
2	Meksika	15,8	Meksika	13,2
3	Çin	8,6	Kanada	12,5
4	Japonya	4,3	Japonya	4,7
5	Kore Cumhuriyeti	3,7	Almanya	4,7
6	Almanya	3,7	Vietnam	3,7
7	Birleşik Krallık	3,5	Kore Cumhuriyeti	3,4
8	Hollanda	3,1	Tayvan	2,7
9	Brezilya	2,7	Hindistan	2,6
10	Hindistan	2,3	İrlanda	2,5

Kaynak: Trademap, 2022

Yukarıdaki Tablo 40'da görüldüğü üzere ABD'nin en fazla ihracat yaptığı ülkeleri Kanada, Meksika, Çin, Japonya ve İngiltere olarak sıralayabiliriz. ABD'nin toplam ihracatında bu ilk 5 ülkenin payı %49,9'dur. Türkiye ise ABD'nin ihracat yaptığı ülkeler arasında 27. sırada yer almaktadır ve toplam ihracatı içerisinde %0,7'lik bir payı bulunmaktadır. ABD'nin en fazla ithalat yaptığı ülkeleri Çin, Meksika, Kanada, Japonya ve Almanya olarak sıralayabiliriz. ABD'nin toplam ithalatı içerisinde bu ilk 5 ülkenin payı %54,2'dir. Türkiye ise ABD'nin ithalat yaptığı ülkelerin içerisinde %0,6'lik payı vardır ve 25. sırada yer almaktadır.

ABD uluslararası ticarete, sermaye ve teknoloji yoğun mallar açısından karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. En fazla ihracatını yaptığı ürün gruplarını da bu mallar olmaktadır (UİB, 2018: 7) (2).

Birleşik Krallığa baktığımızda Trademap verilerine göre 2021 yılında 468 milyar dolar değerinde dünyaya ihracat yapmıştır. 2021 yılında 689 milyar dolar değerinde dünyaya ithalat yapmıştır. 2021 yılında Birleşik Krallık'ın 2020 yılına göre ihracatı %18, ithalatı %9

azalmıştır. Ülke, dünya ihracatında 11. sırada (%2,3 pay); dünya ithalatında 5. (%3,6 pay) sırada gelmektedir.

Tablo 41

2021 Yılında Birleşik Krallığı'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	ABD	12,8	Çin	13,2
2	Almanya	8,7	Almanya	10,9
3	İsviçre	8,5	ABD	8,7
4	Hollanda	7,5	Hollanda	6,3
5	İrlanda	6,2	Norveç	5,2
6	Fransa	5,6	Belçika	4,5
7	Çin	4,5	Fransa	4,5
8	Belçika	4,3	İtalya	3,7
9	Serbest Bölge	3,4	Rusya	3,6
10	İtalya	2,6	İspanya	3

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 41'de görüldüğü üzere Birleşik Krallığı'nın en çok ihracat yaptığı ülkeleri ABD, Almanya, İsviçre, Hollanda ve İrlanda olarak sıralayabiliriz. Birleşik Krallığı'nın toplam ihracatında ilk 5 ülkenin payı %43,7'dir. Türkiye ise Birleşik Krallığı'nın ihracat yaptığı ülkeler arasında 19. sıradadır ve toplam ihracatı içerisinde %1,3'lük bir payı vardır. Birleşik Krallığı'nın en çok ithalat yaptığı ülkeleri Çin, Almanya, ABD, Hollanda ve Norveç şeklinde sıralayabiliriz. Toplam ithalatında ilk 5 ülkenin aldığı pay %44,3'dir. Türkiye ise Birleşik Krallığı'nın toplam ithalatından aldığı pay %2,2'dir ve ithalatında 14. sırada yer alır.

Brexit'den sonra Birleşik Krallık Ready to Trade sloganıyla 13 tane ülke ile ticaret ilişkilerini daha iyi hale getirmeyi hedeflemiştir. Bu 13 ülke: Japonya, Türkiye, Güney Kore, Meksika, Güney Afrika Cumhuriyeti, Brezilya, Birleşik Arap Emirlikleri, Hindistan, Singapur, Çin, Avustralya, ABD, Kanada'dır (Ticaret Bakanlığı, 2022: 10-11) (2).

Tablo 42

2021 Yılında İtalya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Almanya	13	Almanya	16,2
2	Fransa	10,2	Fransa	8,4
3	ABD	9,6	Çin	8,3
4	İsviçre	5,3	Hollanda	5,9
5	İspanya	5	İspanya	5,2
6	Birleşik Krallık	4,5	Belçika	4,5
7	Belçika	3,5	ABD	3,4
8	Polonya	3,1	Rusya	3
9	Çin	3	Polonya	2,6
10	Hollanda	2,9	İsviçre	2,4

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 42'de görüldüğü üzere İtalya'nın en yoğun ihracat yaptığı ülkeler Almanya, Fransa, ABD, İsviçre ve İspanya'dır. İtalya'nın toplam ihracatında bu 5 ülkenin aldığı pay %43,1'dir. Türkiye ise İtalya'nın ihracat yaptığı ülkeler arasında 12. sıradadır ve toplam ihracatı içerisinde %1,8'lik bir payı vardır. İtalya'nın en fazla ithalat yaptığı ilk 5 ülke, Almanya, Çin, Fransa, Hollanda ve İspanya'dır. İtalya'nın toplam ithalatından ilk 5 ülkenin aldığı pay %44'dür. Türkiye ise İtalya'nın toplam ithalatından %2,1'lik pay ile 12. sıradadır.

İtalya'nın ihracatını yaptığı en önemli ürün gruplarını, makinalar, organik kimyasallar, mekanik cihazlar ve aletler, demir ve çelikten eşya, tıbbi alet ve cihazlar, motorlu kara taşıtları, eczacılık ürünleri, optik, fotoğraf, ölçü, elektrikli makine ve cihazlar, mücevherci eşyası, mobilyalar, plastikler ve mamulleri, mineral yakıtlar, yağlar, aydınlatma cihazları, örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı olarak sıralanabilir. İtalya'nın ithal ettiği ürün grupları ise makineler, mekanik cihazlar ve aletler, eczacılık ürünleri, elektrikli makine ve cihazlar, plastik ve mamulleri, mücevherci eşyası, demir ve çelik, , motorlu kara taşıtları, optik, fotoğraf, ölçü, tıbbi alet ve cihazlar olarak sıralayabiliriz.

Tablo 43

2021 Yılında Hollanda'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Almanya	22,8	Almanya	17,3
2	Belçika	10,8	Çin	10,2
3	Fransa	8,1	Belçika	9,9
4	Serbest Bölge	6,8	ABD	7,6
5	ABD	4,8	Serbest Bölge	5,4
6	İtalya	4,3	Fransa	3,5
7	İspanya	3,1	Rusya	3,5
8	Polonya	3,1	Norveç	2,9
9	Çin	2,4	İtalya	2,8
10	İsveç	2	Polonya	2,1

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 43'de görüldüğü üzere Hollanda'nın yoğun olarak ihracat yaptığı ülkeler Almanya, Belçika, Fransa, Serbest Bölge ve ABD'dir. Hollanda'nın toplam ihracatında bu 5 ülkenin payı %53,3'dür. Türkiye ise Hollanda'nın ihracat yaptığı ülkeler arasında 18. sıradadır ve toplam ihracatı içerisinde %1,1'lik bir payı vardır. Hollanda'nın en fazla ithalat yaptığı ülkeler Almanya, Çin, Belçika, ABD ve Serbest Bölge'dir. Hollanda'nın toplam ithalatından bu 5 ülkenin aldığı pay %50,4'dür. Türkiye ise Hollanda'nın toplam ithalatında %0,8'lik paya sahiptir ve 24. Sıradadır.

Hollanda daha yoğun olarak komşu ülkeleri ile ticaret yapmaktadır. Ticaret stratejisi ürünleri dünyadaki en uygun fiyata ve kaliteye satın alıp, üretimin az talebin fazla olduğu Avrupa ülkelerine satmaktır. Re-eksportt ihracatının büyük bir kısmını oluşturmaktadır ve sürekli dış ticaret fazlası verilmektedir. Dış ticaretinde Avrupa Birliği ülkeleri ilk sıralardadır. AB üyesi ülkeler en önemli ihracat pazarlarıdır. Fakat son dönemlerde ihracatçılar uzak pazarlara yönelmişlerdir ve AB haricindeki ülkelere satışlar artmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2022: 7) (6).

Tablo 44

2021 Yılında İspanya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Fransa	15,2	Almanya	10,6
2	Almanya	9,8	Çin	9,7
3	İtalya	8	Fransa	9,5
4	Portekiz	7,5	İtalya	6,3
5	Birleşik Krallık	5,5	Europe Othr. Nes	5,9
6	Europe Othr. Nes	4,5	ABD	4,7
7	ABD	4,5	Hollanda	4,6
8	Belçika	4,4	Portekiz	3,8
9	Hollanda	3,5	Belçika	2,6
10	Morocco	2,9	Birleşik Krallık	2,4

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 44'de görüldüğü üzere İspanya'nın yoğun olarak ihracat yaptığı ülkeler Fransa, Almanya, İtalya, Portekiz ve Birleşik Krallık' tır. İspanya'nın toplam ihracatında ilk ülkenin payı %46'dır. Türkiye ise İspanya'nın ihracat yaptığı ülkeler arasında 14. sıradadır ve toplam ihracatı içerisindeki payı %1,7'dir. İspanya'nın en fazla ithalat yaptığı ülkeler Almanya, Çin, Fransa, İtalya ve Europe Other Nes.'dir. İspanya'nın toplam ithalatı içerisinde ilk 5 ülkenin payı %42'dir. Türkiye ise İspanya'nın toplam ithalatında %2,3'lük pay ile 12. sıradadır.

İspanya 1986 yılında Avrupa Birliğine tam üye olmuştur. Bununla beraber Avrupa Birliği'nin bütün ortak politikaları ile birlikte ortak ticaret politikasını da üstlenmiştir. Avrupa Birliği'nin ortak gümrük tarifelerini uygulamaya başlamıştır. Bundan dolayı İspanya'nın Avrupa Birliği'nden yaptığı ithalattan gümrük vergisi alınmamaktadır. Avrupa Birliği'ne üye olmayan ülkelere ithalat yapılan mallar için Avrupa Birliği ortak gümrük tarifeleri uygulanmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği üyesi ülkelere ithalat yapılırken izin ve miktar kısıtlaması yoktur (SALİHLİTİSO, 2019: 20) (2).

Tablo 45

2021 Yılında Fransa'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Almanya	14,2	Almanya	13,6
2	İtalya	8,1	Çin	10,7
3	Belçika	7,7	İtalya	7,8
4	İspanya	7,6	Belçika	7,6
5	ABD	7,3	İspanya	7,1
6	Birleşik Krallık	5,9	ABD	5,7
7	Çin	5	Hollanda	4,8
8	Hollanda	4,1	Birleşik Krallık	3,6
9	İsviçre	3,6	İsviçre	2,5
10	Polonya	2,5	Polonya	2,3

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 45'de görüldüğü üzere Fransa'nın yoğun olarak ihracat yaptığı ülkeler, Almanya, İtalya, Belçika, İspanya ve ABD'dir. Fransa'nın toplam ihracatında ilk 5 ülkenin payı %44,9'dur. Türkiye ise Fransa'nın ihracat yaptığı ülkeler arasında 11. sıradadır ve toplam ihracatı içerisinde %1,5'lik bir payı vardır. Fransa'nın en fazla ithalat yaptığı ülkeler Almanya, Çin, İtalya, İspanya ve Belçika'dır. Fransa'nın ithalatında ilk 5 ülkenin payı %46,8'dir. Türkiye ise Fransa'nın ithalatında %1,5'lik paya sahiptir ve 14. sıradadır.

Fransa'ya baktığımızda ülkenin en fazla ihracatını yaptığı ürün grupları muhtelif kimyasal maddeleri, makineler, mekanik cihazlar ve aletler, meşrubat, alkollü içkiler ve sirke, motorlu kara taşıtları, plastikler ve mamulleri, elektrikli makine ve cihazlar, hava taşıtları, eczacılık ürünleri, uçucu yağlar ve kozmetikleri, optik, fotoğraf, ölçü, tıbbi alet ve cihazlar olarak sıralayabiliriz. Fransa'nın en fazla ithalatını yaptığı ürün grupları, makinalar, plastikler ve mamulleri, eczacılık ürünleri, mekanik cihazlar ve aletler, elektrikli makine ve cihazlar, motorlu kara taşıtları, mineral yakıtlar, yağlar, optik, fotoğraf, ölçü, tıbbi alet ve cihazlar, organik kimyasallar, hava taşıtlarıdır.

Tablo 46

2021 Yılında Suudi Arabistan'ın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Serbest Bölge	77	Çin	20,4
2	Çin	3,5	ABD	10,2
3	Birleşik Arap Em.	2	Birleşik Arap Emi.	8,2
4	Hindistan	1,8	Hindistan	5,3
5	Türkiye	1,3	Almanya	4,9
6	Singapur	1,2	Japonya	4
7	Belçika	1	İtalya	3
8	Mısır	0,9	Mısır	2,8
9	ABD	0,9	Fransa	2,7
10	Ürdün	0,6	Birleşik Krallık	2,4

Kaynak: Trademap, 2022

Suudi Arabistan'a baktığımızda Tablo 46'da görüldüğü üzere Suudi Arabistan'ın yoğun olarak ihracat yaptığı ülkeler Serbest Bölge, Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Hindistan ve Türkiye'dir. Suudi Arabistan'ın toplam ihracatındaki bu ilk 5 ülkenin payı %85,6'dır. Türkiye ise Suudi Arabistan'ın toplam ihracatda %1,3'lük payı ile 5. sırada yer almaktadır. Suudi Arabistan'ın en çok ithalat yaptığı ülkeler, Çin, ABD, Birleşik Arap Emirlikleri, Almanya ve Hindistan'dır. Suudi Arabistan'ının toplam ithalatındaki bu ilk 5 ülkenin payı %49'dur.

Suudi Arabistan dünyanın en büyük petrol ihracatçısıdır. İstatistikî bilgilerin tutulduğu 1967 yılından günümüze kadar dış ticaret fazlası vermektedir. En önemli ihraç ürünü petroldür. OPEC içerisinde ülke fiyat belirleyici konumundadır. Ülkenin yaptığı petrol ihracatı, ekipman, malzeme ve tüketim malı ithalatını her dönemde karşılamıştır. Ülkenin ticaret fazlası da üretilen petrole ve petrolün fiyatına paralel olarak değişmektedir. Suudi Arabistan'ın petrol ve türevleri ihracatı toplam ihracatında %90'lık bir paya sahiptir (UİB, 2018: 6) (4).

Tablo 47

2021 Yılında Yunanistan'ın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	İtalya	9,9	Almanya	10,9
2	Almanya	7,3	İtalya	8,2
3	Kıbrıs	6	Çin	8
4	Türkiye	5,2	Rusya	6,9
5	Bulgaristan	4,7	Irak	6,6
6	Fransa	4,7	Hollanda	5,6
7	ABD	4,1	Fransa	4,1
8	Romanya	3,4	Türkiye	4
9	Birleşik Krallık	3,3	Kazakistan	3,6
10	İspanya	3	İspanya	3,5

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 47’de görüldüğü üzere Yunanistan’ın ihracatında en önemli ticaret ortakları İtalya, Almanya, Kıbrıs, Türkiye ve Bulgaristan’dır. Yunanistan’ın toplam ihracatında bu ilk 5 ülkenin payı %33,1’dir. Türkiye ise Yunanistan’ın ihracat yaptığı ülkeler arasında 4. sıradadır ve toplam ihracatı içerisinde %5,2’lik bir payı vardır. Yunanistan’ın en çok ithalat yaptığı ülkeleri Almanya, İtalya, Çin, Irak ve Rusya olarak sıralayabiliriz. Yunanistan’ın toplam ithalatındaki bu ilk 5 ülkenin payı %40,6’dır. Türkiye ise Yunanistan’ın ithalatında %4’lük payı vardır ve 8. sırada yer alır.

Yunanistan’ın ihracatının önemli bir kısmı petrol yağlarından oluşmaktadır. Ülkenin ilaç ihracatı son yıllarda önemli derecede artmıştır. İhracatını yaptığı ürünlerinin büyük bir bölümünü tarım ürünleri oluşturmaktadır (KUTSO, 2019: 23).

Tablo 48

2021 Yılında Birleşik Arap Emirlikleri'nin En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Hindistan	19,8	Çin	19,6
2	Japonya	12,5	Hindistan	12,9
3	Çin	11,5	ABD	8,7
4	Singapur	5,8	Hong Kong	5
5	Suudi Arabistan	5,8	Almanya	4,3
6	Hong Kong	4,7	Birleşik Krallık	4
7	Tayland	4,5	Japonya	3,6
8	İsviçre	4	İtalya	2,9
9	Pakistan	3,4	Türkiye	2,8
10	Kore Cumhuriyeti	3,4	Suudi Arabistan	2,8

Kaynak: Trademap, 2022

Birleşik Arap Emirlikleri'nin dış ticareti yapısına baktığımızda ekonomisi ve dış ticaret düzenlemeleri liberal özelliktedir (Ticaret Bakanlığı, 2022: 6) (1).

Tablo 48'de görüldüğü üzere Birleşik Arap Emirlikleri'nin yoğun olarak ihracat yaptığı ülkeler Hindistan, Japonya, Çin, Singapur ve Suudi Arabistan'dır. Toplam ihracatındaki bu ilk 5 ülkenin payı %55,4'dür. Türkiye ise Birleşik Arap Emirlikleri'nin ihracat yaptığı ülkeler arasında 15. sıradadır ve toplam ihracatı içerisinde %1,1'lik bir payı vardır. Birleşik Arap Emirlikleri'nin en fazla ithalat yaptığı ülkeler, Çin, Hindistan, ABD, Hong Kong ve Almanya'dır. Toplam ithalatında bu 5 ülkenin toplam payı %50,5'dir. Türkiye ise Birleşik Arap Emirlikleri'nin toplam ithalatında %2,8'lik pay ile 9. sıradadır.

Birleşik Arap Emirlikleri' liberal bir dış ticaret politikası uygulamaktadır. Uluslararası rekabetin yoğun olduğu serbest bir pazara sahiptir. Yabancı sermayeye açıktır. Hidrokarbon gelirleri, ekonomisi için çok önemli bir kaynaktır. Coğrafyası ve nüfusu küçüktür. Bundan dolayı dış ticaretini re-export yönünde geliştirmeye çalışmaktadır. Doğu Afrika-Ortadoğu Yakın Asya bölgesindeki en istikrarlı ve güvenli ülkedir (SALİHLİTİSO, 2019: 27) (1).

Tablo 49

2021 Yılında Avusturya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Almanya	30,4	Almanya	34,7
2	İtalya	6,5	İtalya	7,1
3	ABD	6,2	İsviçre	6,3
4	İsviçre	5,5	Çek Cumhuriyeti	5,6
5	Polonya	4,3	Hollanda	4,2
6	Slovakya	3,9	Çin	3,6
7	Fransa	3,5	Polonya	3,1
8	Macaristan	3,4	Macaristan	2,7
9	Çek Cumhuriyeti	2,8	Slovakya	2,7
10	Çin	2,8	Özel Kategori	2,3

Kaynak: Trademap, 2021

Tablo 49'de görüldüğü üzere Avusturya'nın en yoğun ihracat yaptığı ülkeler Almanya, ABD, İtalya, İsviçre ve Polonya'dır. Avusturya'nın toplam ihracatında bu ilk 5 ülkenin payı %52,9'dur. Türkiye ise Avusturya'nın toplam ihracatından aldığı pay %0,9'dur ve 21. sıradadır. Avusturya'nın en yoğun ithalat yaptığı ülkeler Almanya, İtalya, İsviçre, Çek Cumhuriyeti ve Hollanda'dır. Toplam ithalatındaki bu ilk 5 ülkenin payı %57,9'dur. Türkiye ise Avusturya'nın toplam ithalatından %1'lik pay ile 19. sırada yer alır.

Polonya'ya baktığımızda en çok ihracatını yaptığı ürün grupları makinalar, elektrikli makine ve cihazlar, mekanik cihazlar ve aletler, motorlu kara taşıtları, ithal ettiği ürün grupları elektrikli makina, makinalar, mekanik cihazlar, motorlu kara taşıtlarıdır.

Polonya'nın son dönemlerde dış ticaretinde yaşanan artış, önemli ölçüde uluslararası firmaların Avrupa Birliği pazarına yönelik yapılan üretimlerini Doğu Avrupa'ya yönlendirmeleri ve artan refah sonucunda tüketim harcamalarındaki artış ile açıklanmaktadır (UİB, 2018: 6) (3).

Tablo 50

2021 Yılında Polonya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Almanya	28,9	Almanya	21,9
2	Çek Cumhuriyeti	5,9	Çin	14,4
3	Birleşik Krallık	5,7	İtalya	5
4	Fransa	5,6	Rusya	4,5
5	Hollanda	4,2	Hollanda	3,9
6	İtalya	4,2	Fransa	3,5
7	Rusya	3	Çek Cumhuriyeti	3,2
8	ABD	2,9	ABD	3,1
9	İsveç	2,9	Kore Cumhuriyeti	2,4
10	İspanya	2,5	Belçika	2,3

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 50'de görüldüğü üzere Polonya'nın yoğun olarak ihracat yaptığı ülkeler Almanya, Çek Cumhuriyeti, Birleşik Krallık, Fransa ve Hollanda'dır. Polonya'nın toplam ihracatındaki bu ilk 5 ülkenin payı %50,3'dür. Türkiye ise Polonya'nın toplam ihracatındaki payı %0,9'dur 22. sırada yer alır. Polonya'nın en yoğun olarak ithalat yaptığı ülkeler Almanya, Çin, İtalya, Rusya ve Hollanda'dır. Polonya'nın toplam ithalatında bu ilk 5 ülkenin payı %49,7'dir. Türkiye ise Polonya'nın toplam ithalatından %1,8'lik pay ile 15. sırada yer alır.

Japonya'ya baktığımızda ülkenin ekonomisi önceden beri ihracata yöneliktir. Ülke genel olarak dış ticaret fazlası vermektedir. 2015 ile 2019 yılları arasında enerji fiyatlarındaki artış sebebiyle dış ticaret açığı vermiştir. Son 10 senede ülkenin dış ticareti yaklaşık %70, ihracatı yaklaşık %59 artmıştır. Japonya'nın genellikle ara malı ve hammadde ithalatı yaptığını ve mamul ürün ihracatı yaptığını söyleyebiliriz. Gıda ve enerji ithalatı yapmaktadır. İthalatı içerisinde gıda %9'luk, enerji ise %23'lük paya sahiptir. Bundan dolayı cari denge için dünya enerji fiyatları da önemli rol oynar. Asya bölgesi Japonya için en büyük ticaret alanıdır (Ticaret Bakanlığı, 2022: 6) (8).

Tablo 51

2021 Yılında Japonya'nın En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Çin	21,6	Çin	24
2	ABD	18	ABD	10,7
3	Tayvan	7,2	Avustralya	6,8
4	Kore Cumhuriyeti	6,9	Tayvan	4,3
5	Hong Kong	4,7	Kore Cumhuriyeti	4,2
6	Tayland	4,4	Suudi Arabistan	3,6
7	Almanya	2,7	Birleşik Arap Emi.	3,5
8	Singapur	2,6	Tayland	3,4
9	Vietnam	2,5	Almanya	3,1
10	Malezya	2,1	Vietnam	3

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 51'de görüldüğü üzere Japonya'nın yoğun olarak ihracat yaptığı ülkeler Çin, ABD, Güney Kore, Taipei, Chinese ve Hong Kong, Çin'dir. Japonya'nın toplam ihracatında bu ilk 5 ülkenin payı %39,4'dür. Türkiye ise Japonya'nın ihracat yaptığı ülkeler arasında 29. sırada yer almaktadır ve toplam ihracatı içerisinde %0,4'lük bir payı vardır. Japonya'nın en yoğun olarak ithalat yaptığı ülkeler, Çin, ABD, Avustralya, Taipei, Çin ve Güney Kore'dir. Japonya'nın toplam ithalatında bu ilk 5 ülkenin payı %51,1'dir. Türkiye ise Japonya'nın toplam ithalatında 0,1'lik paya sahiptir ve 55. sırada yer almaktadır.

Güney Kore'ye baktığımızda Güney Kore'nin ihracatını yaptığı başlıca ürün gruplarını makineler, mekanik cihazlar ve aletler, motorlu kara taşıtları, elektrikli makine ve cihazlar, mineral yakıtlar, yağlar, plastikler ve mamulleri, tıbbi alet ve cihazlar, demir ve çeliktir. Güney Kore'nin ithal ettiği ürün grupları ise elektrikli makine ve cihazlar, mineral yakıtlar, motorlu kara taşıtları, makineler, mekanik cihazlar olarak sıralayabiliriz.

Tablo 52

2021 Yılında Güney Kore'nin En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı 10 Ülke

En Çok İhracat Yaptığı 10 Ülke			En Çok İthalat Yaptığı 10 Ülke	
Sıra	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)	Ülke	Ülkenin Toplamdaki Payı (%)
1	Çin	25,3	Çin	22,5
2	ABD	14,9	ABD	12
3	Vietnam	8,8	Japonya	8,9
4	Hong Kong	5,8	Avustralya	5,4
5	Japonya	4,7	Suudi Arabistan	3,9
6	Tayvan	3,8	Vietnam	3,9
7	Hindistan	2,4	Tayvan	3,8
8	Singapur	2,2	Almanya	3,6
9	Meksika	1,8	Rusya	2,8
10	Almanya	1,7	Katar	1,9

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 52'da görüldüğü üzere Güney Kore'nin en fazla ihracat yaptığı ülkeler Çin, ABD, Vietnam, Hong Kong ve Japonya'dır. Güney Kore'nin toplam ihracatında bu ilk 5 ülkenin payı %59,5'dir. Türkiye ise Güney Kore'nin ihracat yaptığı ülkeler arasında 17. sıradadır ve toplam ihracatı içerisinde %1,1'lik bir payı vardır. Güney Kore'nin en yoğun olarak ithalat yaptığı ülkeler, Çin, ABD, Japonya, Avustralya ve Suudi Arabistan'dır. Güney Kore'nin toplam ithalatında bu 5 ülkenin payı %52,'dir. Türkiye'nin Güney Kore'nin toplam ithalatında payı %0,2'lik pay ile 45. sırada yer alır.

Tablo 53

Türkiye-Almanya Dış Ticaret Değerleri (Milyar Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	15,118,910	21,301,869	36,420,779
2018	16,137,388	20,407,294	36,544,682
2019	16,624,070	19,279,082	35,903,152
2020	15,980,400	21,732,800	37,713,200
2021	19.321.080	21.756.578	41.077.658

Kaynak: Trademap, 2022

Türkiye ile Almanya arasındaki ticaret hacmi 2020 yılında 37 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Almanya'ya ihracatı 15,9 milyar dolar, Almanya'dan ithalatı 21,7 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise Türkiye'nin Almanya'ya ihracatı 19,3 milyar dolara yükselmiş, ithalatı ise 21,7 milyar dolar da 2020 yılı ile aynı seviyede kalmıştır. 2021 yılında ticaret hacmi 41 milyar dolara çıkmıştır.

Avrupa Birliği'nin kurucu üyelerinden biri Almanya'dır. 1996 yılında yürürlüğe giren Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği'nden dolayı Türkiye'den Almanya'ya ATR belgesi ile gümrük vergisiz ihracat yapılabilmektedir (İHKİB, 2021: 6) (1).

Tablo 54

Türkiye-ABD Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	8,654,268	11,951,744	20,606,012
2018	8,304,672	12,377,681	20,682,353
2019	8,971,874	11,847,481	20,819,355
2020	10,183,213	11,525,182	21,708,395
2021	14.722.244	13.150.601	27.872.845

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 54'de görüldüğü üzere Türkiye ile ABD arasındaki ticaret hacmi 2020 yılında 21,7 milyar dolar iken 2021 yılında 27,8 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye'nin ABD'ye ihracatı 2020 yılında 10 milyar dolar, ithalatı 11,5 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise Türkiye'nin ABD'ye ihracatı 14,7 milyar dolara yükselmiştir, ithalatı ise 13 milyar dolar olmuştur.

İtalya'ya baktığımızda, Avrupa Birliği üyeliği için Türkiye'ye destek veren ülkelerin başında gelmektedir. Türkiye'nin en önemli ticaret ortaklarından. Türkiye ve İtalya birbirlerine yakın ülkelerdir. İtalya, Türkiye'nin komşu olduğu pazarlar girebilmesi için çok önemlidir. Bundan dolayı İtalya için Türkiye önemli bir ticaret ve yatırım ortağıdır (Ticaret Bakanlığı, 2021: 12) (1).

Tablo 55

Türkiye-İtalya Dış Ticaret Değerleri (Milyar Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	8.473.629	11.306.054	19.779.683
2018	9.560.597	10.155.669	19.716.266
2019	9.754.698	9.350.999	19.105.697
2020	8.082.942	9.201.429	17.284.371
2021	11.475.613	11.563.802	23.039.415

Kaynak: Trademap, 2022

Yukarıdaki Tablo 55’de belirtildiği üzere Türkiye ve İtalya arasındaki ticaret hacmi 2020 yılında 17 milyar dolar olmuştur. Türkiye’nin İtalya’ya ihracatı 8 milyar dolar, İtalya’dan ithalatı 9,2 milyar dolar civarında olmuştur. 2021 yılında ise Türkiye’nin İtalya’ya ihracatı 11,4 milyar dolara yükselmiştir, ithalatı ise 11,5 milyar dolar civarında olmuştur. 2021 yılında ticaret hacmimiz 23 milyar dolara yükselmiştir.

Tablo 56

Türkiye-Birleşik Krallık Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	9.603.189	6.548.620	16.151.809
2018	11.107.336	7.446.107	18.553.443
2019	11.281.350	5.638.293	16.919.643
2020	11.236.969	5.582.391	16.819.360
2021	13.704.297	5.559.295	19.263.592

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 56’da görüldüğü üzere Türkiye ile Birleşik Krallık arasındaki ticaret hacmi 2021 yılında 19,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’nin Birleşik Krallığı’na ihracatı 13,7 milyar dolar, ithalatı 5,5 milyar civarında olmuştur ve bir önceki yıl ile yaklaşık olarak aynı seviyede kalmıştır.

Tablo 57

Türkiye-Hollanda Dış Ticaret Değerleri (Milyar Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	3.864.486	3.747.619	7.612.105
2018	4.760.826	3.304.581	8.065.407
2019	5.762.607	3.202.977	8.965.584
2020	5.195.418	3.628.593	8.824.011
2021	6.768.932	4.508.371	11.277.303

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 57’de görüldüğü üzere Türkiye ile Hollanda arasındaki ticaret hacmi 2021 yılında 11,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’nin Hollanda’ya ihracatı aynı yıl 6,7 milyar dolar, ithalatı ise 4,5 milyar dolar civarında olmuştur.

Türkiye ve Avrupa Birliği arasında 1996 yılında Gümrük Birliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla beraber diğer Avrupa ülkeleri ile olduğu gibi, sanayi ürünleri ticaretinde, Hollanda ve Türkiye arasında uygulanmakta olan gümrük vergileri kaldırılmıştır. Bunun sonucunda iki ülkenin arasında ticaret artmıştır (ASO, 2016: 6).

İspanya’ya baktığımızda Türkiye’nin İspanya’ya ihracatını yaptığı ürün gruplarından en önemlisi motorlu kara taşıtlarıdır. Türkiye’nin İspanya’dan ithal ettiği ilk sıradaki ürün grubu motorlu kara taşıtlarıdır.

Tablo 58

Türkiye-İspanya Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	6.302.135	6.372.911	12.675.046
2018	7.708.490	5.492.454	13.200.944
2019	8.141.147	4.446.670	12.587.817
2020	6.684.540	5.039.416	11.723.956
2021	9.627.418	6.311.624	15.939.042

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 58’de belirtildiği gibi Türkiye ile İspanya arasındaki ticaret hacmi 2021 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık olarak 4 milyar dolar artmıştır ve 15,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında Türkiye’nin İspanya’ya ihracatı 9,6 milyar dolar olup 2020 yılına göre yükselmiştir, buna karşın ithalatı ise 6,3 milyar dolar olup 2020 yılına göre artmıştır.

1980’li yıllarda Türkiye’nin ekonomik liberalizasyona girdiği dönemdeki dış ticarete paralel bir şekilde Türkiye ve İspanya arasındaki ticaret de artmıştır. 1996 yılında Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği anlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra iki ülke arasındaki ilişkiler gelişme göstermiştir. 1999 yılında, Avrupa Birliği’ne Türkiye’nin adaylığının onaylanması ile Akdeniz’in iki farklı köşesinde olan iki ülke arasında yakınlaşma da sağlanmıştır (ETO, 2020: 15).

Tablo 59

Türkiye-Fransa Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	6.589.874	8.070.897	14.660.771
2018	7.293.603	7.413.025	14.706.628
2019	7.952.702	6.760.052	14.712.754
2020	7.204.647	6.988.092	14.192.739
2021	9.131.483	7.931.431	17.062.914

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 59’da görüldüğü üzere Türkiye ile Fransa arasındaki ticaret hacmi 2021 yılında 17 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Türkiye’nin Fransa’ya ihracatı 9,1 milyar dolar, Fransa’dan ithalatı 7,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Fransa ile olan dış ticaret hacmi 2017-2020 yılları arası aynı seviyede iken 2021 yılında artış göstermiştir.

Suudi Arabistan’a baktığımızda Türkiye’nin Suudi Arabistan’a ihracatını yaptığı ürün grupları sırasıyla halılar ve yer kaplamaları, elektrikli makine ve cihazlar, mekanik cihazlar ve aletler, mobilyalar, prefabrik yapılar, makinalar, aydınlatma cihazları, demir veya çelikten eşyadır. Türkiye’nin Suudi Arabistan’dan ithal ettiği ürün grupları ise sırasıyla plastikler ve

mamulleri, organik kimyasallar, yağlar, meyveler ve sert kabuklu meyveler, gübreler, kurşun ve kurşundan eşya, mineral yakıtlar, kauçuk ve kauçuktan eşyadır.

Tablo 60

Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	2.734.522	2.110.161	4.844.683
2018	2.636.039	2.318.411	4.774.450
2019	3.293.057	2.005.217	5.298.274
2020	2.507.787	1.719.668	4.227.455
2021	265.433	3.456.415	3.721.848

Kaynak: Trademap, 2022

Yukarıdaki Tablo 60'da belirtildiği gibi Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ticaret hacmi 2020 yılında 4,2 milyar dolar olup bu rakam 2021 yılında 3,7 milyar dolara gerilemiştir. Türkiye'nin Suudi Arabistan'a ihracatı 2021 yılında 265 milyon dolar, ithalatı ise 3,4 milyar dolar olup 2020 yılına oranla azalma söz konusudur.

Tablo 61

Türkiye-Yunanistan Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	1.662.638	1.833.068	3.495.706
2018	2.086.696	2.104.900	4.191.596
2019	2.245.574	1.475.001	3.720.575
2020	1.799.864	1.320.976	3.120.840
2021	3.116.924	2.162.139	5.279.063

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 61'de Türkiye ile Yunanistan arasındaki dış ticaret değerleri verilmiştir. Buna göre 2021 yılında ticaret hacmi 5,2 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. 2021 yılında Türkiye'nin Yunanistan'a ihracatı 3,1 milyar dolar, ithalatı 2,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin Yunanistan'a ihraç ettiği ürün gruplarının başında demir ve çelik, elektrikli makine ve cihazlar, mineral yakıtlar, yağlar, motorlu kara taşıtları, plastikler ve mamulleridir. Türkiye'nin Yunanistan'dan ithalatını yaptığı ürün gruplarının başında mineral yakıtlar, yağlar, pamuk, pamuk ipliği, alüminyum ve alüminyumdan eşya, mücevherci eşyası, hububat, bakır ve bakırdan eşyadır.

Tablo 62

Türkiye-Birleşik Arap Emirlikleri Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	9.184.157	5.546.921	14.731.078
2018	3.137.048	3.780.736	6.917.784
2019	3.627.165	4.388.996	8.016.161
2020	2.828.394	5.603.801	8.432.195
2021	5.493.586	2.442.661	7.936.247

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 62'de görüldüğü üzere Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki ticaret hacmi 2021 yılında 7,9 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. Yine aynı yıl Türkiye'nin ihracatı 2020 yılına göre artarak ve 5,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılı ithalatına baktığımızda 2020 yılına göre yaklaşık olarak 3 milyar dolar civarında bir azalarak 2,4 milyar dolar civarında olmuştur.

Tablo 63

Türkiye-Avusturya Dış Ticaret Değerleri (Milyar Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	1.113.743	1.472.591	2.586.334
2018	1.160.099	1.494.570	2.654.669
2019	1.183.864	1.360.987	2.544.851
2020	1.130.393	1.465.021	2.595.414
2021	1.520.534	1.829.571	3.350.105

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 63'de Türkiye ile Avusturya arasındaki dış ticaret değerleri incelendiğinde son 5 yıldır Türkiye'nin Avusturya'ya ihracat ve ithalatı aynı seviyelerde gerçekleşmektedir.

2021 yılında Türkiye'nin Avusturya'ya ihracatı 1,5 milyar dolar, ithalatı ise 1,8 milyar dolar olup dış ticaret hacmi 3,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 64

Türkiye-Polonya Dış Ticaret Değerleri (Milyar Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	3.070.758	3.445.906	6.516.664
2018	3.346.149	3.101.677	6.447.826
2019	3.449.492	2.603.243	6.052.735
2020	3.474.883	3.005.108	6.479.991
2021	4.673.236	3.635.858	8.309.094

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 64'de görüldüğü üzere Türkiye ile Polonya arasındaki ticaret hacmi 2020 yılında 6,4 milyar dolar iken 2021 yılında 8,3 milyar dolara yükselmiştir. 2021 yılında Türkiye'nin Polonya'ya ihracatı 4,6 milyar dolar, Polonya'dan ithalatı 3,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye ve Polonya arasındaki ticaret Gümrük Birliği esasına uygun yürütülmektedir. İki ülke arasında 2000 yılından beridir ticaret hacmi artmaktadır ve yaklaşık olarak 6 milyar dolara ulaşmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2022: 13) (11).

Tablo 65

Türkiye-Japonya Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	411.531	4.281.472	4.693.003
2018	479.384	4.124.170	4.603.554
2019	510.076	3.647.888	4.157.964
2020	441.134	3.742.695	4.183.829
2021	529.713	4.389.058	4.918.771

Kaynak: Trademap, 2022

Japonya'ya baktığımızda Tablo 65'de belirtildiği üzere Türkiye ile Japonya arasındaki dış ticaret hacmi son yıllarda aynı seviyelerde olup 2021 yılında 4,9 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Türkiye'nin Japonya'ya ihracatı 2021 yılında 529 milyon dolar, Japonya'dan ithalatı 4,3 milyar dolar civarında olmuştur.

Japonya'nın dış ticaret dengesi 2021 yılına kadar hep ülke lehinedir. 2020 yılında Korona Krizi ile dünyadaki ticaret küçülse bile iki ülkenin ticareti artmıştır. Ticaretteki bu artış ilerleyen dönemlerde ticari ilişkilerin daha da artacağına göstergesidir (Ticaret Bakanlığı, 2022: 10) (8)

Tablo 66

Türkiye-Kore Cumhuriyeti Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	HACİM
2017	584.115	6.608.874	7.192.989
2018	929.107	6.343.174	7.272.281
2019	943.961	5.776.952	6.720.913
2020	1.103.834	5.734.339	6.838.173
2021	987.454	7.595.245	8.582.699

Kaynak: Trademap, 2022

Kore Cumhuriyeti'ne baktığımızda Tablo 66'da görüldüğü üzere Türkiye ile Kore Cumhuriyeti arasındaki ticaret hacmi 2020 yılında 6,8 milyar dolar civarında olmuştur. Türkiye'nin Kore Cumhuriyeti'ne ihracatı 1,1 milyar dolar, ithalatı 5,7 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise Türkiye'nin Kore Cumhuriyeti'ne ihracatı 987 milyon dolara gerilemiş, ithalatı ise 7,5 milyar dolara yükselmiştir. 2021 yılında ticaret hacmi 8,5 milyar dolara çıkmıştır.

Tablo 67

Türkiye'nin Yüksek Gelirli Ülkelerden İhracatının Toplam İhracatındaki Payı (%)

Yüksek Gelirli Ülkeler	2017	2018	2019	2020	2021
Almanya	9,6	9,6	9,2	9,4	8,6
ABD	5,5	4,9	5	6	6,5
Birleşik Krallık	6,1	6,6	6,2	6,6	6,1
İtalya	5,4	5,7	5,4	4,8	5,1
Hollanda	2,5	2,8	3,2	3,1	3
İspanya	4	4,6	4,5	3,9	4,3
Fransa	4,2	4,3	4,4	4,2	4,1
Suudi Arabistan	1,7	1,6	1,8	1,5	0,1
Yunanistan	1,1	1,2	1,2	1,1	1,4
Birleşik Arap.	5,9	1,9	2	1,7	2,4
Avusturya	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
Polonya	2	2	1,9	2	2,1
Japonya	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
Güney Kore	0,4	0,6	0,5	0,7	0,4
Toplam	49,4	46,8	46,3	46	45

Kaynak: Trademap, 2022

Tablo 67'de görüldüğü üzere Almanya 2021 yılında toplam ihracatımızda %8,6'lık paya sahiptir. ABD Türkiye'nin toplam ihracatından aldığı pay son 5 yıldır artmaktadır. Birleşik Krallık 2021 yılında Türkiye'nin toplam ihracatında %6,1'lik paya sahiptir. İtalya'nın ise toplam ihracattan aldığı pay 2020 yılına göre artmıştır ve %5,1'dir. Hollanda ise 2021 yılında toplam ihracattan %3'lük pay almıştır. İspanya'nın toplam ihracattan aldığı pay 2020 yılına göre artmıştır. Fransa'da 2021 yılında toplam ihracattan %4,1'lik pay almıştır. Suudi Arabistan'ın da toplam ihracattan aldığı pay bir önceki yıla göre düşmüştür. Avusturya'nın toplam ihracattan aldığı pay son 5 yıldır aynıdır. Polonya 2021 yılında toplam ihracattan %2,1'lik paya sahiptir. Japonya ise toplam ihracattan son yıllarda yaklaşık olarak aynı paya sahipken, Kore Cumhuriyeti'nin toplam ihracattan 2021 yılında aldığı pay

%0,4'dür. Tabloda verilen yüksek gelirli ülkelerin toplam ihracatımızdaki payı 2021 yılında %45'dir.

Tablo 68

Türkiye'nin Yüksek Gelirli Ülkelerden İthalatının Toplam İthalatındaki Payı (%)

Yüksek Gelirli Ülkeler	2017	2018	2019	2020	2021
Almanya	9,1	9,1	9,2	9,9	8
ABD	5,1	5,5	5,6	5,3	4,8
Birleşik Krallık	2,8	3,3	2,7	2,5	2
İtalya	4,8	4,6	4,4	4,2	4,3
Hollanda	1,6	1,5	1,5	1,7	1,7
İspanya	2,7	2,5	2,1	2,3	2,3
Fransa	3,5	3,3	3,2	3,2	2,9
Suudi Arabistan	0,9	1	1	0,8	1,3
Yunanistan	0,8	0,9	0,7	0,6	0,8
Birleşik Arap.	2,4	1,7	2,1	2,6	0,9
Avusturya	0,6	0,7	0,6	0,7	0,7
Polonya	1,5	1,4	1,2	1,4	1,3
Japonya	1,8	1,8	1,7	1,7	1,6
Kore Cumhuriyeti	2,8	2,8	2,7	2,6	2,8
Toplam	49,4	46,8	46,3	46	35,4

Kaynak: Trademap, 2021

Tablo 68'e bakarsak Almanya Türkiye'nin toplam ithalatından aldığı pay 2021 yılında %8'dir. ABD ise 2021 yılında toplam ithalattan %4,8'lik pay almıştır. Birleşik Krallık ise 2021 yılında toplam ithalattan %2'lik pay almıştır. İtalya'nın toplam ithalattan aldığı pay 2020 yılına göre artmıştır. Hollanda ise toplam ithalattan 2021 yılında %1,7'lik pay almıştır. İspanya'nın ise toplam ithalattaki payı 2017 yılına oranla düşmüştür. Fransa'nın toplam ithalattan aldığı pay 2020 yılına göre azalmıştır. Suudi Arabistan'ın toplam ithalattaki payı %1,3'dür. Yunanistan ise toplam ithalattan %0,8'lik paya sahiptir. Birleşik

Arap Emirlikleri'nin toplam ithalattaki payı azalmıştır. Avusturya ise 2021 yılında toplam ithalattan %0,7'lik pay almıştır. 2021 yılında Polonya toplam ithalattan %1,3'lük pay almıştır. Japonya ise toplam ithalatta son 2 yılın altında bir paya sahiptir. Kore Cumhuriyeti'nin toplam ithalattaki payı 2016 yılından beri düşmekteyken 2021 yılında tekrar artış göstermiştir. Tabloda verilen yüksek gelirli ülkeler 2021 yılında Türkiye'nin toplam ithalatında % 35,4'lük paya sahiptir ve bu ülkelerin payı 2017 yılından beri düşmektedir.

2.5. Literatür Taraması

Jerry Thursby ve Marie Thursby (1987), çalışmalarında, 17 sanayileşmiş ülke için 1974-1982 dönemlerini incelemişlerdir. Çalışmalarında çekim modelini dış ticaretin hem arz hem de talep yapısına ilişkin kullanmışlardır. Çalışmalarında kesit verisi regresyon analizini kullanmışlardır. Araştırmaları sonucunda mamul malı ticaretinin çoğu ülke dış ticaretinde Linder hipotezini desteklediği sonucuna ulaşmışlardır.

Francois ve Kaplan (1996), çalışmalarında iki yönlü ticarete, tercihleri gelir dağılımı etkisiyle incelemişlerdir. Çalışmalarının sonucunda gelir dağılımı farklıklarının toplam ticareti etkileyebileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca yazarlar 36 ülke için Linder etkisinin oluştuğuna ulaşmışlardır.

Chow ve Yochanan (1999), çalışmalarında, (Linder) hipotezinin 'Dört Kaplan' Doğu Asya Yeni Sanayi Ülkeleri (NIC'ler) ile başlıca OECD pazarları (ve tedarikçileri) arasındaki ticaret modellerini ne ölçüde açıkladığını incelemişlerdir. Bu çalışmada yapılan testler, bu ülkeler arasındaki ticaretin eşi görülmemiş oranlarda arttığı 1965-1990 dönemini kapsamaktadır. Yazarlar, Doğu Asya NIC'lerinden çeşitli büyük OECD pazarlarına yapılan tüm mamul ihracatları içeren kapsamlı bir ayrıştırılmış veri seti kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda, yazarlar bu ticaret ortakları örneği için değişen ticaret modelinin önemli bir açıklayıcısı olarak (Linder) modelinin uygulanabilirliğini ifade etmişlerdir.

McPherson vd. (2001), çalışmalarında altı doğu Afrika gelişmekte olan ülkesinden beşi için (Etiyopya, Kenya, Ruanda, Sudan ve Uganda) Linder hipotezini destekleyen ampirik kanıtları literatüre sunmuşlardır. Yazarlar, bu ülkelerin, Linder'in tahmin ettiği gibi,

benzer kişi başına gelir seviyelerine sahip olan diğer ülkelerle daha yoğun ticaret yaptığını belirtmişlerdir. Yazarlar, yapmış oldukları araştırmanın literatüre üç yönlü katkı sunduğunu belirtmişlerdir. İlk olarak, gelişmekte olan ülkelere odaklanılarak Linder hipotezi hakkında yeni bilgiler sunulmuştur. İkincisi olarak, bir panel veri seti kullanarak ticaret ilişkisinin hem zaman serisi hem de kesit unsurlarını yakalamak için yapılan nadir çalışmalardan biridir. Üçüncüsü olarak yazarlar analizde kullanılan ampirik metodoloji, tahminde sansürlü bir bağımlı değişken kullanarak mevcut literatürdeki büyük bir eksikliği düzelttiğini ifade etmişlerdir.

Choi (2002), çalışmasında Linder'in 1961'de iki ülke arasındaki tercih yapısı ne kadar yakınsa, ticaret hacminin o kadar büyük olduğu hipotezini ortaya koymuştur. Bunun için 1970, 1980, 1990 ve 1992 için 63 ülkeden birleştirilmiş ticaret verilerini kullanmıştır. Çalışmanın sonucunda, Linder hipotezini destekleyen sonuçlar bulunmuştur. Ayrıca yazar, Linder hipotezinin 1990'larda güç kazandığı da tespit etmiştir.

Roberts (2004), çalışmasında önerilen Çin-ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi (CAFTA) hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde büyük ilgi gördüğünü ifade etmiştir. Yazar söz konusu ilginin bölgesel ticaret anlaşmalarındaki son artış göz önüne alındığında haklıdır. Kamboçya, Laos, Myanmar ve Vietnam'ın (CLMV ekonomileri) daha az gelişmiş ekonomileri üzerindeki etkilerinin endişe verici olduğunu ifade etmiştir.

Hallak (2006), çalışmasında Linder hipotezi, üzerine on yıllar boyunca önemli ampirik araştırmaları yapıldığını belirtmiştir. Yazar elde edilen sonuçların tutarlı olmadığını belirtmiştir. Yazar, Linder'in teorisinde olduğu gibi, ürün kalitesinin merkezi bir rol oynadığı teorik bir çerçeveye inşa ederek, Linder hipotezinin resmi olarak türetildiğini, ancak sadece sektör düzeyinde bir tahmin olarak formüle edildiğinde geçerli olduğunu ifade etmiştir. Yazar, sektörel Linder hipotezini desteklemiştir. Ayrıca ticaretin sektörler arası belirleyicilerinin etkisi kontrol edildiğinde, benzer kişi başına gelire sahip ülkeler birbirleriyle daha yoğun ticaret yaptığını ilave etmiştir.

Keum (2008), çalışmasında, tipik ticaret teorilerinin turizm akışını açıklamada teorik bir temel oluşturup oluşturamayacağını değerlendirmek için ticaret ve turizm akışlarını analiz etmiştir. Yazar, panel veri analizi yaklaşımı kullanarak Kore'deki iki uluslararası

akışla ilgili çekim modelini ve Linder hipotezini incelemiştir. Araştırmasının sonucunda, ticaret ve turizm akışına uygulanabilirlik ve sağlamlık açısından yerçekimi modelini destekleyen kanıtlar bulmuştur. Fakat Linder hipotezinin farklı sonuçlar verdiğini ilave etmiştir.

Rauh (2010), çalışmasında Almanya'nın Avrupa içindeki uluslararası ticareti için Linder hipotezinin ampirik geçerliliğini incelemiştir. Yazar araştırma metodu olarak ülke ve zamana bağlı etkileri olan panel verilerini kullanmıştır. Çalışmasının sonucunda, Almanya'nın benzer kişi başına gelir seviyelerine sahip ülkelerle daha yoğun ticaret yaptığını ve bunun da Linder hipotezini yeniden doğruladığını yazar ifade etmiştir. Yazar bu makalenin iki katkısı olduğunu belirtmiştir. Bu katkılardan birincisi, ithalatına ek olarak Almanya'nın ihracatının tahmini, ekonominin ihracata yönelimini ampirik olarak doğrulamış olmasıdır. İkinci olarak, Almanya'nın ihracatını öncelikle benzer talep yapılarına sahip diğer Avrupa ülkelerine gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.

Jian (2011), çalışmasında Çin-AB ticaretini değerlendirmek için yerçekimi ticaret modelini ve Linder Hipotezini uygulamıştır. Modelde, 25 ülke çifti ve 250 gözlemden oluşan bir örneklem kullanılmıştır. Çalışmasının sonucunda hem yerçekimi ticaret modelinin hem de Linder Hipotezinin oldukça geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Grossman vd. (2012), çalışmalarında çok ülkeli bir dünya ekonomisinde doğrudan yabancı yatırım modellerini incelemiştir. Yazarlar ilk olarak, firmaların DYY'yi orantısız bir şekilde kendi iç pazarlarına benzer gelir seviyelerine sahip pazarlara yönlendirdiği geniş bir ülke örneğini ele almışlardır. Ardından yazarlar, uzmanlaşmanın tamamen talep odaklı olduğu ve ihracat veya DYY yoluyla yabancı ülkelere hizmet verme kararının bir yakınlık-yoğunluk dengesine bağlı olduğu, kalite ve tekeli rekabet için homotetik olmayan tercihleri içeren bir model geliştirmişlerdir.

Gümüşcan ve Kahveci (2013), çalışmalarında 2008 krizinin Balkan ülkeleri ile Türkiye arasındaki ikili ticaret etkisini incelemiştir. Yazarlar ilk aşamada, Türkiye ile 11 Balkan ülkeleri arasındaki ihracat, ithalat hacimleri ve ticaret açıkları ve fazlaları karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Yazarlar Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle ticareti için makalede sosyolojik kavramların açıklayıcı gücünü test etmeyi amaçlamışlardır.

Saygılı ve Manavgat (2014), çalışmalarında, 1995-2012 dönemlerini incelemiştir. Linder hipotezinin geçerliliğinin sınındığı çalışmada Türkiye'nin önemli ticari partneri olan 30 ülkeyle karşılıklı ticareti incelenmiştir. Araştırmada Türkiye'yle aynı gelir grubunda (Üst Orta Gelirli Ülkeler-16 ülke) yer alan ülkelerle dış ticaretinde Linder Hipotezi tekrar test edilmiştir. Araştırmasının sonucunda Linder hipotezinin Türkiye'de ithalat yoğunluğu üzerinde etkisinin bulunduğunu ihracat üzerinde ise desteklenmediğini ifade etmiştir.

Fajgelbaum vd (2011), çalışmalarında çok ülkeli bir dünya ekonomisinde doğrudan yabancı yatırım (DYY) kalıplarını incelemiştir. Yazarlar uzmanlaşmanın tamamen talep odaklı olduğu ve ihracat veya DYY yoluyla yabancı ülkelere hizmet verme kararının bir yakınlık-yoğunluk dengesine bağlı olduğunu, kalite ve tekelci rekabet için homotetik olmayan tercihleri içeren bir model geliştirmişlerdir. Yazarlar modelin, çok uluslu faaliyetlere ilişkin kuruluş düzeyindeki verilerden oluştuğunu, DYY için bir Linder Hipotezinin geçerli olduğunu belirtmişlerdir.

Atabay (2015), çalışmasında, Tercihlerde Benzerlik Teorisinin (Linder hipotezi) uygulamıştır. Yazar BRIC ülkelerindeki ticaretin diğer ülkelerle yaptıkları ticarete bu hipotezin geçerli olup olmadığı incelemiştir. 1996 – 2010 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmada, BRIC ülkelerinin uluslararası ticareti için Linder hipotezinin ampirik geçerliliğine ilişkin kanıt sağlamak için panel veri analizi uygulanmıştır. Yazarın bulmuş olduğu ampirik bulgulara göre, BRIC ülkeleri arasındaki ticaret Linder hipotezini desteklemektedir.

Sandro (2015), çalışmasında Hallak tarafından türetilen sektörel ağırlık denklemini kullanarak tarım ve gıda ürünlerinde ikili ihracat ticareti için Linder hipotezini araştırmıştır. Yazar araştırmasında 152 ülke örneğine dayanarak, 1995-2012 ticaret verilerini kullanarak 737 tarım ve gıda ürünü arasındaki ilişkiyi 6 basamaklı GTİP kodu düzeyinde incelemiştir. Çalışmasının sonucunda yazar, ilk olarak göreceli fiyatları hesaba katarak, Linder teriminin daha belirgin olduğuna ikinci olarak benzerlik etkisinin işlenmiş ürünler için en güçlü, dökme ürünler için ise en zayıf olduğuna üçüncü olarak benzer toplu tercihlerin, nihai tüketim mallarında ihracat ticaretinin ana itici gücü olduğuna ulaşmıştır.

Viciu vd. (2016), çalışmasında geniş çapta kabul gören bir ticaret modelinin etkinliğinin Romanya gibi gelişmekte olan ekonomilerde tutarlı olup olmadığını incelemiştir. Yazar, Romanya'nın son yıllardaki ihracat ve ithalatının yapısı ve gelişimi, endüstri içi ticarete bir artışa ve eş zamanlı olarak ağırlıklı olarak sermaye yoğun mallarda ticarete doğru bir kaymanın olduğunu belirtmiştir. Yazar, Linder teoreminin, uluslararası ticaret oluşumunun kalıpları hakkında yararlı bilgiler sağladığını belirtmiştir. Viciu ayrıca ticaretin kişi başına GSYİH ile ifade edilen talep ve pazar benzerlikleri ile orantılı olduğu hipotezinin, Romanya ve başlıca ekonomik ve ticari ortakları için geçerli olmadığını belirtmiştir.

Yıldız ve Künü (2018), çalışmalarında 1996-2016 dönemlerini ele alarak panel veri analizi yöntemini kullanmışlardır. Yazarlar araştırmalarında Türkiye'nin BRICS'i (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ile üretim ve ithalatta Linder tahmininin karşılaştırmalılığını incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, Türkiye ile ticaret ortakları olan BRICS ülkelerinin kişi başına düşen GSMH'ları arasındaki farkın %1, Türkiye'nin ihracatını % 0.09 oranında artırdığını belirtmiştir. Ayrıca BRICS ülkelerinin GSMH'lerinde gerçekleşecek olan gelecek %1'lik bir gelecek ise Türkiye'nin ihracatını % 2.867 oranında artırdığı belirtilmiştir.

Josic (2018), çalışmasında Hırvatistan için Linder hipotezinin geçerliliğini araştırmıştır. Araştırmada, Hırvatistan'ın uluslararası ticaretinin ticaret modelini araştırmak için 2000-2016 döneminde Hırvatistan'ın 184 ithalat ortağı ülkesini içeren bir panel regresyon modeli formüle oluşturulmuştur. Çalışmada Linder etkisi, GSYİH arasındaki mutlak fark olarak ifade edilen Linder değişkeni kullanılarak görüntülenmiş ve hesaplanmıştır. Çalışmada ithalatçı ve ihracatçı ülkenin kişi başına düşen Ülkeler arası panel regresyon modeli, Havuzlanmış OLS, Sabit ve Rastgele etkiler modelleri kullanılarak model tahmini yapılmıştır. Josic araştırmasının sonucunda Linder hipotezinin Hırvatistan için geçerli olmadığını belirtmiştir. Bunun yerine, Hırvatistan'ın ticaretinin yapısının, uluslararası ticaretin çekim modeli ile uyumlu olduğunu belirtmiştir.

Alpaslan (2019), çalışmasında, Türkiye'ye gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların (DYY) Linder hipotezi ve çekim modeline uygun hareket edip etmediği incelenmiştir. Çalışmada kurulan modelde 2007- 2017 yılları arasında Türkiye'ye en çok DYY gönderen

44 ülkenin verileri kullanılmıştır. Modelin analizinde bir dinamik panel veri analizi tahmincisi olan sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) tahmincisi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'ye gelen DYY, kendi dinamiklerine göre, Linder hipotezi ve çekim modeli ile anlamlı bir ilişki sonucu bulunmuştur.

Dahai vd. (2020), çalışmalarında, ticaret ortaklarının gelir düzeyi ve gelir eşitsizliğindeki farklılıkların ikili hizmet ticaretini nasıl etkilediğini incelemiştir. Araştırmalarının sonucunda, Linder hipotezinin toplam düzeyde kabul edildiğine ulaşılmıştır. Yazarlar her iki ülkedeki benzer kişi başına gelir seviyelerinin ve gelir eşitsizliği hizmet ticaretini artırdığını belirtmişlerdir.

Kruse (2020), araştırmasında, benzer kalite zevklerinin sektörel düzeyde benzer ülkeler arasında daha yoğun ticarete yol açtığını öne süren Hallak'a bağlı olarak Sektörel Linder Hipotezini yeniden değerlendirmekte ve gözden geçirmektedir. Çalışmada gelir dağılımına dayalı bir benzerlik ölçüsünün, kişi başına GSYİH'ya dayalı geleneksel olarak kullanılan ölçüye göre daha güçlü sonuçlar ürettiği ortaya konulmuştur. Yazar bu araştırmada Heteroskedastisite, uygulanabilir bir genelleştirilmiş en küçük kareler (FGLS) yaklaşımı kullanmıştır. Çalışmanın sonucunda Linder hipotezinin geçerli olduğu bulunmuştur.

Uğur vd. (2021), çalışmalarında 2013-2020 dönemi verileri çerçevesinde Türkiye ve E-7 ülkeleri (Çin, Endonezya, Brezilya, Hindistan, Rusya, Meksika) arasındaki dış ticarete Linder hipotezinin geçerli olup olmadığı panel veri analizi ile araştırmışlardır. Çalışmalarının sonucunda Türkiye ve E-7 ülkeleri arasında Linder hipotezinin geçerli olmadığını ulaşılmıştır. Ayrıca yazarlar Türkiye ve E-7 ülkelerinin GSYİH artışlarının dış ticareti olumlu etkilediğine iki taraf arasındaki mesafenin uzamasının dış ticareti azaltıcı bir unsur olduğunu belirtmişlerdir.

Kitenge (2021), çalışmasında, küreselleşmenin Linder hipotezi üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Yazar teoriyle tutarlı genel denge tahminlerinin, küreselleşme çağında Linder hipotezinin aşamalı olarak kullanımdan kaldırıldığına dair kanıtlarının olduğunu belirtmiştir. Araştırmasının sonucunda, Linder etkisinin toplama etkisinin bulunmadığına ulaşılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmanın ampirik analizinin yapıldığı bu bölümde, Linder Hipotezi Çerçevesinde Türkiye'nin Gelir Gruplarına Göre Ülkelerle Olan Karşılıklı Ticaretlerine Dair Ekonometrik Analizi [2006-2019] dönemine ait yıllık veriler kullanılarak “Toplam Linder Talep Etkisini” gösteren çekim modeli (gravity type model) ve panel veri analizi kullanılmıştır.

3.1. Model ve Veri Seti

Bu çalışmada Linder hipotezi test edilmiştir. Ekonometrik olarak yapılan analizde kullanılan model Hallak (2006) tarafından literatüre kazandırılan “Toplam Linder Talep Fonksiyonu” dur. Hallak toplam Linder talep fonksiyonu olarak adlandırdığı bu fonksiyonu farklı kontrol değişkenlerini içeren bir çekim modeli olarak ifade etmiştir. Bu tez çalışmasında Türkiye'nin yoğun olarak dış ticarete bulunduğu 28¹ ülkeyle gerçekleştirdiği dış ticareti bu hipotez kapsamında incelenmiştir. Türkiye ile aynı gelir grubunda yer aldığı ülkeler (14² ülke) arasındaki dış ticaret yapısı aynı hipotez kapsamında ayrıca test edilmiştir. Bu araştırmada panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. 28 ülkeli analizimizden, kendi gelir grubunda bulunduğumuz 14 ülkeyi ayırarak teste tabi tutmamızın sebebi ticaret yapımızın ve yönümüzün bu ülkelere doğru gösterdiği olumlu değişimi ortaya koymaktır. Bu sebeple aşağıda tahmin edilen alternatif modellere ilişkin değişkenler yer almaktadır (Hallak,2006).

$$\text{LNİMP}_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{LNGNP}_{it} + \beta_2 \text{LNGNP}_{jt} + \beta_3 \text{LNLinder}_{ij} + \beta_4 \text{LNDİST}_{ij} + \beta_5 \text{Dumborder} + U_{it} \quad (3.1)$$

$$\text{LNEXP}_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{LNGNP}_{it} + \beta_2 \text{LNGNP}_{jt} + \beta_3 \text{LNLinder}_{ij} + \beta_4 \text{LNDİST}_{ij} + \beta_5 \text{Dumborder} + U_{it} \quad (3.2)$$

---

¹ Avusturya, Azerbaycan, Brezilya, Bosna Hersek, Bulgaristan, Çin, Fransa, Almanya, Yunanistan, Irak, İtalya, Japonya, Kazakistan, Güney Kore, Libya, Makedonya, Polonya, Rusya, Suudi Arabistan, Sırbistan, İspanya, Tayland, Türkmenistan, Birleşik Krallık, ABD, Birleşik Arap Emirlikleri, Hollanda, Malezya

² Sırbistan, Azerbaycan, Brezilya, Bosna Hersek, Bulgaristan, Çin, Irak, Libya, Kazakistan, Makedonya, Rusya, Malezya, Tayland, Türkmenistan

Yukarıda yer alan model 1 ve model 2’de genel çekim modeline Linderij değişkeni eklenerek analiz yapılmıştır. Denklemden Linderij, i (Türkiye) ülkesi ve ticaret ortağı j ülkesi arasındaki kişi başına düşen gelir farkının ($PGNP_{it} - PGNP_{jt}$) mutlak değeri şeklinde ifade edilmektedir. Bu değişken cari fiyatlarla satın alma gücüne dayalı olup ABD doları cinsinden hesaplanmıştır. Linder hipotezi iki ticaret ortağı ülkenin elde etmiş oldukları gelir arasındaki farkın az olması şartında daha fazla ticaret yaptıklarını tahmin etmektedir. Bu değişkenin hipotezi destekleyen duruma ilişkin işareti ise, negatif değildir. Yukarıda kurulan birinci model bağımlı değişkeni ithalat (Imp_{ijt}) ve ikinci modelin bağımlı değişkeni ihracat (Exp_{ijt}) olarak belirlenmiştir. Her modelinde bağımsız değişkenleri aynıdır. Bu bağımsız değişkenler; $LNGNP_{it}$, $LNGNP_{jt}$, $Linderij$, $LNDİST_{ijt}$, ve kukla değişken $Dumborder$ olarak modele dahil edilmiştir. İki model kurulmasının nedeni Türkiye’nin ticaret ortağı ülkelerle olan karşılıklı ticaretini araştırabilmektir. İthalat ($lnImp_{ijt}$) değeri, t zamanında Türkiye’nin (i) ticaret ortağından (j) yapmış olduğu ithalatı göstermektedir. Hem ihracat hem de ithalat bağımlı değişkenleri cari fiyatlarla ABD doları cinsinden hesaplanmıştır. GNP_i ve GNP_j açıklayıcı değişkenleri sırasıyla; i , Türkiye ve j , Türkiye’nin ticaret ortağı ülkelerinin gayrisafi milli hasıla (cari fiyatlarla satın alma gücüne dayalı -ABD doları cinsinden-) değerlerini ifade etmektedir. Modelde $Distij$ açıklayıcı değişkeni, i ve j ülkeleri arasındaki fiziki uzaklığı (başkentler arasındaki uzaklık-km-) ifade etmektedir. Modelde bir de kukla değişken eklenmiştir. Kukla değişken olarak Türkiye ile sınır komşuluğu olması durumunda bir, aksi durumda ise sıfır değeri alan sınır kukla değişkeni ($Dumborder$) kullanılmıştır. Türkiye’nin ikili dış ticaretinin 2006-2019 yılları için araştırıldığı bu çalışmada, kişi başına düşen milli gelir verileri ve gayrisafi milli hasıla değerleri Dünya Bankasının “World Development Indicator” (WDI) veri tabanından sağlanmıştır. İthalat ve ihracat değişkenleri için kullanılan veriler Trademap’den elde edilmiş ve ülkelerin fiziki uzaklıklarını ifade eden mesafe değişkeni için ise <http://www.timeanddate.com/worldclock/distances>, internet sitesinden yararlanılmıştır.

Modelde kullanılan, İhracat ($lnexp$), ithalat ($lnimp$), GNP_i ve GNP_j açıklayıcı değişkenleri sırasıyla; i , Türkiye ve j , Türkiye’nin ticaret ortağı ülkelerinin gayrisafi milli hasılası değişkenlerinin, linder ve ülkeleri arasındaki fiziki uzaklığı (başkentler arasındaki uzaklık-km- ($Indist$) logaritmaları alınarak modele dahil edilmiştir.

3.2. Ekonometrik Yöntem

Yapılan tez çalışmasında öncelikle panel veri analizi ile ilgili genel bilgi verilecek, panel verinin tercih edilme sebebinden bahsedilerek analizde kullanılan testlere ayrıntılı olarak değinilecektir.

3.2.1. Panel Veri Analizi

Panel veri analizi, ülke, birey ve şirketler gibi kesit gözlemlerinin bir araya toplanmasıyla elde edilen metot olarak tanımlanabilir. Kesit serisinin zaman serisiyle birleştirilmesi ile panel veri analizi yapılmaktadır (Gujarati ve Poter, 2012: 593).

Panel veri yönteminde hem yatay kesit hem de zaman serisi içeren panel veri gözlem sayısı daha fazladır. Bu nedenle daha çok bilgi sağlanabilir. Bu yöntemde çoklu doğrusal bağıntı sorunu ortadan kaldırılabilir. Bu yöntem ayrıca N boyutunu hem de T boyutunun kullanımına izin verdiği için son yıllarda daha çok tercih edilmektedir (Arı ve Zeren, 2011: 41). Yukarıdaki bölümde belirttiğimiz iki farklı bağımlı değişken (ihracat ve ithalat açısından) olarak yaptığımız analizde, 2006-2019 yılları için kesintisiz olarak oluşturulmuş dengeli panel veri setinde 13 yıllık (T=13) bir zaman serisi ve en fazla ticaret yaptığı 28 ülkeyi ele alan (N=28) kesit serisi yer almaktadır. Ayrıca, aynı zaman serisinde sadece Türkiye ile aynı gelir grubunda yer alan 14 ülkeyi (N=14) içeren bir kesit serisi kullanılarak bu test tekrarlanmıştır. Bu durumda analizde kullanılan modeller arasındaki fark, hem bağımlı değişkenlerden hem de kesit serideki ülke sayısındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır.

En basit şekilde panel veri modeli şu şekilde yazılır:

$$Y_{it} = \beta_{0it} + \beta_{1it}X_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + U_{it} \quad (3.3)$$

i: 1,2,3,.....,N

t: 1,2,3,.....,T

Genel olarak panel veri modeli;

$$Y_{it} = \alpha + \sum_{k=1}^k \beta_k X_{kit} + U_{it} \quad i= 1, \dots, N ; t = 1, \dots, T ; k = 1, \dots, q \quad (3.4)$$

şeklindedir. Modelde Y_{it} bağımlı değişken, X_{kit} bağımsız değişkenler, β_k eğim parametreleri, α sabit parametre ve U_{it} hata terimidir (Yerdelen, 2017).

Panel veri analizinin avantajları aşağıda yer almaktadır;

- Panel veri analizi zaman serisi ve yatay kesit boyutuna sahip olduğu için daha fazla gözlem sayısı bulundurmaktadır. Böylece serbestlik derecesi de büyüebilmektedir.
- Değişkenler arası çoklu doğrusal bağıntı sorunu nadiren görülebilmektedir.
- Birimler arasındaki ilişkilerde etkili bir tahmincidir.
- Hem zaman serisi hem de yatay kesit analizleri ile elde edilemeyecek etkileri ortaya koyabilmektedir (Kutluay, 2020: 35).

Panel verinin analizinin avantajları belirtilmiştir. Aşağıda ise dezavantajları hakkında bilgiler yer almaktadır.

- Panel veri araştırmalarında veri elde etmek ve düzenlemek problemleri ortaya çıkarabilir.
- Panel veri analizinde yatay kesit verilerinin çok kısa olması parametre tahminlerinin tutarsız olmasına neden olmaktadır.
- Panel analizinde belirsiz sorular, sorulara tutarsız cevaplar verilmesi, yanıtların hatalı kaydedilmesi gibi nedenler dolayısıyla ölçüm hataları olabilmektedir (Kutluay, 2020: 35).
- Panel verinin dezavantajları zaman serisi ve yatay kesit verilerde karşılaşılabilecek problemlerden çok farklı değildir. Avantaj ve dezavantajlar birlikte ele alındığında, panel veri analizinin diğer yöntemlerden üstün olduğu görülmektedir.

3.2.2. Panel Veri Modelleri

Panel veri analizinde kullanılabilecek üç model vardır. Bunlar;

1. Klasik Model
2. Sabit Etkiler Modeli
3. Tesadüfi Etkiler Modeli

Klasik model, birimlere ve zamana göre sabit ve eğim parametrelerinin değişmemesi durumudur. Bir diğer ifadeyle sabit olan modeldir. EKK tahmini ile değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemesi yapılabilmektedir. Ele alınması gereken bir diğer modelde sabit etkiler modelidir. Bu modelde, katsayılarının birim ile zamana bağlı olarak değiştiği varsayılmaktadır. Bu modele göre bağımsız değişkenlerin hata terimi ile korelasyonsuz olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca bağımsız değişkenin birim etkiye sahip olduğu kabul edilmektedir (Göçer, 2020: 107). Tesadüfi etkiler modeli, her bir bireye ayrı bir kesit sayısının tanımlanması anlamında sabit etkiler modelinin aynısıdır. Ancak bu modelde birim ve zamanlara göre oluşabilecek farklılıklar hata terimine dahil edilmektedir (Bölükbaşı, 2018: 15). Ampirik uygulamalarda, hangi tahmin modelinin seçileceğini belirlemek için çeşitli istatistiksel testler yapılmaktadır. F testinde sıfır hipotezi etkin tahmin edicinin “Havuzlanmış (pooled) EKK” olduğu kabul edilirken, alternatif hipotez etkin tahmincinin “sabit etki” (fixed effect) modeli olduğunu varsaymaktadır.

Aynı hedefi gözeten bir diğer teste Breusch-Pagan (BP) testidir. Bu testin sıfır hipotezi, tesadüfi etkinin olmadığı şeklindedir. Sıfır hipotezinin reddedilemediği durumda ise, Havuzlanmış EKK modelinin kullanılması daha uygun olacaktır. Sıfır hipotezi reddedilirse bu durum tesadüfi etki modelinin Havuzlanmış EKK yerine tercih edilmesi gerektiğini göstermektedir (Atabay, 2012: 416).

Sabit etkili ya da tesadüfi etkili modelden hangisini tercih edileceğine ise Hausman Testi ile karar verilmektedir. Bu testin hipotezleri aşağıda verilmiştir:

H_0 : Rassal etkili model

H₁ : Sabit etkili model

Bu tez araştırması sonucunda tesadüfi etkiler modeli kabul edilmiştir. Bu yüzden Tesadüfi etki regresyon analizi için kurulan modelde heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyonun olup olmadığını test etmek için varsayım testleri yapılmıştır. Birimlere göre Heteroskedasite Levene, Brown ve Forsythe'nin testleri ile sınıanmaktadır. Bu test için kurulan sıfır hipotez (Yerdelen, 2017: 208);

H₀: Varyanslar, birimlerine göre homoskedastiftir.

H₁: Varyanslar, birimlere göre heteroskedastidedir.

Tesadüfi etki modelinin otokorelasyon testi sonucu belirlemek için yapılan Baltagi-Wı LBI testi, Baltagi ve Wu'nun (1999) AR (1) kalıntı bozuklukları ile eşit olmayan aralıklı panel veri regresyon modelini tahmincisi Baltagi ve Li (1991) tarafından genişletilmiştir (Baltagi, 2005: 89). Otokorelasyon test sonuçlarının 2 olması serilerde otokorelasyonun olmadığını ifade etmektedir. 2'nin altında olması kurulan modelde otokorelasyon olduğunu ifade etmektedir.

Birimler arasında korelasyonun olup olmadığını test etmek için Friedman testleri kullanılmıştır. Bu iki test için kurulan sıfır hipotezi;

H₀: Birimler arasında korelasyon yoktur.

H₁: Birimler arasında korelasyonun vardır.

3.2.3. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Homojenlik Testleri

Yatay kesit bağımlılığı testi panel veri analizinde ilk olarak yapılmalıdır. Eğer yatay kesit bağımlılığı dikkate alınmadan analiz gerçekleştirilirse sonuçlar önemli derecede etkilenmektedir. Yatay kesit bağımlılığı ile yapılması muhtemel birim kök ve eşbütünleşme testlerine karar verilebilir. Tutarsız sonuçlarla karşılaşılacak istenmiyorsa yatay kesit

bağımlılığını muhakkak dikkate alınmalıdır. Aksi takdirde yapılan analizlerde sonuçlar tutarsız olacaktır (Yücesan ve Yağış, 2020: 699)

Panel veri analizinde yatay kesit bağımlılığı bulunuyorsa 2. Nesil panel birim kök testleri, yatay kesit bağımlılığı bulunmuyorsa 1. Nesil birim kök testleri kullanılmaktadır Breusch-Pagan (1980) tarafından geliştirilen CDLM1 testi, N sabit, $T \rightarrow \infty$ durumunda kullanılır. Test aşağıdaki LM istatistiğine dayanmaktadır (Savrul ve Yağış, 2020: 1617).

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (3.5)$$

Breusch-Pagan (1980) testi için hipotezler aşağıdaki gibi kurulmaktadır:

H_0 : Yatay kesitler arasında ilişki yoktur.

H_1 : Yatay kesitler arasında ilişki vardır.

Yatay kesit boyutunun zaman boyutundan büyük olduğu durumda CD (Pesaran (2004) istatistiği, $N > T$ koşulunda kullanılabilir. Ele alınan araştırmada kurulan her iki modelde kesit boyutu zaman boyutundan daha büyük olduğu için bu yöntem tercih edilmiştir.

CD (Pesaran (2004) istatistiği;

$$CD_{LM} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \tilde{\rho}_{ij} \quad (3.6)$$

Yapılan araştırmada ulaşılan sonuçlarda olasılık değerleri 0,01'in altında olur ise H_0 hipotezi red edilir. Yani 'yatay kesit bağımlılığı vardır' sonucu elde edilir. Sonuç yorumlandıktan sonra uygulanacak birim kök testi seçimi yatay kesit bağımlılığı dikkate alınarak yapılmaktadır.

3.2.4. Panel Birim Kök Testleri

Serilerin durağan olup olmadığının incelenmesi bir ekonomik modelin istatistiksel olarak anlamlı olabilmesi için en önemli koşuldur. Yapılan ekonometrik analizler durağan olmayan seriler kullanılırsa tutarsız sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Serilerin durağan hale getirilmesi bu sebeple öncelikli zorunluluklar arasında yer almaktadır (Kantar, 2016: 34).

Panel veri analizinde, birim kökte kullanılan Birinci Nesil Birim Kök Testleri; Harris ve Tzavalis (1999), Fisher ADF (Madala ve Wu, 1999), Breitung (2000), Hadri (2000), Levin, Lin ve Chu (2002), Im, Pesaran ve Shin (Ips, 2003) en çok bilinen ve kullanılan panel birim kök testleri olarak ifade edilir (Özdemir, 2018: 88). İkinci Nesil Birim Kök Testleri ise; Choi (2002), Phillips ve Sul (2009), Bai ve Ng (2004), Moon ve Perron (2004) ve Pesaran (2007), Hadri Kurozumi (2012) birim kök testleridir.

Hadri- Kurozumi(2012) Birim Kök Testi

Çalışmada panelleri oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığın varlığı tespit edildiğinden dolayı, bu durumu göz önünde bulunduran ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılması gerekmiştir. Durağanlık derecelerinin bilinmesi ve buna göre analizlerin uygulanması ekonometrik analizlerde yapılması zorunludur. Aksi takdirde tutarsız sonuçlara ulaşılabilmektedir. Bu çalışmada, otokorelasyonun ve ortak faktörlerin varlığına izin veren ve bu ortak faktörleri de göz önünde bulunduran diğer testlere göre daha güncel olan, birim kök testlerinden Hadri ve Kurozumi (2012) panel birim kök testi kullanılmıştır (Yücesan, Yağış ve Torun 2019: 359). Hadri ve Kurozumi (2012) testinin hipotezleri şu şekildedir:

H0: Paneli oluşturan bütün ülkeler için seri durağandır.

H1: Paneli oluşturan bazı ülkeler için seri durağan değildir.

Bu hipotezleri sınamak için iki farklı test istatistiği geliştirilmiştir:

$$Y_{it} = z_t \delta_i + f_t y_i + \varepsilon_{i,t} \quad \varepsilon_{i,t} = \theta_{i,p} + \dots + \theta_{i,p} \varepsilon_{it-p} + v_{it} \quad (3.7)$$

$i = 1, \dots, N$ ve $t = 1, \dots, T$ iken z_t deterministiktir, hesaplanabilir ve bağımlı değişkendeki değişimi açıklayabilmektedir. Testin ortaya koyduğu boş hipotez, birinci nesil birim kök testlerinin aksine serinin durağan olmadığını ortaya koymaktadır. O halde boş ve alternatif hipotez şu şekilde ifade edilmektedir (Hadri ve Kurozumi, 2012: 32): Bu aşamadan sonra Hadri-Kurozumi test istatistikleri hesaplanmaktadır.

$$Z_A^{SPC} = \frac{1}{\hat{\delta}_{iSPC}^2 T^2} \sum_{t=1}^T (S_{it}^w)^2 \quad (3.8)$$

$$Z_A^{LA} = \frac{1}{\hat{\delta}_{iLA}^2 T^2} \sum_{t=1}^T (S_{it}^w)^2 \quad (3.9)$$

Hadri-Kurozumi testine ait boş ve alternatif hipotez aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir (Hadri ve Kurozumi, 2012:32):

H_0 : $\phi_i \neq 0 \forall i$

H_1 : $\phi_i = 0$ bazı i 'ler için

Analiz sonuçlarına yönelik bulgular ve değerlendirme kısmında ilk olarak tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Daha sonra durağanlık analizi sonuçları değerlendirilmiştir.

Yapılan çalışmada bazı değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı bulunmadığından dolayı serilerin durağanlığı test etmek için 1.nesil panel birim kök testlerinden Levin, Lin ve Chu (LLC) (2002) testi kullanılmıştır. LLC panel birim kök testi, tüm birimlere ait seriler için yatay kesit ortalamalarının hesaplanmasını ve tüm serilerden bu ortalamaların çıkarılması önermektedir (Yerdelen, 2017: 68). Bu test homojen yapıli panel modellerinde kullanılmaktadır. Bu test için kurulan sıfır hipotezi;

H_0 : Birimler birim kök içermektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde araştırmanın bulguları incelenecektir.

4.1. Bulgular ve Değerlendirme

Analiz sonuçlarına yönelik bulgular ve değerlendirme kısmında ilk olarak tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. Ardından analizlerin sonuçları ve sonuçların yorumlanmasına yer verilmiştir. Bu anlamda öncelikle değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı araştırılmış, gerekli birim kök testleri yapılmış, eşbütünleşme ilişkisi tespiti yapılmıştır. Bunun sonucunda seriler seviyelerinde durağan oldukları için eşbütünleşme ilişkisi bulunamamıştır.

Panel veri analizi kullanılarak tahmin edilecek model aşağıdaki gibidir:

$$\text{LNİMP}_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{LNGNP}_{it} + \beta_2 \text{LNGNP}_{jt} + \beta_3 \text{LNLinder}_{ij} + \beta_4 \text{LNDİST}_{ij} + \beta_5 \text{Dumborder} + U_{it} \quad (4.1)$$

$$\text{LNEXP}_{it} = \beta_0 + \beta_1 \text{LNGNP}_{it} + \beta_2 \text{LNGNP}_{jt} + \beta_3 \text{LNLinder}_{ij} + \beta_4 \text{LNDİST}_{ij} + \beta_5 \text{Dumborder} + U_{it} \quad (4.2)$$

Panel regresyon sonuçlarının verilmesinden önce model değişkenlerine ait tanımlayıcı istatistik tablosu aşağıda verilmiştir.

Tablo 69

Türkiye ve 28 Dış Ticaret Ortağı Arasındaki Dış Ticaret Modeline İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

İstatistikler	LNEXP _{ijt}	LNİMP _{ijt}	LNGNP _{it}	LNGNP _{jt}	LNLinder _{ij}	LNDİST _{ij}
Ortalama	14.28994	14.45706	27.39646	26.74428	8.918070	7.855774
Medyan	14.38266	14.56932	27.41790	26.74281	8.764053	7.684832
Maksimum	16.62636	17.26119	27.58789	30.69596	10.93311	9.245418
Minimum	11.00092	9.146228	27.04593	22.64915	3.401197	6.709304
Standart Hata	1.281977	1.602469	0.144495	1.892521	1.299743	0.753538
Gözlem Sayısı	392	392	392	392	392	392

Tablo 70

Türkiye ve Aynı Gelir Grubunda Yer Aldığı 14 Dış Ticaret Ortağı Arasındaki Dış Ticaret Modeline İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

İstatistikler	LNEXP _{ijt}	LNİMP _{ijt}	LNGNP _{it}	LNGNP _{jt}	LNLinder _{ij}	LNDİST _{ij}
Ortalama	13.70832	13.63554	27.39646	25.69845	8.015013	7.788634
Medyan	13.70498	13.77294	27.41790	25.12310	8.400596	7.527461
Maksimum	16.39225	17.26119	27.58789	30.28988	8.931948	9.245418
Minimum	11.00092	9.146228	27.04593	22.64915	3.401197	6.751101
Standart Hata	1.176919	1.753187	0.144680	1.888300	0.948699	0.828087
Gözlem Sayısı	196	196	196	196	196	196

Modele ait tanımlayıcı istatistikler yukarıda tablolarda yer almaktadır. İstatistiklerin ardından yatay kesit bağımlılığı testleri ile devam edilmiştir.

4.1.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Sonuçları

Çalışmada yapılması planlanan birim kök testine karar verebilmek için ilk olarak yatay kesit bağımlılığı araştırılmıştır.

Yatay kesit boyutunun zaman boyutundan büyük olduğu durumda CD (Pesaran (2004) istatistiği, $N > T$ koşulunda kullanılabilir. Ele alınan araştırmada kurulan her iki modelde kesit boyutu zaman boyutundan daha büyük olduğu için bu yöntem tercih edilmiştir.

Tablo 71

Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

14 Ülke İçin		28 Ülke İçin	
Değişkenler	Yatay Kesit Bağımlılığı	Değişkenler	Yatay Kesit Bağımlılığı
lnimp	11.15595 (0.0000)***	lnimp	33.47876 (0.0000)***
lnexp	16.75353 (0.0000)***	lnexp	36.73739 (0.0000)***
lngnpit	35.69314 (0.0000)***	lngnpit	72.74613 (0.0000)***
lngnpjt	22.91687 (0.0000)***	lngnpjt	36.57489 (0.0000)***
lnlinder	9.853775 (0.0000)***	lnlinder	1.070483 (0.2844)
lndistij	12.57032 (0.24495)	lndistij	12.57032 (0.11244)

Not: *** serilerin %1 düzeylerinde katsayıların istatistiki olarak anlamlı olduklarını göstermektedir.

CD test, yatay kesitlerin kalıntıları arasındaki ilişki katsayılarının toplamını ifade etmektedir. Sıfır hipotezi yatay kesitler arasında ilişkinin olmadığını göstermekte ve standart normal dağılmaktadır (Pesaran, 2004: 9). Ele alınan her iki modelde ve her iki ülke grubunda yatay kesit boyutu zaman boyutundan büyük çıktığı için bu test tercih edilmiştir.

Tablo 71' deki sonuçlara bakılarak H0: Yatay kesit bağımlılığı yoktur hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde 14 ülke için $lnimp$, $lnexp$, $lngnpit$, $lngnpjt$ ve $linder$ değişkenleri için reddedilmektedir. Fakat $lndistij$ değişkeni için yatay kesit bağımlılığı yoktur hipotezi red edilememektedir. Bu durum aynı zamanda analize katılan 14 ülke için birinde ortaya çıkan şokun diğer ülkelerde de etki göstermeyeceği anlamına gelmektedir. $lnimp$, $lnexp$, $lngnpit$, $lngnpjt$ ve $linder$ değişkenleri için yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır. $lndistij$ değişkeni için yatay kesit bağımlılığı bulunmamaktadır.

H0: Yatay kesit bağımlılığı yoktur hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde 28 ülke için bakıldığında ise, $lnimp$, $lnexp$, $lngnpit$, $lngnpjt$ değişkenleri için reddedilmektedir. Fakat $linder$ ve $lndistij$ değişkenleri için red edilememektedir. Bu durum aynı zamanda analize katılan 28 ülke için birinde ortaya çıkan şokun diğer ülkelerde de etki göstermeyeceği anlamına gelmektedir. $lnimp$, $lnexp$, $lngnpit$ ve $lngnpjt$ değişkenleri için yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır. $linder$ ve $lndistij$ değişkeni için yatay kesit bağımlılığı bulunmamaktadır.

Yapılacak olan birim kök testlerine karar verirken de yatay kesit bağımlılığı dikkate alınarak seçim yapılmalıdır. Bu nedenle, çalışmada yatay kesit bağımlılığı dikkate alınarak ikinci nesil panel birim kök testi ve yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan birinci nesil panel birim kök testleri tercih edilmiştir.

Tablo 72

Homojenlik Test Sonuçları

14 Ülke İçin; Model Bağımlı Değişkeni log (Expijt)			28 Ülke İçin; Model Bağımlı Değişkeni log (Expijt)		
Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Delta_tilde	4.537	0.216	Delta_tilde	3.544	0.823
Delta_tilde_adj	5.234	0.111	Delta_tilde_adj	4.621	0.417
14 Ülke İçin; Model Bağımlı Değişkeni log (İmpijt)			28 Ülke İçin; Model Bağımlı Değişkeni log (İmpijt)		
Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Delta_tilde	0.445	0.346	Delta_tilde	2.279	0.451
Delta_tilde_adj	1.267	0.132	Delta_tilde_adj	2.196	0.443

Tablo 72'deki homojenlik sonuçlarına göre H_0 hipotezi reddedilememektedir. Dolayısıyla değişkenler homojen olup panel sonuçlarında dikkate alınacaktır.

4.1.2. Panel Birim Kök Test Sonuçları

Bir serinin durağanlığının test edilmesi için kullanılan yöntem birim kök testidir. Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları dikkate alınarak çalışmada 2. Nesil birim kök testlerinden olan Hadri ve Kurozumi (2012) birim kök testi ve Yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan test sonuçları dikkate alınarak çalışmada (LLC) (2002) 1. Nesil birim kök testleri bir arada kullanılmıştır.

Tablo 73

Ele Alınan Ülkeler İçin Birim Kök Testi Sonuçları

Ele Alınan 14 Ülke İçin Birim Kök Sonuçları		Ele Alınan 28 Ülke İçin Birim Kök Sonuçları	
Değişkenler	İkinci Nesil: Hadri Kurozumi (2012) Testi	Değişkenler	İkinci Nesil: Hadri Kurozumi (2012) Testi
	Düzyey		Düzyey
	Test İstatistik ve Olasılık Değeri		Test İstatistik ve Olasılık Değeri
$LNİMP_{ijt}$	6.82216***	$LNİMP_{ijt}$	9.42546***
$LNEXP_{ijt}$	4.78457***	$LNEXP_{ijt}$	8.32056***
$LNGNP_{it}$	4.58447***	$LNGNP_{it}$	6.48342***
$LNGNP_{jt}$	7.06318***	$LNGNP_{jt}$	10.3016***
$LNLinder_{ij}$	4.14538***	LLC (2002)	
LLC (2002)		$LNLinder_{ij}$	-6.29132***
$LNDİST_{ij}$	4.84632***	$LNDİST_{ij}$	8.47911***

Not: *** serilerin %1 düzeylerinde katsayıların istatistiki olarak anlamlı olduklarını göstermektedir.

Tablo 73’de analize dahil olan hem 14 ülke hem de 28 ülke için düzey değerlerinde Hadri Kurozumi ve LLC (2002) birim kök sonuçları yukarıda yer almaktadır. Kurulan modellerde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler için hesaplanan birim kök sonuçlarına göre; çalışmada 14 ülke için ele alınan modellerde, Hadri Kurozumi (2012)’ye göre $lnimp$, $lnexp$, $lngnpit$, $lngnpjt$ ve $linder$ değişkenleri için %1 anlamlılık düzeylerinde durağan oldukları görülmektedir. $lndistij$ değişkeni’de LLC (2002)’ye göre %1 anlamlılık düzeylerinde durağan oldukları görülmektedir. Kurulan modellerde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler için hesaplanan birim kök sonuçlarına göre; çalışmada 28 ülke için ele alınan modellerde, Hadri Kurozumi (2012)’ye göre $lnimp$, $lnexp$, $lngnpit$ ve $lngnpjt$ değişkenleri için %1 anlamlılık düzeylerinde durağan oldukları görülmektedir. $linder$ ve $lndistij$ değişkeni’de LLC (2002)’ye göre %1 anlamlılık düzeylerinde durağan oldukları görülmektedir.

Çalışmamızda serilere fark alma gereksinimi duyulmamıştır. Serilerin düzeyde durağan oldukları görülmüştür. Bu nedenle çalışmada eşbütünleşme ilişkisi incelenememektedir. Bu yüzden aşağıda Panel Veri Regresyon Analizi Tahmincisi ve Temel Varsayım Test Sonuçları ile analize devam edilmiştir.

Tablo 74

Panel Veri Regresyon Analizi Tahmincisi Ve Temel Varsayım Test Sonuçları

Ele Alınan 14 Ülke: Model Bağımlı Değişkeni log (Expijt)			Ele Alınan 28 Ülke: Model Bağımlı Değişkeni log (Expijt)		
Test Türü	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test Türü	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
F Testi	196.99	0.000***	F Testi	257.98	0.000***
Breusch-Pagan Testi	Testi χ^2 (01)=726.15	0.000***	Breusch-Pagan Testi	1997.64	0.000***
Hausman Testi	1.33	0.7223	Hausman Testi	4.95	0.1752
Levene, Brown ve Forsythe Testi	W0 = 3.9297398 df(13,182) W50 = 2.8104737 df(13,182) W10 = 3.5749818 df(13,182)	Pr > F = 0.00001243*** Pr > F = 0.00109107*** Pr > F = 0.00005205***	Levene, Brown ve Forsythe Testi	W0 = 4.3312811 df(27,364) W50 = 3.1726919 df(27,364) W10 = 4.0272154 df(27,364)	Pr > F = 0.00000000*** Pr > F = 0.00000045*** Pr > F = 0.00000000***
Friedman	16.090	0.0443**	Friedman	46.845	0.0103**
Durbin-Watson Baltagi-Wu LBI	F (13,196) = 33.91	0.63687609 0.84646643	Durbin-Watson Baltagi-Wu LBI	F (27,392) = 44.21	0.65281753 0.89321585

Tablo 74'ün devamı

Ele Alınan 14 Ülke: Model Bağımlı Değişkeni log (İmpij)			Ele Alınan 28 Ülke: Model Bağımlı Değişkeni log (İmpij)		
Test Türü	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test Türü	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
F Testi	34.39	0.000***	F Testi	41.94	0.000***
Breusch-Pagan Testi	452.90	0.000***	Breusch-Pagan Testi	1167.68	0.000***
Hausman Testi	3.23	0.3571	Hausman Testi	14.91	0.1912
Levene, Brown ve Forsythe Testi	W0 = 3.9297398 df(13,182) W50 = 3.9297398 df(13,182) W10 = 3.5749818 df(13,182)	Pr > F = 0.00001243*** Pr > F = 0.00109107*** Pr > F = 0.00005205***	Levene, Brown ve Forsythe Testi	W0 = 4.3212811 df(27,364) W50 = 4.4726919 df(27,364) W10 = 4.1172154 df(27,364)	Pr > F = 0.0000000*** Pr > F = 0.0000000*** Pr > F = 0.0000000***
Friedman	22.996	0.0417**	Friedman	43.041	0.0259**
Durbin-Watson Baltagi-Wu LBI	F(13,196) = 36.11	0.46714903 0.79509375	Durbin-Watson Baltagi-Wu LBI	F(27,392) = 42.11	0.47388528 0.78071705

Not: * Breusch- Pagan Testi LM 2 sınamasında c2 1 serbestlik derecesi tablo değerleridir.)***,** serilerin %1 ve %5 düzeylerinde katsayıların istatistiki olarak anlamlı olduklarını göstermektedir.

Yapılan tez çalışmasında her iki bağımlı değişkenli (ihracat ve ithalat) modeller için yatay kesit ve zaman boyutunu ihmal eden sabit katsayılı model ve birimler arası (cross-section) sabit etkili model arasındaki seçimi belirlemek için F testi yapılmıştır. Ele alınan ticaret ortaklı modelde (28 ülke) ve aynı gelir grubu ülkeleri için olan modelde (14 ülke) sabit katsayılı (pooled) modelinin geçerli olmadığını göstermektedir. Sabit etki modeli ile Havuzlanmış EKK modelinden hangisinin tercih edilmesi gerektiğini belirlemek için

yapılan F testi hipotez sınavında, sıfır hipotezi reddedilmiştir. F testi sonucuna göre en uygun regresyon tahmincisinin sabit etki modeli olduğuna ulaşılmıştır. Breush-Pagan testi ile Havuzlanmış EKK modeli mi Rassal etki modelinin mi regresyon analizi için uygun olacağı belirlenmiştir. Breusch-Pagan LM testi sonucuna göre sıfır hipotezi reddedilmiş ve kurulan modeli test edecek en uygun analizin Rassal etki olduğu belirlenmiştir. F testi ve Breusch Pagan LM testi sonuçlarına göre kurulan modelin Havuzlanmış EKK ile test edilmemesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Rassal etki ve sabit etki modeli arasında karar vermek için ise Hausman testi yapılmıştır. Hausman testi sonucunda sıfır hipotezi red edilememiştir. Bu sonuç ile kurulan regresyon modeli için en uygun analiz yönteminin tesadüfi etki modeli olduğunu tespit edilmiştir. Türkiye ve yoğun ticaret yaptığı 28 ülke için kesit serisi (N), zaman serisinden (T) fazla olduğundan, ele alınan ticaret ortaklarının benzer nitelikte olmayan, farklı ülke grubunu kapsadığından ve Türkiye'nin tüm ticaret ortağı ülkelerini kapsamadığından dolayı rassal etkiler geçerli olmaktadır. Breusch- Pagan Testi LM (1980) ve Hausman testi sonuçları da rassal etkilerin geçerliliğini göstermektedir yukarıda gösterilmektedir. Tesadüfi etki regresyon analizi için kurulan modelde heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyonun olup olmadığını test etmek için varsayım testleri yapılmıştır. Birimlere göre Heteroskedasite Değiştirilmiş Birimlere göre Heteroskedasite Levene, Brown ve Forsythe'nin testleri ile sınanmaktadır. Bu test için kurulan sıfır hipotez H_0 : Varyanslar, birimlerine göre homoskedastiftir. H_1 : Varyanslar, birimlere göre heteroskedastedir. Her iki bağımlı değişkenli (ihracat ve ithalat) ile ele alınan ticaret ortaklı modelde (28 ülke) ve aynı gelir grubu ülkeleri için olan modelde (14 ülke) için H_0 hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde red edilmiştir. Kurulan modellerde birimlere göre heteroskedasite olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Her iki bağımlı değişkenli (ihracat ve ithalat) ile ele alınan ticaret ortaklı modelde (28 ülke) ve aynı gelir grubu ülkeleri için olan modelde (14 ülke) için Tesadüfi etki modelinin otokorelasyon testi sonucu belirlemek için yapılan Baltagi-Wu LBI testi, Baltagi ve Wu'nun (1999) AR (1) kalıntı bozuklukları ile eşit olmayan aralıklı panel veri regresyon modelini tahmincisi Baltagi ve Li (1991) tarafından genişletilmiştir. Otokorelasyon test sonuçlarının 2 olması serilerde otokorelasyonun olmadığını ifade etmektedir. 2'nin altında olması kurulan modelde otokorelasyon olduğunu ifade etmektedir. Düzeltilmiş Bhargava vd. Durbin Watson ve Baltagi-Wu LBI otokorelasyon test sonuçları Tablo 74' de özetlenmiştir. Tesadüfi etki modelinde otokorelasyon sorununun olup olmadığı Modified Bhargava vd. Durbin Watson ve Baltagi-Wu LBI ile testi edilmiştir. Test sonucuna göre elde edilen kritik değerler 2'den oldukça

küçüktür. Bu sonuç kurulan tesadüfi etki modelinde ciddi bir otokorelasyonun olduğunu ifade etmektedir. Her iki bağımlı değişkenli (ihracat ve ithalat) ile ele alınan ticaret ortaklı modelde (28 ülke) ve aynı gelir grubu ülkeleri için olan modelde (14 ülke) için birimler arasında korelasyonun olup olmadığını test etmek için Friedman testleri kullanılmıştır. Bu test için kurulan sıfır hipotezi; H_0 : Birimler arasında korelasyon yoktur şeklinde sınanmaktadır. Friedman birimler arası korelasyon testi sonuçları Tablo 74’de özetlenmiştir. Tesadüfi etkiler modelinde birimler arası korelasyon Friedman ile test edilmiştir. Bu test sonucunda sıfır hipotezi reddedilmiş ve birimler arasında korelasyonun olduğu tespit edilmiştir. Tesadüfi etki modeli ile analiz edilen varsayım testleri sonucunda kurulan modelde heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sorunları ortadan kaldırmak için dirençli tahminciler ile test yapılması gerekmektedir. Bundan dolayı heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyonu dikkate alan Driscoll Kraay dirençli tahminci ile model tahmin edilmiştir (Driscoll ve Kraay, 1998: 550). Driscoll-Kraay tesadüfi etkili dirençli tahmin sonuçlarına göre elde edilen regresyon sonuçları Tablo 75’de özetlenmiştir.

Tablo 75

Driscoll-Kraay Tesadüfi Etkili Dirençli Tahmin Metodu Sonuçları

Driscoll-Kraay tesadüfi etkili dirençli tahmin Metodu	Ele Alınan 28 Ülke		Ele Alınan 14 Ülke	
	Bağımlı Değişkeni log (Expijt)	Bağımlı Değişkeni log (İmpijt)	Bağımlı Değişkeni log (Expijt)	Bağımlı Değişkeni log (İmpijt)
LNGNP _{it}	1.015597***	0.446546	0.7998711***	0.797177***
LNGNP _{jt}	0.6963685***	0.6435994***	0.7913979***	0.6376236***
LNLinder _{ij}	-0.028812	-0.0176762***	-0.0134857	-0.0847891***
LNDİST _{ij}	-1.51058***	0.011395	-1.663454	-0.1615471

Tablo 75'in devamı

Dumborder	0.6627153***	0.1922889	0.1025611	-0.1046049
Wald chi2(3)	14483.93	601.78	266.53	1203.32

Not: *** ve **, %1 ve %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Türkiye ve analize dahil edilen 28 ticaret ortağı ülke ve Türkiye ile aynı gelir grubunda yer alan 14 ticaret ortağı için oluşturulmuş ihracat ve ithalat bağımlı değişkenli modeller için Driscoll-Kraay tesadüfi etkili dirençli tahmin metodu sonuçları Tablo 75'de yer almaktadır. Analize dahil edilen tüm ülkeler (28 ülke) açısından ihracat bağımlı değişkeniyle oluşturulan modelde, Linder açıklayıcısının katsayısı negatif işaretli olarak bulunmuştur. Fakat istatistiksel olarak anlamlı sonuç vermemiştir. Yani gelir farkındaki bir azalma Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ihracatında artışa neden olabilecek talep etkisi yaratmamaktadır. Fakat bağımlı değişkenin ithalat seçilmesi durumunda geçerli olan Driscoll-Kraay tesadüfi etkili dirençli tahmin Metodu modeli için Linder değişkeni %1 anlamlılık düzeyindedir ve hipotezi destekleyen beklenti işareti olan negatif değeri almıştır. Türkiye ve ticaret yaptığı ülkeler arasında kişi başına düşen gelir farkı azaldıkça, Türkiye'nin bu ülkelere yapmış olduğu ithalat artmaktadır. Türkiye ve dış ticarete bulunduğu bu ülkeler arasındaki gelir farkının %1 azalması, Türkiye'nin yapmış olduğu ithalatını yaklaşık %0.01 artırmaktadır. Açıklayıcı değişkenlerden gayrisafi milli hâsıla (GNPj) değeri istatistiki olarak %1 düzeyinde anlamlıdır ve Türkiye'nin dış ticaret ortaklarının gelirlerindeki %1'lik artış, Türkiye'nin ithalatını yaklaşık % 0.64 artırmaktadır. Yine GNPI değişkeni %1 düzeyinde anlamlıdır ve Türkiye'nin gelirinde meydana gelen %1'lik bir artış, Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ihracatını yaklaşık %1.01 düzeyinde artırmaktadır. Bu model için dış ticarete ülkeler arası fiziki uzaklığı ifade eden (Distij) açıklayıcı değişkeni ve komşuluk kukla değişkeni istatistiki olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. Türkiye'nin ticaret ortağı ülkelere yaptığı ihracat, mesafe uzadıkça azalmaktadır. Ele alınan dönemler için, ticaret ortakları arasındaki mesafenin 1 birimlik artması durumunda, ihracatta yaklaşık % -1.51 birimlik bir azalma yaşamıştır. Kukla değişken olarak eklenen sınır komşuluğu değişkeninde meydana gelen 1 birimlik bir artış ihracatın yaklaşık %0.66 birim artmasına neden olmuştur. Türkiye ve aynı gelir grubunda yer alan 14 ticaret ortağı ülkeyi kapsayan ithalat ve ihracat bağımlı değişkenli modeller için tahmini katsayılarını değerlendirdiğimizde; ihracat bağımlı değişkenli

modelde Linder değişkeni negatif işareti almış olmasına karşın istatistiki olarak anlamlı değildir. Ancak ithalat bağımlı değişkeniyle oluşturulmuş modelde, Linder değişkeni %1 düzeyinde anlamlıdır. Türkiye ve ticaret ortakları arasındaki kişi başına gelir farkı azaldıkça (%1'lik bir azalma), Türkiye'nin bu ülke grubundan ithalatını arttırdığı (%0.08) sonucuna ulaşılmaktadır. Açıklayıcı değişkenlerden gayrisafi milli hâsıla (GNPj) değeri istatistiki olarak %1 düzeyinde anlamlıdır ve Türkiye'nin dış ticaret ortaklarının gelirlerindeki %1'lik artış, Türkiye'nin ithalatını yaklaşık %0.79 artmaktadır. Ayrıca ithalatçı ülke (GNPj) ve Türkiye'nin (GNPi)'si açıklayıcı değişkenleri dikkate alındığında, Türkiye ile aynı gelir grubunda yer alan ülkelerin, Türkiye'ye yönelik yaptığı mal ihracatında gelir esnekliği, Türkiye'nin gelir esnekliğinden daha fazla olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'nin ithalatındaki (karşı ülkenin ihracatındaki) artışta, karşı ülkenin gelir artışının etkisi daha fazladır. Bu durum genel olarak yoğun dış ticarete bulunduğu 28 ülkeyle değerlendirdiğimiz modelde ortaya çıkan sonuçla aynıdır. Mesafe (Distij), ve kukla değişken modelde anlamlı çıkmamıştır. Bir diğer ifadeyle mesafe ve sınır komşuluğu aynı gelir grubu 14 ülke ile yapılan ticarete anlamsız çıkmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dış ticaret teorileri ülkeler arasındaki dış ticaretin nedenlerini açıklamaya çalışmaktadır. Merkantilist düşünceye kadar dayanan dış ticaret teorisinin bilimsel olarak temelleri Adam Smith'in 1776 yılında yayınladığı *Ulusların Zenginliği* adlı eseri ile atılmıştır. Klasiklerin dış ticarete sadece emek faktörünü kullanmaları ve yalnızca arz koşullarını dikkate almaları eleştirilmiştir ve eksiklikler Neoklasikler tarafından giderilmeye çalışılmıştır. Bu zamana kadar olan dış ticaret teorileri aslında günümüzdeki karmaşık dünyanın dış ticaret akımlarını açıklayamamıştır. Ülkelerin karşılıklı ticaretlerini neden yaptıklarını açıklamakta yetersiz kalan klasik dış ticaret teorileri yerini yeni dış ticaret teorilerine bırakmıştır. Çalışmaya da konu olan yeni dış ticaret teorilerinden Linder Hipotezi, Linder tarafından geliştirilen iki ülke arasında benzerlik ne kadar yakınsa, aralarındaki ticaret hacminin o kadar arttığını varsaymıştır. Teoride, ülkelerin kişi başına düşen gelirleri, taleplerinin yapısı ile yakından ilişkilidir. Çünkü kişi başına düşen milli gelirleri birbirine benzer olan ülkelerin tercihleri de benzer olacaktır. Çalışmada Linder Hipotezinin geçerliliği sınanmıştır.

Çalışmada Linder Hipotezi Çerçevesinde Türkiye'nin Gelir Gruplarına Göre Ülkelerle Olan Karşılıklı Ticaretlerine Dair Ekonometrik Analizi [2006-2019] dönemine ait yıllık veriler kullanılarak Panel Veri Analizi bağımlı değişkeni ithalat (Impij) ve ikinci modelin bağımlı değişkeni ihracat (Expij) olarak belirlenmiştir. Modeli açıklamaya yardımcı veriler Linderij, i (Türkiye) ülkesi ve ticaret ortağı j ülkesi arasındaki kişi başına düşen gelir farkının (PGNPit -PGNPjt) mutlak değeri şeklinde ifade edilmektedir. GNPi ve GNPj açıklayıcı değişkenleri sırasıyla; i, Türkiye ve j, Türkiye'nin ticaret ortağı ülkelerinin gayrisafi milli hasıla (cari fiyatlarla satın alma gücüne dayalı -ABD doları cinsinden-) değerlerini ifade etmektedir. Modelde Distij açıklayıcı değişkeni, i ve j ülkeleri arasındaki fiziki uzaklığı (başkentler arasındaki uzaklık -km-) ifade etmektedir. Modelde bir de kukla değişken eklenmiştir. Kukla değişken olarak Türkiye ile sınır komşuluğu olması durumunda bir, aksi durumda ise sıfır değeri alan sınır kukla değişkeni (Dumborder) kullanılmıştır.

Bu modeli açıklamaya yönelik, yatay kesit bağımlılığı testleri, homojenlik testleri, birim kök testleri, panel veri regresyon analizi tahmincisi ve temel varsayım testleri ile Driscoll-Kraay tesadüfi etkili dirençli tahmin metodu kullanılmıştır.

Yatay kesit bağımlılığı sonuçlarına göre; sonuçlara bakılarak H0: Yatay kesit bağımlılığı yoktur hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde 14 ülke için $lnimp$, $lnexp$, $lngnpit$, $lngnpj$ ve $linder$ değişkenleri için reddedilmektedir. Fakat $lndistij$ değişkeni için yatay kesit bağımlılığı yoktur hipotezi red edilememektedir. Bu durum aynı zamanda analize katılan 14 ülke için birinde ortaya çıkan şokun diğer ülkelerde de etki göstermeyeceği anlamına gelmektedir. $lnimp$, $lnexp$, $lngnpit$, $lngnpj$ ve $linder$ değişkenleri için yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır. $lndistij$ değişkeni için yatay kesit bağımlılığı bulunmamaktadır.

H0: Yatay kesit bağımlılığı yoktur hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde 28 ülke için bakıldığında ise, $lnimp$, $lnexp$, $lngnpit$, $lngnpj$ değişkenleri için reddedilmektedir. Fakat $linder$ ve $lndistij$ değişkenleri için red edilememektedir. Bu durum aynı zamanda analize katılan 28 ülke için birinde ortaya çıkan şokun diğer ülkelerde de etki göstermeyeceği anlamına gelmektedir. $lnimp$, $lnexp$, $lngnpit$ ve $lngnpj$ değişkenleri için yatay kesit bağımlılığı bulunmaktadır. $linder$ ve $lndistij$ değişkeni için yatay kesit bağımlılığı bulunmamaktadır.

Yapılacak olan birim kök testlerine karar verirken de yatay kesit bağımlılığı dikkate alınarak seçim yapılmalıdır. Bu nedenle, çalışmada yatay kesit bağımlılığı dikkate alınarak ikinci nesil panel birim kök testi ve yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan birinci nesil panel birim kök testleri tercih edilmiştir.

Homojenlik sonuçlarına göre H0 hipotezi reddedilememektedir. Dolayısıyla değişkenler homojen olup panel sonuçlarında dikkate alınacaktır.

Birim kök sonuçlarına göre analize dahil olan hem 14 ülke hem de 28 ülke için düzey değerlerinde Hadri Kurosumi ve LLC (2002) birim kök sonuçları yukarıda yer almaktadır. Kurulan modellerde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler için hesaplanan birim kök sonuçlarına göre; çalışmada 14 ülke için ele alınan modellerde, Hadri Kurosumi (2012)'ye göre $lnimp$, $lnexp$, $lngnpit$, $lngnpj$ ve $linder$ değişkenleri için %1 anlamlılık düzeylerinde

durağan oldukları görülmektedir. Lndistij değişkeni’de LLC (2002)’ye göre %1 anlamlılık düzeylerinde durağan oldukları görülmektedir. Kurulan modellerde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler için hesaplanan birim kök sonuçlarına göre; çalışmada 28 ülke için ele alınan modellerde, Hadri Kurosumi (2012)’ye göre $lnimp$, $lnexp$, $lnnpit$ ve $lnnpjt$ değişkenleri için %1 anlamlılık düzeylerinde durağan oldukları görülmektedir. Linder ve Lndistij değişkeni’de LLC (2002)’ye göre %1 anlamlılık düzeylerinde durağan oldukları görülmektedir.

Çalışmamızda serilere fark alma gereksinimi duyulmamıştır. Serilerin düzeyde durağan oldukları görülmüştür. Bu nedenle çalışmada eşbütünleşme ilişkisi incelenememektedir. Bu yüzden aşağıda Panel Veri Regresyon Analizi Tahmincisi Ve Temel Varsayım Test Sonuçları ile analize devam edilmiştir.

Driscoll-Kraay tesadüfi etkili dirençli tahmin metodu sonuçlarına göre Türkiye ve analize dahil edilen 28 ticaret ortağı ülke ve Türkiye ile aynı gelir grubunda yer alan 14 ticaret ortağı için oluşturulmuş ihracat ve ithalat bağımlı değişkenli modeller için Driscoll-Kraay tesadüfi etkili dirençli tahmin metodu sonuçları Tablo 75’ de yer almaktadır. Analize dahil edilen tüm ülkeler (28 ülke) açısından ihracat bağımlı değişkeniyle oluşturulan modelde, Linder açıklayıcısının katsayısı negatif işaretli olarak bulunmuştur. Fakat istatistiksel olarak anlamlı sonuç vermemiştir. Yani gelir farkındaki bir azalma Türkiye’nin bu ülkelere yaptığı ihracatında artışa neden olabilecek talep etkisi yaratmamaktadır. Fakat bağımlı değişkenin ithalat seçilmesi durumunda geçerli olan Driscoll-Kraay tesadüfi etkili dirençli tahmin Metodu modeli için Linder değişkeni %1 anlamlılık düzeyindedir ve hipotezi destekleyen beklenti işareti olan negatif değeri almıştır. Türkiye ve ticaret yaptığı ülkeler arasında kişi başına düşen gelir farkı azaldıkça, Türkiye’nin bu ülkelere yapmış olduğu ithalat artmaktadır. Türkiye ve dış ticarete bulunduğu bu ülkeler arasındaki gelir farkının %1 azalması, Türkiye’nin yapmış olduğu ithalatını yaklaşık %0.01 artırmaktadır. Açıklayıcı değişkenlerden gayrisafi milli hâsıla (GNPj) değeri istatistiki olarak %1 düzeyinde anlamlıdır ve Türkiye’nin dış ticaret ortaklarının gelirlerindeki %1’lik artış, Türkiye’nin ithalatını yaklaşık % 0.64 artırmaktadır. Yine GNPi değişkeni %1 düzeyinde anlamlıdır ve Türkiye’nin gelirinde meydana gelen %1’lik bir artış, Türkiye’nin bu ülkelere yaptığı ihracatını yaklaşık % 1.01 düzeyinde artırmaktadır. Bu model için dış ticarete ülkeler arası fiziki uzaklığı ifade eden (Distij) açıklayıcı değişkeni ve komşuluk kukla değişkeni istatistiki

olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. Türkiye'nin ticaret ortağı ülkelere yaptığı ihracat, mesafe uzadıkça azalmaktadır. Ele alınan dönemler için, ticaret ortakları arasındaki mesafenin 1 birimlik artması durumunda, ihracatta yaklaşık % -1.51 birimlik bir azalma yaşamıştır. Kukla değişken olarak eklenen sınır komşuluğu değişkeninde meydana gelen 1 birimlik bir artış ihracatın yaklaşık %0.66 birim artmasına neden olmuştur. Türkiye ve aynı gelir grubunda yer alan 14 ticaret ortağı ülkeyi kapsayan ithalat ve ihracat bağımlı değişkenli modeller için tahmini katsayılarını değerlendirdiğimizde; ihracat bağımlı değişkenli modelde Linder değişkeni negatif işaret almış olmasına karşın istatistiki olarak anlamlı değildir. Ancak ithalat bağımlı değişkeniyle oluşturulmuş modelde, Linder değişkeni %1 düzeyinde anlamlıdır. Türkiye ve ticaret ortakları arasındaki kişi başına gelir farkı azaldıkça (%1'lik bir azalma), Türkiye'nin bu ülke grubundan ithalatını arttırdığı (%0.08) sonucuna ulaşılmaktadır. Açıklayıcı değişkenlerden gayrisafi milli hâsıla (GNPj) değeri istatistiki olarak %1 düzeyinde anlamlıdır ve Türkiye'nin dış ticaret ortaklarının gelirlerindeki %1'lik artış, Türkiye'nin ithalatını yaklaşık %0.79 artmaktadır. Ayrıca ithalatçı ülke (GNPj) ve Türkiye'nin (GNPi)'si açıklayıcı değişkenleri dikkate alındığında, Türkiye ile aynı gelir grubunda yer alan ülkelerin, Türkiye'ye yönelik yaptığı mal ihracatında gelir esnekliği, Türkiye'nin gelir esnekliğinden daha fazla olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye'nin ithalatındaki (karşı ülkenin ihracatındaki) artışta, karşı ülkenin gelir artışının etkisi daha fazladır. Bu durum genel olarak yoğun dış ticarete bulunduğu 28 ülke ile değerlendirildiğimiz model de ortaya çıkan sonuçla aynıdır. Mesafe (Distij), ve kukla değişken modelde anlamlı çıkmamıştır. Bir diğer ifadeyle mesafe ve sınır komşuluğu aynı gelir grubu 14 ülke ile yapılan ticarete anlamsız çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Adana Sanayi Odası, (2019). Kazakistan Ülke Raporu. Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2021.
<https://www.adaso.org.tr/Content/WebDosyalar/Yayinlar/kazak%20rapor.pdf>
- Aka, A. ve Ürünal, A. A. (2018). “Türkiye’de Dış Ticaret Uygulamaları: 4458 Sayılı Gümrük Kanunu Özelinde”. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 154-170.
- Akın, H. (2019). *Yeni İşimiz Dış Ticaret*. İstanbul: E Kitap Projesi.
- Alagöz, M. ve Yapar, S. (2007). “Görünmez Engeller: Serbest Ticarete Bir Engel Mi?”. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı: 11 Ocak, 1-11.
- Alkin, E. (2009). *Herkes İçin Ekonomi*. İstanbul Ticaret Odası: İstanbul.
- Alparslan, N. (2019). Türkiye Cumhuriyeti Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Linder Hipotezi ve Çekim Modeli Çerçevesinde İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi Adana.
- Altun, M. ve Benli, M. (2021). “İhracatta Ürün Çeşitliliği ve Türkiye’nin Büyüme Performansı”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (67), 138-158.
- Ankara Sanayi Odası (2016). Hollanda Ülke Raporu. Erişim Tarihi: 20 Aralık 2021.
<https://docplayer.biz.tr/57662096-Ankara-sanayi-odasi-hollanda-kralligi-ulke-notu-arastirma-ve-yonlendirme-mudurlugu.html>
- Arıç, H. K. (2013). “Yeni Bir Dış Ticaret Teorisi Olarak Porter’ın Rekabetçi Üstünlükler Teorisi’nin Yapısı”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(5), 81-97.
- Aslan, N. ve Terzi, N. (2006). “Heckscher-Ohlin-Samuelson (HOS) Teorisi ve Teorinin Değerlendirilmesi”. *Marmara Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 1-14.
- Aswathappa, K. (2010). *International Business 4E*. Tata McGraw Hill Education Private Limited: New Delhi.

- Atabay, B. R. (2012). "Türkiye ve BRIC Ülkeleri Arasındaki Ticaret Hacminin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Analizi". *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 403-424.
- Atabay, R. (2015). "Validity Of Linder Hypothesis In Bric Countries Journal of International Trade, Logistics and Law", 1(2), 85-92, (PhD) İstanbul Medipol University, Turkey
- Atik, H. (2006). *Beşerî Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme*, Ekin Kitapevi: Bursa.
- Arı, A. ve Zeren, F. (2011). "CO2 Emisyonu ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi". *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 18(2), 37-47.
- Aydemir, C. ve Güneş, H. H. (2006). "Merkantilizmin Ortaya Çıkışı". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 136-158.
- Bai, J., ve Ng, S. (2004). "A Panic Attack On Unit Roots And Cointegration". *Econometrica*, 72(4), 1127-1177.
- Baltagi, B. H., ve Li, Q. (1991). "A Joint Test For Serial Correlation And Random Individual Effects". *Statistics & Probability Letters*, 11(3), 277-280.
- Baltagi, H., Badi ve Ping X. Wu, (1999), Unequally Spaced Panel Data Regressions With Ar (1) Disturbances, *Econometric Theory*, 15(06), pp.814-823.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. Third Edition, John Wiley & Sons, LTD.
- Baral, G. ve Gürsoy, Y. (2019). "Transit Ticaret ve Transit Taşımacılık Faaliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi ve Katma Değer Vergisi Açısından Değerlendirilmesi". *Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme Bilimi Dergisi*. 7(1), 221-235.
- Bardakçı, H. (2020). (Ed.). Öztürk, S. "Yeni Dış Ticaret Teorilerinin Gelişimi, Öncesi ve Sonrası". *Uluslararası Ekonomi, Parasal İktisat ve Kent Ekonomisi*. İktisad Yayınevi: Ankara.
- Baylan, M. ve Eskimerge, T. A. (2020). "Çin'in Dış Ticaret Performansına Kısa Bir Bakış". *Business & Management Studies: An International Journal*, 8(2), 2093-2120.
- Bayraktutan, Y. (2003). "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri". *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 175-186.
- Bilgili, Y. (2014). *Makro İktisat Ders Notları*. İkinci Sayfa Yayınları: Ankara.

- Black, J., Hashimzade, N. and Myles, G. (2012). *A Dictionary of Economics*. Oxford University Press: United Kingdom.
- Bolat, S., Belke, M. ve Aras, O. (2011). “Türkiye’de İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Sınır Testi Yaklaşımı”. *Maliye Dergisi*, 26(1), 247-364.
- Borkakoti, J. (1998). *International Trade: Causes and Consequences* Macmillan Press: London.
- Bölükbaş, M. (2018). “Para ve Maliye Politikalarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi: BRIC Ülkeleri ve Türkiye İçin Bir Bootstrap Panel Granger Nedensellik Analizi”. *Bankacılar Dergisi*, 105, 47-62.
- Breusch, T. S. ve Pagan R. A. (1980). “The Lagrange Multiplier Test and Its Applications To Model Specification in Econometrics.” *The Review of Economic Studies*. 47(1), 239-253.
- Breitung, J. (2001). “The Local Power Of Some Unit Root Tests For Panel Data. In Nonstationary Panels, Panel Cointegration, And Dynamic Panels”. *Emerald Group Publishing Limited*.
- Bulu, M., Eraslan, İ.H. ve Şahin Ö. (2004), “Elmas Modeli ile Ankara Bilişim Kümelenmesi Rekabet Analizi”, 3. *Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, 25-26 Kasım, Eskişehir.
- Carbaugh, R. (2014). *International Economics*. Cengage Learning: Boston.
- Cherunilam, F. (2008). *International Economics 5E*. Tata McGraw-Hill Publishing Company Limited: New Delhi.
- Cho, S. D. (2013). *From Adam Smith to Michael Porter: Evolution of Competitiveness Theory*. London: World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd.
- Choi, C. (2002). “Linder Hypothesis Revisited”, *Applied Economics Letters*, 9, 601-5.
- Chow, P. and Yochanan, K. M. (1999). “A Test Of The Linder Hypothesis In Pacific NIC Trade 1965-1990”. *Applied Economics*, 31(2), 175-182.
- Coşkun, A. (2014). “Dış Ticaret Teorileri Kapsamında Türkiye’nin Rekabet Gücü Üzerine Bir Değerlendirme”. *Tekirdağ S. M. M. M. Odası Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı:3, 1-10.

- Çitil M. (2020). (Ed.). Görgün, R. M., Adıgüzel, S. *Uluslararası İktisat*. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.
- Dahai, F., Yakun, C. and Ying, Z. (2020). “Linder Hypothesis Revisited: Does It Hold For Services Trade?”. *Economics Letters*, Volume 195.
- Değer, K. ve Emsen S. (1999). “Türkiye Mundell-Fleming Modelinde Nerede Bulunabilir?”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(1), 153-159.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (2015). Brezilya Ülke Bülteni. Erişim Tarihi: 10 Nisan: 2022. <https://www.deik.org.tr/uploads/brezilya-ulke-bulteni-kasim-2015.pdf>
- Deviren, V. N. (2004). “Yeni Dış Ticaret Teorileri”. *Mevzuat Dergisi*, 7(81). Erişim Tarihi: 15 Haziran 2021. <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/09a/05.htm>
- Dietzenbacher, E. and Lahr, L. M. (2004). *Wassily Leontief and Input-Output Economics*. Cambridge University Press.
- Dikkaya, M. ve Üzümcü, A. (2017). *Uluslararası Ticaret ve Finans*. Savaş Yayınevi: Ankara.
- Dinler, Z. (2012). *İktisada Giriş*. Ekin Kitabevi Yayınları: Bursa.
- Doğruyol, A. ve Cicioğlu, Ş. (2013). “Bir İktisat Bilimi İkilemi: İngiliz Düşüncesinde Etik ve Faydacılık Ekseninden J.S. Mill ve Moral Teorisi”. *Sakarya İktisat Dergisi*, 2(3), 97-141.
- Doğruyol A., Polat, Z. ve Kutlar, S. (2020). “İthalatın Ekonomik Büyümeyle Olan İlişkisi”. *Sakarya İktisat Dergisi*. 9(4), 356-373.
- Driscoll, C. J. And Kraay, C. A. (1998). “Consistent Covariance Matrix Estimation With Spatially Dependent Data”. *Review of Economics and Statistics*. 80, 549-560.
- Dura, C. (2000). “Yeni Dış Ticaret Teorileri: Genel Bir Bakış”. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (16), 1-16.
- Düğer, H. (1990). “Ticaret Hadlerinin Teorik Yapısı”. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1-2), 229-249.
- Dwivedi, D. N. (2005). *Macroeconomics Theory and Policy*. Published by the Tata Mcgraw-Hill Publishing Company Limited: Delhi.

- Eskişehir Ticaret Odası (2020). İspanya Ülke Bülteni. Erişim Tarihi: 20 Aralık 2021. <https://www.etonet.org.tr/uploads/UlkeRaporlari/ispanya.pdf>
- Fajgelbaum, D. P., Grossman, M. G. And Helpman, E. (2011). “A Linder Hypothesis For Foreign Direct Investment”, *The Review of Economic Studies*, 82(1),83–121.
- Fagerberg, J. (1987). “A Technology Gap Approach to Why Growth Rates Differ”, *Research Policy*, 16(2-4), 87-99.
- Francois, J. ve Kaplan, S. (1996). “Aggregate Demand Shifts, Income Distribution, and the Linder Hypothesis”. *Review of Economics and Statistics*. 78(2), 244-250.
- Frăsineanu, L. P. (2008). “The Porter`s Theory Of Competitive Advantage” *Economic Sciences Series*, 7(36), s.3495-3498.
- Frederking, J. (2009). *Comparative Cost Advantage and Factor Endowment*. GRIN Verlag: Germany.
- Gandolfo, G. (2013). *International Trade Theory and Policy*. Springer Science & Business: London.
- Gebze Ticaret Odası. (2014). Çin Halk Cumhuriyeti Raporu. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021. <https://www.gebzeto.org.tr/wp-content/uploads/2019/10/%C3%87in-%C3%9Cİke-Raporu-2014.pdf>
- Goldin, I. (1990). “Comparative Advantage: Theory and Application to Developing Country Agriculture-Research Programme on: Changing Comparative Advantage in Food and Agriculture”. OECD Development Centre Working Papers, 16.
- Göger, K. (2020). Kurumsal Ekonomi ve Büyüme: Türk Cumhuriyetleri Doğrultusunda Bir Panel Veri Analizi. (Yüksek Lisans Tezi) Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Grossman, G., Helpman, E. and Fajgelbaum, P. (2012). “A Linder Hypothesis for FDI”, 2012 Meeting Papers 351, Society for Economic Dynamics.
- Gujarati, D. N and Poter, D. C. (2012). *Basic Econometrics*. Çev. Şenesen, E. ve Şenesen G. Literatür Yayınları.
- Gümüş, E. (2007). “Serbest Bölgelerde Vergi Uygulamalarının Değerlendirilmesi”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 21(1), 47-60.

- Gümüşcan, İ. and Kahveci, M. (2012). “An Evaluation Of Bilateral Trade Between Turkey And Balkans: Based On Gravity Trade Model And Linder Hypothesis İbac”. Vol.1 361 241.
- Güngör, A. G. (2014). “Türkiye İmalat Sanayinin Uluslararası Ticarete Karşılaştırılmal Üstünlükleri ve Rekabet Gücü Göstergeler”. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 51(596), 45-58.
- Gürpınar, K. ve Sandıkçı, M. (2008). “Uluslararası Rekabetçilik Analizinde Michael E. Porter’ın Elmas Modeli Yaklaşımı: Türkiye’deki Bazı Endüstrilerdeki Uygulanabilirliğinin ve Sonuçlarının Araştırılması” *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 8(15), 105-125.
- Haberler, G. (1933), *The Theory of International Trade*, London: George Allen and Unwin.
- Hadri, K. (2000). “Testing For Stationarity İn Heterogeneous Panel Data”. *The Econometrics Journal*, 3(2), 148-161.
- Hadri, K., and Kurozumi, E. (2012). “A Simple Panel Stationarity Test İn The Presence Of Serial Correlation And A Common Factor”. *Economics Letters*, 115(1), 31-34.
- Hallak, J. C. (2006), “Linder Hipotezinin Ürün Kalitesine Bakış. Ekonomi ve İstatistik İncelemesi”, 92 (3), 453-466. doi: https://doi.org/10.1162/REST_a_00001
- Hallak, J. C. (2010). “A Product-Quality View of the Linder Hypothesis”, *The Review of Economics and Statistics*, 92(3), 453-66.
- Harris, R. D., ve Tzavalis, E. (1999). “Inference For Unit Roots İn Dynamic Panels Where The Time Dimension İs Fixed”. *Journal Of Econometrics*, 91(2), 201-226.
- Helpman, E. (1990). “Monopolistic Competition In Trade Theory”. *Special Papers In International Finance*. (16), 1-44.
- Hinkelman, G. E. (2008). *Dictionary of International Trade 8th Edition*. World Trade Press.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., ve Shin, Y. (2003). “Testing For Unit Roots İn Heterogeneous Panels”. *Journal Of Econometrics*, 115(1), 53-74.
- İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği (2021). Almanya Ülke Raporu. Erişim Tarihi: 12 Ocak 2021. <https://www.ihkib.org.tr/fp->

icerik/ia/d/2021/06/18/almanya-ulke-raporu-haziran-2021-202106181712050610-2AC69.pdf (1).

İstanbul Hazır Giyim ve Konfeksiyon İhracatçıları Birliği (2021). Sırbistan Ülke Raporu. Erişim Tarihi: 20 Aralık 2021. <https://www.ihkib.org.tr/fp-icerik/ia/d/2021/06/18/sirbistan-ulke-raporu-haziran-2021-202106181712250640-41B1F.pdf> (2).

İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri. İhracat Rehberi. Erişim Tarihi: 12 Ocak 2021. <https://www.itkib.org.tr/tr/bilgi-merkezi-dis-ticaret-ihracat-rehberi-ihracat-turleri.html>

İyibozkurt, E., Tonus, Ö., Erlat, G., Karluk, R. ve Ertürk, E. (2014). *Uluslararası İktisat Teorisi*, 3. Baskı. Eskişehir.

İzmir Ticaret Odası (2021). Brezilya Ülke Raporu. Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021. <https://api.izto.org.tr/storage/Documents/original/gph8WcNJAKxliSgc.pdf>

Jian, Z. (2011). “Based On Gravity Trade Model And Linder Hypothesis: An Empirical Application To China- EU Trade Flows”. *International Conference on Business Management and Electronic Information*, (5), 417-421.

Jones, W. R. (1987). “Heckscher-Ohlin Trade Theory”. *The New Palgrave*. 620-27. 1-13.

Jošić, H. and Metelko, M. (2018). “Testing The Validity Of The Linder Hypothesis For Croatia”. *Croatian Review Of Economic, Business and Social Statistics*, 4 (1), 62-73.

Junz, H. B. and Rhomberg, R. R. (1973). “Price Competitiveness in Export Trade Among Industrial Countries”. *International Discussion Papers*. No: 22, 1-17.

Kahraman, A. Ç. ve Sevim, C. (2014). “Dış Ticarete Doğrudan İkili İlişkilerden Öteye Dolaylı İlişkiler Belirlenebilir Mi? Ağ Analizi Yaklaşımı ile Çekim Modelinin Testi”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 41-58.

Kantar, M. (2016). “OECD Ülkelerinin Gelir Tüketim İlişkisinin Eşbütünleşme Analizi ile İncelenmesi: Panel Veri Analizi”. T.C. Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Ab ve Yüksek Lisans Tezi Erzurum.

Kara, M. (2005). “Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye’deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7(3), 60-79.

- Kara, O. ve Erkan, B. (2011). “Türkiye’nin Emek Yoğun Mal İhracatındaki Karşılaştırmalı Üstünlüklerin Makro Ekonomik Büyüklüklerle İlişkisi”. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 67-93.
- Kargül, D. İ. (1973). “Dış Ticaret ve İktisadî Büyüme Üzerine Son Tartışmalar”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 33(1-4), 97-125.
- Karlık, R. (2013). *Uluslararası Ekonomi Teori-Politika*. Beta Yayıncılık: İstanbul.
- Kaymakçı, O., Avcı, N. ve Şen, R. (2007). *Uluslararası Ticarete Giriş: Teori, Politika ve Uygulama*. Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.
- Kemeç, A. ve Kösekahyaoglu, L. (2015). “J Eğrisi Analizi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama”. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 1-29.
- Kennedy, J. M. (2014). *International Economics*. PHI Learning Pvt. Ltd: Delhi.
- Kesgingöz, H. (2018). “Türkiye’nin Tarım Sektörünün Karşılaştırmalı Üstünlükler Yöntemiyle Analizi”. *Business & Management Studies: An International Journal*, 6(2), 508-523.
- Keskin, M. (2020). *Uluslararası Bankacılık ve Finans Sistemi*. Astana Yayınları: Ankara.
- Keum, K. (2008). “Turizm Akışları ve Ticaret Teorisi: Çekim Modeliyle Bir Panel Veri Analizi”. *Ann Reg Sci* (44), 541-557. <https://doi.org/10.1007/s00168-008-0275-2>
- Kılıç, R., Özbek, İ. R. ve Çifçi, İ. (2018). “Türkiye İçin J-Eğrisi Hipotezinin Geçerliliği: Ardl Sınır Testi Yaklaşımı”. *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 4(7), 112-128.
- Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası (2019). Türkmenistan Ülke Raporu. Erişim Tarihi: 15 Kasım 2022. <https://www.kirikkaletso.org.tr/ktso/dosyalar/T%C3%9CRKMEN%C4%B0STAN-2019.pdf>
- Kitenge, E. (2021). “The Linder Hypothesis During The Globalization Era”. *Economics Letters*, Volume 200.
- Kont, G. (2015). “İhracat Çeşitleri”, *İzmir Ticaret Odası Pusula Dergisi*, Ocak 2015 Sayısı.

- Koşar, A. (2018). “Türkiye’nin Son 10 Yılda En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı Ülkelerin Hiyerarşik Kümeleme Analizi ile Gruplandırılması ve Değerlendirilmesi”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(1), 17-28.
- Kruse, H. W. (2020). “Revisiting the Sectoral Linder Hypothesis: Aggregation Bias or Fixed Costs?” *Review International Economics*. 28(4), 1076–1112.
- Kutlu, E. ve Şıklar İ. (Ed.). (2000). *İthalat ve İhracat Uygulamaları*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi. Yayın No: 696.
- Kutluay, Ş. D. (2020). “Eğitimin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: AB Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi”. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (2), 657-672.
- Kütahya Ticaret ve Sanayi Odası. (2019). Yunanistan Ülke Raporu. Erişim Tarihi: 20 Aralık 2021. <https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2020/10/Yunanistan-Ulke-Raporu-2.pdf>
- Levin, A., Lin, C. F. Ve Chu, C-S. (2002). “Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite Sample Properties”. *Journal of Econometrics*, 108, 1-24.
- Linder, S. B. (1961). “An Essay On Trade and Transformation”. Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB.
- Maddala, G. S. ve Wu, S. (1999). “A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and A New Simple Test.” *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 61, 631-652.
- Marshall, A. (1922). *Money, Credit and Commerce*. Macmillan.
- McPherson, M., Redfearn, M. And Tieslau, M. (2001). International Trade and Developing Countries: An Empirical Investigation Of The Linder Hypothesis”. *Applied Economics*, 33(5), 649-657.
- Moon, H. R., ve Perron, B. (2004). “Testing For A Unit Root İn Panels With Dynamic Factors”. *Journal Of Econometrics*, 122(1), 81-126.
- Nazilli Ticaret Odası Kültür Yayınları (2017). *İhracat El Kitabı*.
- Nayak, K. S. and Singh, I. A. *International Economics*. https://rgu.ac.in/wp-content/uploads/2021/02/Download_578.pdf

- Neary, J. P. (2000). “Monopolistic Competition and International Trade Theory”, *Univ. College Dublin and CPER Working Papers*, No.200025.
- Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (2022). Bulgaristan Ülke Raporu. Erişim Tarihi: 10 Nisan 2022. <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokumanflipbook/bulgaristan-ulke-raporu/838>
- OTOSAD. Erişim Tarihi: 20 Ocak 2021. <https://www.otasad.org.tr/icerik/mevzuat/mevzuat-01.pdf>
- Özdemir, A. (2018). Özdemir, Adnan. “OECD Ülke Ekonomilerinde Ekonomik Özgürlük-Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi: Panel Veri Analizi (1995-2015).” İstanbul Dış Ticaret Üniversitesi.
- Özel, A. H. ve Sezgin, F. (2012). “Ticari Serbestleşme-Ekonomik Büyüme İlişkisinin Bootstrap Kantil Regresyon Yardımıyla Analizi”. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 62(2), 283- 303.
- Öztürk, N. (2003). “Dış Ticaret Kuramında Yeni Yaklaşımlar”. *Öneri Dergisi*, 5(19), 109-126.
- Palacıoğlu, T. (2018). “Mutlak Üstünlük ve Bazı Dış Ticaret Teorileri”. *İTO Bilgiyi Ticarileştirme ve Araştırma Vakfı İstanbul Düşünce Akademisi*. <https://www.istda.org/Upload/pdf/mutlak-ustunluk.pdf>
- Parasız, İ. (1993). *Makro İktisat*. Ezgi Kitabevi Yayınları: Bursa.
- Patel, A. (2017). “International Trade & Economics Law: Theories Of International Trade And Economics”. *Journal of Legal Studies and Research*. 3(5), 1-15.
- Pektaş, G., Kahraman, C. ve Alkan, G. (2018). “Türkiye’de Coğrafi İşaretler ve İhracat Pazarlaması Açısından Değerlendirilmesi”. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23(39), 65-82.
- Pesaran, H. M. (2004). “General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels”. *University of Cambridge Working Paper*, No: 0435
- Pesaran, H. M. (2007). “A Simple Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence”. *Journal of Applied Econometric*. 22, 265-312.
- Phillips, P.C. ve Sul, D. (2009). “Economic Transition And Growth”. *Journal of Applied Econometrics*. 24 (7), 1153–1185.

- Pişkin, E. (2021). *Türkiye İhracatının Ölüm-Kalım Meselesi*. Astana Yayınları: Ankara.
- Ratha, A. and Bahmani. M. (2004). “The J-Curve: a Literature Review”. *Applied Economics*, (36), 1377–1398.
- Rauh, A. (2010). “Linder Hipotezinin Ampirik Analizi: Almanya'nın Avrupa İçi Ticaret Örneği”. *Amerikan Ekonomisti*. 55(2), 136-141. doi: 10.1177/056943451005500214
- Resmî Gazete (1996). Yürütme ve İdare Bölümü. İhracat Rejimi Kararı. Erişim Tarihi: 25 Kasım 2020, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22515.pdf>
- Resmî Gazete (2006a). İhracat Yönetmeliği. İkinci Bölüm. Erişim Tarihi: 25 Kasım 2020. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060606-10.htm>
- Resmî Gazete (2006b). Ticari Kiralama Yoluyla Yapılacak İhracata İlişkin Tebliğ. Erişim Tarihi: 25 Kasım 2020. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060606-14.htm>
- Resmî Gazete (2013). Yurt Dışı Müteahhitlik ve Teknik Müşavirlik Hizmetleri Kapsamında Yapılacak İhracat ve İthalata İlişkin Tebliğ. Erişim Tarihi: 25 Kasım 2020. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130410-18.htm>
- Resmî Gazete (2020). İthalat Yönetmeliği. Erişim Tarihi: 25 Kasım 2020. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/12/20201231M3-20.htm>
- Roberts, B. (2004). “A Gravity Study Of The Proposed China-Asean Free Trade Area”. *The International Trade Journal*, 18(4), 335-353.
- Sakarya, Ş. (2009). “İhracat Yapan İşletmelerin Finansman Kaynaklarının Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (42), 117-134.
- Salihli Ticaret ve Sanayi Odası. (2019). Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Raporu. Erişim Tarihi: 20 Aralık 2021. <https://www.salihlitso.org.tr/uploaded/dosyalar/BAE-Birle%C5%9FikArapEmirlikleri.pdf> (1).
- Salihli Ticaret ve Sanayi Odası. (2019). İspanya Ülke Raporu. Erişim Tarihi: 20 Aralık 2021. <https://www.salihlitso.org.tr/uploaded/dosyalar/%C4%B0SPANYA.pdf> (2).
- Salvatore, D. (2013). *International Economics*. John Wiley & Sons: Hoboken, NJ.

- Sandro, S. (2015). "Bilateral Export Trade And Income Similarity: Does The Linder Hypothesis Hold For Agricultural And Food Trade?". *Swiss Federal Institute of Technology, Zurich (Switzerland)*.
- Savrul, K. B., Balan, F., Kurt, S., Topkaya, Ö., Arslanboğa, K., Torun, M., Savrul, M. (2017). *İktisada Giriş*. Dora Yayıncılık: Bursa.
- Savrul, M. and Yağış, O. (2020). "Effects Of Oil Prices On Capacity Usage: Panel Data Analysis For G-7 Countries". *Turkish Studie-Economy*, 15(3), 1607-1624.
- Saygılı, F. ve Manavgat, G. (2014). "Linder Hipotezi: "Türkiye'nin Dış Ticaretine İlişkin Ampirik Bir Analiz". *Ege Akademik İnceleme*. (14), 261-270.
- Schumacher, R. (2012a). "Adam Smith's theory of Absolute Advantage and The Use of Doxography in the History of Economics". *Erasmus Journal for Philosophy and Economics*. 5(2). 54-80.
- Schumacher, R. (2012b). *Free Trade and Absolute and Comparative Advantage*. WeltTrends: Poltdam.
- Serhat Kalkınma Ajansı (2020). Irak Cumhuriyeti İnceleme Raporu. Erişim Tarihi: 15 Kasım 2021. <https://www.serka.gov.tr/dokumanflipbook/irak-cumhuriyeti-inceleme-raporu/1759>
- Sen, S. (2010). "International Trade Theory and Policy: A Review of the Literature". Levy Economics Institute of Bard College. Working Paper No. 635.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. Güzem Can Yayınları: İstanbul.
- Smith, A. (1869). *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Rogers, T. E. J. (Ed.). At The Clarendon Press
- Somel, C. (2014). *Makroiktisada Giriş*. Yordam Kitap: İstanbul.
- Şahin, A. (2007). *İhracat Prosedürlerini Biliyor Musunuz?* T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi.
- Thursby, J. ve Thursby, M. (1987). "Bilateral Trade Flows, the Linder Hypothesis, and Exchange Risk". *Review of Economics and Statistics*. (69), 488-495.

Ticaret Bakanlığı. Gümrük İşlemleri. Erişim Tarihi: 12 Ocak 2021.
<https://ticaret.gov.tr/gumruk-islemleri/sikca-sorulan-sorular/ticari/ithalat> (1).

Ticaret Bakanlığı. Erişim Tarihi: 15 Ocak 2021. <https://ticaret.gov.tr/gumruk-islemleri/sikca-sorulan-sorular/bireysel/bedelsiz-nakil-vasitasi-ithali> (2).

Ticaret Bakanlığı T.C. Sofya Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (2020). Bulgaristan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri (2019-2020). Erişim Tarihi: 06 Mart 2022.
https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43355c7495406a2276c0/2019_2020%20Bulgaristan%20Yillik%20Ulke%20Raporu.pdf

Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2021). İtalya Ülke Profili. Erişim Tarihi: 20 Mart 2022.
https://ticaret.gov.tr/data/5efc842913b876f898f3c36d/%C4%B0TALYA%C3%9Clike%20Profili_2022.pdf (1).

Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2021). Malezya Ülke Profili. Erişim Tarihi: 15 Kasım 2021.
https://ticaret.gov.tr/data/5edde07213b876697046a0ec/Malezya_ulke_profili_2022_Aral%C4%B1k.pdf (2).

Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2021). Rusya Ülke Profili. Erişim Tarihi: 10 Mart 2022.
<https://ticaret.gov.tr/data/5ef4643b13b8767a5802184f/Rusya%20%C3%9Clike%20Profili-12.2021.pdf> (3).

Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2021). Sırbistan Ülke Profili. Erişim Tarihi: 20 Mart 2022.
https://ticaret.gov.tr/data/5f0465bf13b876fa18e1c829/SIRB%C4%B0STAN%C3%9Clike%20Profili_2022.pdf (4).

Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2022). Birleşik Arap Emirlikleri Ülke Profili. Erişim Tarihi: 20 Mart 2022.
<https://ticaret.gov.tr/data/5efc837f13b876f898f3c35d/BAE%20%C3%BClike%20profili%202022%20haziran.pdf> (1).

Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2022). Birleşik Krallık Ülke Profili. Erişim Tarihi: 20 Mart 2022.

<https://ticaret.gov.tr/data/5ebe9fea13b876cbbc365429/Birle%C5%9Fik%20Krall%C4%B1k%20%C3%9Clke%20Profili.pdf> (2).

Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2022). Bosna Hersek Ülke Profili. Erişim Tarihi: 20 Mart 2022. https://ticaret.gov.tr/data/5ef328d713b876a1ec56ad8b/BOSNAHERSEK%C3%9Clke%20Profili_2022.pdf (3)

Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2022). Brezilya Ülke Profili. Erişim Tarihi: 20 Mart 2022. <https://ticaret.gov.tr/data/5f03238413b876ced4013ae9/Brezilya%20%C3%9Clke%20profili.pdf> (4).

Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2022). Çin Ülke Profili. Erişim Tarihi 10 Ocak 2022: https://ticaret.gov.tr/data/5f3b925713b876ea88e4c9c4/chc_ulke_profili_2021_11.pdf (5).

Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2022). Hollanda Ülke Profili. Erişim Tarihi: 20 Mart 2022. https://ticaret.gov.tr/data/5ef9d37413b87640180841db/HOLLANDA%C3%9Clke%20Profili_2022.pdf (6).

Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2022). Irak Ülke Profili. Erişim Tarihi: 20 Mart 2022. <https://ticaret.gov.tr/data/5efddddd13b876a83c6f2fba/Irak%20%C3%BClke%20profili%2007062022.pdf> (7).

Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2022). Japonya Ülke Profili. Erişim Tarihi: 20 Mart 2022. <https://ticaret.gov.tr/data/61aa161d13b87604f00c8a30/Japonya%20%C3%9Clke%20Profili%202022.pdf> (8).

Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2022). Kuzey Makedonya Ülke Profili. Erişim Tarihi: 20 Mart 2022. https://ticaret.gov.tr/data/5f032ff613b876ced4013b1b/K.MAKEDONYA%C3%9Clke%20Profili_2022.pdf (9).

- Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2022). Libya Ülke Profili. Erişim Tarihi: <https://ticaret.gov.tr/data/5ec9782b13b8764f4402f1d7/Libya%20%C3%9Clke%20Profili%202022.pdf> (10).
- Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2022). Polonya Ülke Profili. Erişim Tarihi: 20 Mart 2022. https://ticaret.gov.tr/data/5ed8b7b713b876d8ec73d4a6/Polonya_2022.pdf (11).
- Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü (2022). Erişim Tarihi: 20 Mart 2022. Tayland Ülke Profili. <https://ticaret.gov.tr/data/619ca63a13b8768f14ee1ff1/Tayland%20%C3%9Clke%200Profili%20%202022.pdf> (12).
- Toroslu, V. M. (1999). *Uygulamalı Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi*, Beta Yayınevi: İstanbul.
- Tosun, T. T. (2021). “The Development Disparity Model: A Dynamic Approach to International Trade”. *Jornal of International Trade and Economic Researches*. 5(1). 22-44.
- Trademap. Erişim Tarihi: 15 Nisan 2022. <https://www.trademap.org/Index.aspx?AspxAutoDetectCookieSupport=1>
- Türk Dil Kurumu. (Erişim: 05.08.2020). <https://www.tdk.gov.tr/icerik/sikca-sorulan-sorular/turk-dil-kurumu-ithal-edilen-urunlere-turkce-isimler-verilmesini-nicin-saglamiyor/>
- Uğur, A. A. ve Karatay, P. (2009). “İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Çerçeve ve Hipoteze Yönelik Yaklaşımlar”. *Sosyoekonomi Dergisi*, 5(9), 101-122.
- Uğur, B. Konuk, T. ve Eryer, A. (2021). “Türkiye ve E-7 Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaretin Linder Hipotezi Bağlamında Ampirik Analizi” *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi*, 1(2), 132-142.
- Uludağ İhracatçı Birlikleri (2018). “Azerbaycan Ülke Raporu”. Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2021. <https://uib.org.tr/tr/kbfile/azerbaycan-ulke-raporu-yms-sektoru-acsndan> (1).
- Uludağ İhracatçı Birlikleri (2018). “ABD Ülke Raporu”. Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2021. <https://uib.org.tr/tr/kbfile/abd-ulke-raporu-yms-sektoru-acsndan> (2).

- Uludağ İhracatçı Birlikleri (2018). “Polonya Ülke Raporu”. Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2021. <https://uib.org.tr/tr/kbfile/polonya-ulke-raporu-yms-sektoru-acsndan> (3).
- Uludağ İhracatçı Birlikleri (2018). “Suudi Arabistan Ülke Raporu”. Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2021. <https://uib.org.tr/tr/kbfile/suudi-arabistan-ulke-raporu-msm-sektoru-acisindan> (4).
- Uslu, H. (2018). “Marshall-Lerner Koşulu Çerçevesinde Reel Döviz Kuru Değişimlerinin Türkiye'nin Dış Ticaret Performansına Etkileri: Yapısal Kırılmalı Bir Analiz”. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 792-820.
- Ünsal, E. (2009). *Makro İktisat*. İmaj Yayıncılık: Ankara.
- Van Ticaret ve Sanayi Odası (2018). “Azerbaycan Ülke Raporu”. Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2021. https://www.vantso.org.tr/u/files/AZERBAYCAN_ULKE_RAPORU2018-W353O5_3423.pdf
- Viciu, G, T., Mihoreanu, L., Costea, C. (2016). “An Essay on the Applicability of the Linder Hypothesis in Determining the Patterns of the Romanian International Trade Journal of Economic Development”. *Environment and People*, 5(1). ISSN 2285 – 3642 ISSN-L = 2285 – 3642 URL: <http://jedep.spiruharet.ro> e-mail: office_jedep@spiruharet.ro 52
- Vidhi, A. ve Turgan, E. (2017). “Dış Ticaret ve Büyüme Teorileri, Granger Nedensellik Testi ile Dış Ticaretin Büyüme Üzerindeki Etkisi”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(40), 446-453.
- Yamak, R. ve Korkmaz, A. (2005). “Reel Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi* (2), 11-29.
- Yerdelen, T. F. (2017), *Panel Zaman Serileri Analizi*. Beta Yayıncılık: İstanbul.
- Yıldız, Ş. ve Künü, S. (2018). “Türkiye ile BRICS Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret Potansiyelinin Linder Hipotezi Çerçevesinde Değerlendirilmesi”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(18), 599-612.
- Yılmaz, A. (2015). “New Foreign Trade Theories”. *International Journal of Social Science*. Number: 40, 509-521.
- Yılmaz, M. (2016). *İhracat Terimleri Sözlüğü*. Doğu Anadolu İhracatçıları Birliği.

- Yılmaz, M. ve Özken, A. (2016). *İhracat Prosedürleri*. Doğu Anadolu İhracatçılar Birliği.
- Yücesan, M., Yağış, O. ve Torun, M. (2019). “Ekonomik Büyüme ve Enerji Tüketiminin Co2 Emisyonu Üzerindeki Etkileri: Seçilmiş Mena Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi”. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (17), 351-368.
- Yücesan, M. ve Yağış, O. (2020). “Ekonomik Özgürlüğe Etki Eden Faktörler: Yükselen Piyasa Ekonomileri İçin Panel Veri Analizi”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(2), 691-711.
- Yüksel, E. ve Sarıdoğan, E. (2011). “Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R. Krugman’ın Katkıları”. *Öneri Dergisi*, 9(35), 199-206.
- Zhang, W. (2008). *International Trade Theory: Capital, Knowledge, Economic Structure, Money, and Prices over Time*. Springer: Germany.
- World Bank. Erişim Tarihi: 13 Ocak 2022. <https://www.worldbank.org/tr>
<http://www.timeanddate.com/worldclock/distances>